नम्बर ।	ग्रन्थनाम ।	ग्रन्थकारनाम ।	[illegible] ।	Printed or MS.	[illegible]
NO LENDING	शक्तिवादः (मञ्जूषाख्य-टीकासहितः)	गदाधरभट्टाचार्यः टीका-[illegible]	न्यायः	Benares, Samvat 1926	[illegible]

०॥श्रीकाशीजीमेमहल्लाघुघुरानासामाकीगलीश्रीयुतबाबुहरखचंद्रजीकेबाडेमेदुर्गाप्रसा
दारेकेगणेशयंत्रालयमेमंजूषासहितशक्तिवादछापागयालिखाभगवानदत्तउपाध्यायछापनेवालाउ
नवासीजिसेलेनाहोयसोबाननीचौकमेकुंजगलीकेपश्छिमफाटककेपासदुर्गाप्रसादकटारेकिदुकानप
रमिलैगा॥०

श०वा० श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीकृष्णाचरणौ नत्वा शक्तिवादार्थदीपिका॥ करोति संप्रदायेन कृष्णभट्टो मुदे सतां १ संकेतो अभिधारूपवृत्तिः सा हि कार इति मीमांसकमतेऽलसू दी०
१ णां चक्रवर्तिनैव शोषं इति दैयाकरणमतं तदुभयमपि कत्प्रक्षयन्नाह संकेत इति॥ अन्तर्नीरं गंगापदार्थसंबंधिनं गंगापदार्थ इति ज्ञानपि गंगामायां घोष इत्यादि
शाब्दबोधजनकत्वात् संकेतमात्रेण नोपपत्तिरतो लक्षणातिरिक्ता वृत्तिः स्वीकार्येत्यभिप्रायवानाह लक्षणा चेति॥ अर्थ इति पदं व्याख्यातं यथा एवं च गौणी अ-
नयोः पृथग्वृत्तित्वमयुक्तं॥ तस्या लक्षणायामन्तर्भावसंभवादिति बोध्यं॥ ननु घटे नीलपार्थो आकाशो घटपदार्थ इत्यपि व्यवहारः प्रसंगः घटपदेन समवायेन
नाकाशोपस्थितिसंभवात्॥ न च लक्षणया तादृशव्यवहार इति कथं संबंधान्तरेण सो विषय इति वाच्यं॥ तथा सत्याकाशो न घटपदार्थ इति कदापि

श्रीगणेशाय नमः॥ संकेतो लक्षणा चार्थे पदवृत्तिः॥ वृत्त्या पदप्रतिपाद्य एवार्थ इत्यभिधीयते॥ इदं पदममुमर्थं बोधयत्विति अस्मा-
त्पदादयमर्थो बोद्धव्य इति चेच्छा संकेतरूपा वृत्तिः॥ तत्राधुनिकसंकेतः परिभाषा॥ नयोऽवार्थबोधकं पदं पारिभाषिकं॥ हारो न स्या-

दित्यत अ[illegible] व्यवहारविषयं निर्धारयति वृत्त्येति॥ शाब्दबोधानुकूलार्थोपस्थित्यनुकूलः पदपदार्थयोः संबंधः शक्तिलक्षणान्यतर इति॥ एतच्च
घटादिपदेन समवायादिनाकाशाद्युपस्थितिर्न शाब्दबोधकारणं लक्षणानधीनत्वादिति तामादायार्थव्यवहारवारणाय[illegible]जन्यत्वं प्रतिप
त्तौ प्रयुक्तत्वविशिष्टतायां वान्वयितृतीयार्थः लक्ष्यस्यार्थत्वव्यवहारानुरोधेन शक्येतिनोक्तं॥ समभिव्याहारप्रतिपाद्य[illegible]णायपदेति
वृत्तिमानर्थ इत्युक्तौ सर्वदा लक्षणासद्भावेन तीरं न गंगापदार्थ इति व्यवहारो न स्यादतः प्रतिपत्तिनिवेशः॥ न च लक्षणा[illegible] प्रतिपत्तेः सर्वदा रा०
ऽसत्वेपि कदाचित्सत्वेन तथा व्यवहारानुपपत्तिरस्त्येवेति वाच्यं॥ तादृशप्रतिपत्तेर्लक्षणाधीनार्थव्यवहारे विशेषणतया[illegible] दशायां दर्शि- १
तव्यवहारोपपत्तेः॥ वस्तुतस्तु यद्यपि तीरं न गंगापदार्थ इति॥१०॥

[illegible] इशिष्यगंगापदशक्त्यभावेएवविषय [illegible] नीतीरंनगंगापदार्थइतिव्यवहारानुरोधेनप्रतिपत्तिःनिवेशः श[illegible]भावस्यवाच्यइति
[illegible] नी।मे[illegible]स्यानन्वयात्।एवंचकथंवि[illegible] त्वदशायांगंगाइदानींनगंगापदार्थइत्यपिइष्यतएव।वस्तुव[illegible]गुरुत्वा[illegible]
णानिर्वाह[illegible]त्वंलक्षणत्वात्प्रतिपत्तिद्वारा[illegible] बोधानुकूलत्वाभावात्प्रतिपत्तिपदं।आधुनिकसंकेतस्यता[illegible]शात्तत्व।माते
[illegible]कीर्त्तुः संकेतंद्विभंजतेतत्रेति।पारिभाषिकमिति।अर्थस्तुपारिभाषितःपारिभाष्योवा।स्वीकरात्[illegible]मीषांवृत्त्यावश
[illegible]तिईश्वरेतिसएवेत्येवकारोलक्षणपरिभाषितयोर्व्यवच्छेदार्थः।विषयतामात्रस्यसंबंधत्वेपदस्य[illegible]व्यवहारापत्तिरर्था
यथा[illegible]कारादिसंकेतितनदीरक्त्यादिपदं ईश्वरसंकेतःशक्तिस्तयावार्थबोधकंपदंवाचकंयथागोत्वादि[illegible]बोधकंगवादि
पदं तद्[illegible]र्थोगवादिर्वाच्यः सएवमुख्यार्थइत्युच्यतेवाच्यवाचकादिपदेईश्वरेच्छायांबोधजनकत्वेयाविषयतासैवधात्व
र्थः [illegible]आश्रयत्वरूपंकर्तृत्वंपदेकर्तृप्रत्ययेनबोध्यतेपदंगांवक्तिगांब्रूतेगोर्वाचकमित्यादौकर्मप्रत्ययार्थेना।। स्यवा[illegible]
व्यवहारापत्तिरतो[illegible]द्वारविषयंनिर्धारयति।वाच्येत्यादि।घटकत्वंधात्वर्थान्वयिसप्तम्यर्थः।तथाचेश्वरेच्छायायाबोधजनकत्वनि
ष्ठप्रका[illegible]शेष्यतासैव[illegible]आदिपदघटकवचादिधात्वर्थइत्यर्थः।कर्तृत्वमिति।तिङ्मभिप्रेत्यकृतिन्वाश्रयरूपःकर्तृ
[illegible]कबोधजनकत्वप्रकारतानिरूपितेच्छाविशेष्यताश्रयंपदमितिबोधः [illegible]निरूपि[illegible]
[illegible]प्रकारतानिरू[illegible]धनिष्ठप्रकारतानिरूपितजनकतानिष्ठप्रकारताप्रकारतान्तार्थःध[illegible]स्यक[illegible]
[illegible]अनुभावकत्वायफलस्यैवात्मनेपदार्थत्वात्।बोधजनकत्वे ।। [illegible]

प्रा·वा·
२

न्यादिः कर्मप्रत्ययार्थः बोधपदं संपात्तायातं । उक्तं न पातित्वं तदाश्रयजनकत्वे विशिष्टणतापन्नबोधनिष्ठत्वं निरूपकत्वं वा । वा आदिपदतादृशप्रकार
यरूपं कर्मत्व[illegible] तदा च पदनिष्ठ[illegible]ीयविशेष्यतानिरूपितजनकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपकबोधनिष्ठप्रकारतानिरू[illegible]कविषयितासंबंधा[illegible]
न्नप्रकार[illegible]ाश्रयागौरिति बोधः । वैपरीत्यमिति [illegible]रेच्छायाबोध्यत्वेनयाविषयतासंबंधात्वर्थः । तदाश्रयत्वं च कर्मत्वं कर्मप्रत्ययेन बोध्यते
बोधान्वयि[illegible]जन्यत्वं तृतीयार्थः । पदेन गौरुच्यते [illegible]त्यादौ च पदनिरूपितजन्यत्वाश्रयबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपिते [illegible]यविषयताश्रय
र्थवाचकपदेन तत्तदर्थविषयकत्वरूपतत्तत्कर्मकत्वं धात्वर्थः [illegible]देशे बोधे बोध्यते पदेन गौरुच्यते पदस्य गौर्वाच्य इत्यादौ
पदनिष्ठधात्वर्थीभूततादृशविषयतायाः परंपरया निरूपकत्वं धात्वर्थीभूततादृशविषयतानिरूपकबोधजनकत्वा
प्रकारतातः पातिबोधनिष्ठविषयतानिरूपकविषयितासंबंधावच्छिन्नप्रकारताश्रयत्वरूपं तादृशक्रियाकर्मत्वं गवा
द्यौ कर्मप्रत्ययेन बोध्यते द्वितीये इच्छायाः संकेतरूपत्वे वैपरीत्यमूह्यमिति न्यायसिद्धांतः अत्र मीमांसक[illegible]न्ति[illegible]न: अप
भ्रंशादपि शक्तिभ्रमेणार्थप्रत्ययात्तन्मात्र ॥ गौरिति बोधः । पदनिष्ठजन्यतासंबंधावच्छिन्नप्रकारतानि[illegible]निष्ठप्रकारता
निरूपितजन्यतानिष्ठप्रकारतानिरूपितादायाबोधनिष्ठप्रकारतानन्निरूपितबोधविषयतानिष्ठप्रकारतां प्रका[illegible]पदं गां वक्तीत्या
बोधनिरूपकधात्वर्थीयस्य परंपरयाऽश्रितत्वरूपं कर्तृत्वं आख्यातादिना बोध्यते । तच्च तादृशः विषयतानिरूपकशाब्दबोधविषयत्वप्रकारतानन्तर्गी
तिबोधप्रकारतानिरूपकजन्यत्वप्रकारतानिरूपकनिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्नप्रकारताश्रयत्वं । वृत्तित्वं द्वितीयार्थः । गौः । [illegible] भगवदिच्छी
यतादृशविषयतानिरूपकशाब्दबोधविषयत्वप्रकारतानर्गतशाब्दबोधप्रकारतानिरूपकजन्यत्वप्रकारतानिरूपकनिरूपितत्वसंबंधा

...स्यवा... ...रस्थापतिरित्यत आह साधुत्वं चेति ... ...ने ...प्रयुंजीत नासाधूनिति यत्नेतत्प्रयोगनिषेधानुपपत्तिरिति भावः एवमिति रस्थापयौल
... ...नादशेऽह्नि पितेति तन्नदर्थविषय ... ...त्वप्रकारकत्वावच्छिन्नेच्छाधीनजनकताकभगवदुच्चारणजन्यो... ...र्थः घटतीरादि
... ...कत्वस्यगागर्यायपभ्रंशगंगा ... ...कतानवच्छेदकत्वान्नदोष इति भावः एतेन तत्तत्पदोच्चारणजनकतावच्छेदकीभू
...जं... ...कारतानिरूपितबोधप्रकारता... ...यतासंबंधावच्छिन्नप्रकारत्वं तत्तत्पदवाच्यत्वं फलितं ... ...शब्दयोच्चरितजा
विषयकभगवत्संकेतेन तस्यापि बोधकत्वे ... ...तिनैय्यायिकै रभ्युपगमात्तस्यापि वाचकत्वं ... ...त् एवं ला
क्षणिकगंगादिपदस्योक्तयुक्त्या तीरादिवाचकत्वा... ...तिः यत्तुनादशेऽह्न्या भगवदुच्चरितत्वं वाचकत्वं ... ...दयश्च ना
र्थप्रत्यायनेच्छया भगवदुच्चरिता इति नातिप्रसंग इति तन्न अस्मदाद्युच्चरितेषु देवदत्तादिषु व्याप्तेः तज्जातीयत्वनिवेशेपि वो
दस्थलाक्षणि... ...तिव्याप्तेः सादि देवदत्तादिपदेष्वव्याप्तेश्च द्वादशेऽह्नि पिता नाम कुर्यादिति वेदे नामपदस्य देवदत्ता
दिपरत्वात् ... ...इत्युक्त्या ॥ नीयत्वं नादशेऽह्नाक्त्वेन तदर्थानानुपूर्व्याश्रयत्वं लाक्षणिकानुपूर्व्या... ...त्वेनेच्छाधीनत्वमुपेति
तत्रत्यत आह सा... ...धकत्वप्रकारेच्छात्वावच्छिन्नाप्रयोज्यत्वे दोष कत्वप्रकारकेच्छाप्रयोज्यानुपूर्वीमत्त्वात् ... ...अतिव्याप्तिरित्यव...
... ...वकानुपूर्वीमत्स्वेन नाव्याप्तिः अन्यथातिव्याप्तेः द्वादशेऽह्नीति अथास्यां नामकरण... ...नामपदस्य
... ...मानाभावो ... ...देवदत्तादिपदशक्तिग्राहिका एवं च पितृकृतनाम्न एव वाचकत्वं ... ...पिनीपपद्ये
... ...र्यकंद्वाद... ...कपदविशेषकर्मत्वविशिष्टपुत्रविषयकसंकेतस्... ...नत्वबोधकं तत्रोक्तं

श· वा· चतादृशवाक्यार्थविषयकं वेदवक्तुर्भगवतोज्ञानमिव तादृशवाक्यार्थबुबोधयिषापि हेतुः अन्यथा तात्पर्यानिर्वाहात् तद्बुबोधयिषा च वाक्यार्थोपरक्त तद्वि[illegible] । श· टी·
३ हमानावाक्यार्थमप्यवगाहत इति भगवदिच्छायाः पदविशेषबोद्ध्यत्वविशिष्टपुत्रविषयकत्वेन संकेतविषयकत्वसिद्धौ पदविशेषबोद्ध्यत्वविशिष्टपुत्र[illegible]
यकत्वमपि सिद्धं तथा च चैत्रादिपदैर्बोद्ध्यत्वप्रकारताकनिरूपितेश्वरेच्छाविशेष्यतायाश्चैत्रादौ सत्त्वेन पितृसंकेतितस्यादौ चैत्रादिपदस्य पुरुषविशेषवाचक[illegible]
त्वं सिध्यति न चैवमपि चैत्रत्वादिजातेः कथं प्रवृत्तिनिमित्तत्वं यद्विशिष्टे पदबोध्यत्वं ईश्वरसंकेतेनावगाह्यते तस्यैव तत्पदप्रवृत्तिनिमित्तत्वात् दर्शिते
च्छायां च पुत्रत्वविशिष्टस्यैव बोध्यत्वेन भानं न तु जातिविशेषाणामिति वाच्यं पुत्रत्वासाधारणधर्मपुरस्कारेणैव पुत्रविषयकसंकेतस्यैव विधेयतया तादृशध[illegible]
मविशिष्टावगाहित्वस्य संकेतविशेषणतया वाक्यार्थघटकतया तादृशवाक्यार्थविषयिण्यां भगवदिच्छायां पुत्रासाधारणधर्मत्वोपलक्षितजातिवि
शेषाणां बोद्ध्यत्वविशेष्यतापन्नधर्मिणि विशेषणतयावगाहनसंभवात् एवमानुपूर्वीविशेषाणां बोधकतावच्छेदकत्वमपि उपलक्षणीभूतेन
केनचिद्धर्मेणानुपूर्वीविशेषाणामपि बोधविशेषणतावच्छेदकतया तदिच्छयावगाहनस्योपगन्तव्यत्वात् यादृशसंकेतस्थ्यपदविशेषबोद्ध्य
त्वविशिष्टे वस्तुविशेषविषयकत्वेन वेदार्थत्वे मानाभावेन तद्विषयवस्तु तस्य तत्पदबोध्यत्वं तथा भगवदिच्छाविषयत्वम[illegible]मिति तादृशसं
केतविषयपदमेव वाचकमेव यद्यपि चैत्रत्वावच्छिन्नस्य पदबोध्यत्वं जातिविशेषवांश्चैत्रादिपदबोद्ध्यो भवत्विति पितृसंके[illegible]प्राधान्येन भासते
न तथापि प्राधान्येन संकेतबोधविषयकभगवदिच्छायां भासते किं तु सुखी स्यामित्यादौ सुखत्वादिवदुद्देश्यव्यवहाराभेद्यमक[illegible]तारूपतद्विष
यत्वभाजनमेव तथापि तत्पदबोध्यतायास्तत्तदर्थांशे भगवदिच्छाप्रकारतामात्रं तत्तदर्थस्य तत्तत्पदवाच्यतानियामकं ननूद्देश्यव्यवहारप्रयो[illegible]
ध्वियत्रैवेत्यदोषः दूषणान्तरमाह एवमिति तादृशेच्छाप्रयोज्योच्चारणजन्यवेदतात्पर्यविषयपदान्यतरत्वं वाचकत्वं रत्पनुशा[illegible]हेति नाऽनार राम:
णं अपभ्रंशरे वाचकत्वापत्तेरिदानीमनुद्धरणीयत्वात् संस्कृतापभ्रंशानां हेलयरत्यादीनां सत्त्वाच्च ॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥ ३

शाब्दबोधेतिरीश्वरीय[illegible]संके[illegible]ज्ञानासंभवात्[illegible]आदाव्यादिव्यवहारे ईश्वरीयत्वस्योपलक्षणत्वस्य चिंतसिद्धांतसिद्धमाधु[illegible]

[illegible]वृत्तित्वं ईश्वरीयत्व[illegible]दर्शयति[illegible]आधुनिकसंकेतस्थले शक्तिभ्रमएवशाब्दबोधोपयोगीतितस्यवृत्तित्व[illegible]नाभाव इति

[illegible]सर्वत्र[illegible]भावात्[illegible]नेहतीतिला[illegible]ज्ञानत्वेनैवहेतुत्वात्स्थितिभावःप्रसंगतस्तात्पर्यस्यवृत्तित्वंनिराचि[illegible]प्रतिवंधात्तस्य

दिपद[illegible]रूपाणांभगवदनुच्चरितत्वात्[illegible]संकेतस्यशक्तित्वेईश्वरानंगीकर्तृनयेशाब्दबो[illegible]अनुपय[illegible]शाब्दबोधो

[illegible]योगितायाः ईश्वरीयत्वमनुपादेयं[illegible]केतज्ञानादपिशाब्द[illegible]स्तादृशसंकेतस्यवृत्ति[illegible]ति नचाधु

[illegible]संकेतस्यवृत्तित्वेतात्पर्यस्यापितथा[illegible]स्यापिबोधकत्वेनपदविषयकतयासंकेतरूपत्वे[illegible]नचेष्टापत्तिःत

यासतिलक्षणा[illegible]तात्पर्यस्यवृत्ति[illegible]यावृत्तित्वोच्छेदप्रसंगादितिवाच्यं[illegible]तःपदार्थोपस्थितिनियामकःसं

केतोवृत्तिः[illegible]सादेवशाब्दबोधोपयोगीनपदार्थोपस्थितिद्वारावृत्तुपस्थापितपदार्थएवप्रकरणादिना

वक्तृतात्पर्या[illegible]त्पुरुषसंकेतिततदुच्चरितइत्यादिपदेष्वाधुनिकसंकेतस्तत्पुरुषवाक्यादितएवप्रागवधा

[illegible]तिपद[illegible]स्थि[illegible]र्वमेवतल्लक्षणसंभवेनत ॥ तथात्वंशंकतेनचेतिप्रतिवंधान्निरस्यतियत्त[illegible]र्थोपस्थितीतिपद

[illegible]वृत्ति[illegible]पद[illegible]स्मृतिर्व्यापारःशाब्दबोधःफलंपदार्थस्मृतौपदशक्तसंबंधिज्ञानविधयाकारणं[illegible]तदंशेउद्बुद्ध[illegible]

[illegible]संबंधावगाहियथामतमुपादेयंप्रकरणादिनेतिघटःपटपदजन्यत्वेनेच्छाविर[illegible]तेमिस्त्वायां[illegible]

[illegible]नवक्तृईश्वरविषयत्वादितिआधुनिकसंकेतस्थलेसंकेतकर्तृपुरुषोच्चरित[illegible]आयत[illegible]धारित्नेतिनीरस

कत्वेनेच्छाविषयतावच्छेदकं गंगापदसमभिव्याहृतार्थयोग्यान्वयिप्रवाहकत्वात् यद्यत्पदसमभिव्याहृतपदार्थान्वयित्वं तत्पदशक्यार्थकं तात्पर्य
जन्यत्वेनेच्छाविषयतावच्छेदकमिति व्याप्तेः सर्वत्रैव उपस्थित्यन्तरस्वीकारे गौरवात् प्रमाणान्तरेणोपस्थितिव्यतिरेकनिश्चयस्थले तत्कल्पना
संभवाच्चेति भावः ननु एवमपि याद्दच्छिकसंकेतस्य कथं वृत्तित्वं तादृशसंकेतितत्वेनापि ज्ञानेनाप्यर्थविशेषे तात्पर्यज्ञानस्यैव
स्य पदार्थस्मारकतया वृत्तित्वे निर्वाहः इति चेत् न तथा च लक्षणाया वृत्तित्वानभ्युपगमे गंगादिपदात् तीराद्युपस्थितौ तत्र त
त्पदव्यक्तेस्तात्पर्यग्रहाच्छाब्दबोधानुपपत्तिरिति तस्या वृत्तित्वमावश्यकं न च तात्पर्यग्रहार्थं लक्षणाधीनोपस्थितेरपेक्षि
तत्वेपि तदधीनोपस्थितित्वेन शाब्दधीहेतुत्वे मानाभावात् तस्या वृत्तित्वासिद्धिः लक्षणास्थले तात्पर्यात्मकसंकेताधीनोपस्थि
तित एव शाब्दबोधनिर्वाहात् आधुनिकसंकेते तात्पर्याधीनोपस्थितेः शाब्दबोधप्रयोजकतायाः क्लृप्तत्वादिति वाच्यं लक्षणाधी
नपदार्थोपस्थिति सत्त्वे मुख्यार्थबाधादिना तदर्थे तत्तत्पदव्यक्तेस्तात्पर्यग्रहे उपस्थित्यन्तरमन्तरेणैव तत्पदार्थानुभ
वस्य सर्वानुभवसिद्धत्वात् आधुनिकसंकेतस्थले सर्वसंकेते च नृपुरुषवाक्यादितोऽर्थविशेषे डित्थादिपदस्य संकेतग्रहा
नन्तरं तदर्थविशेषोपस्थितेः प्रकरणादिना तत्तत्पदव्यक्तेस्तत्र तात्पर्यग्रहे सति शाब्दबोधस्योपस्थित्यन्तरेणैवानोपस्थितिम
न्तरेणैवोत्पत्त्या आधुनिकसंकेतस्य वृत्तित्वमपीति चेत् एवमपि संकेतस्य संबंधत्वे मानाभावेनानिष्पत्तिप्रयोगिकतया त
दसंभवेन च पदार्थोपस्थापकत्वासंभवेन वृत्तित्वानिर्वाहात् ॥ ० ॥ ० ॥
पस्थापकत्वोपगमात् तात्पर्यस्य वृत्तिताया आवश्यकत्वादिति शंकामुद्धरति आधुनिकेति संबंधविशिष्टज्ञानत्वेनैव स्मारकत्वमित्यभिप्रा

संकेतस्य शक्तित्वे ईश्वरा [illegible] त्वबोधानु [illegible] मतं दूषयति एतेनेति संकेतस्य संबंधत्वे मानाभावादिनेत्यर्थः ईश्वरानंगीकर्तृमीमांस
[illegible] नतदसंभवशंका मीमांसा [illegible] नपरिहरति [illegible] मीमांसकानामिति यद्यपि गुरुणा मीमांस्वरसंकेतः शक्तिः नचईश्वरत्वं नित्यज्ञानादिमत्
नित्यत्वात् [illegible] नेरूपे [illegible] ज्ञानासंभवः अन्यथा [illegible] काराहितिवा अं नित्यत्वमाकांक्षज्ञानज्ञानस्य नि [illegible] त्वप्रकार [illegible] पितज्ञानविषय
[illegible] त्वेन ज्ञानसंभवात् तथापि ईश्वरासत्त्वेन तत्संकेतस्यालीकतया शाब्दबोधोपयिकपदसामर्थ्यस्य शक्तित्वं गी [illegible] परंपरायां मुख्यपदार्थ

पूर्वेन शाब्दबोधोपयिक संबंधत्वेनेश्वरसंकेतज्ञानं हेतुः तच्च मीमांसकानामपि संभवतीति तादृशज्ञा
नविपरीतज्ञानाभावादितिनिरस्तं यत्तु स्वजन्यबोधविषयत्वप्रकारकेच्छाविषयत्वमर्थे पदस्य संबंधः
पदे चार्थस्य विपरीतः अस्य संबंधत्वमन्यथानुपपत्त्या कल्प्यते एतादृशपरंपरया अपभ्रंशस्थलेसं
बंधज्ञानस्वीक्रियते गमस्तत्र तत्संबंधावगाहिज्ञानं भ्रम एवेति तदपि तुच्छं ॥ श्रीरामचंद्राय नमः॥

[illegible] वसप्रतियोगिकत्वमित्यतस्तन्निराकरोति यत्त्विति विपरीत इति स्वविषयकशाब्दबोधजनकत्वप्रकारकेच्छाविषय [illegible] त्वमित्यर्थः पदनि
[illegible] कारतानिरूपितजन्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितबोधनिष्ठप्रकारतानिरूपितविषयतानिष्ठप्र [illegible] शेष्यताश्रयत्व
[illegible] धः घटादिनिष्ठविशेष्यतानिरूपकविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपकबोधनिष्ठप्रकारत [illegible] निष्ठप्रकारता [illegible]
[illegible] ज्ञानत्वं पदे अर्थसंबंधः तेन घटपदपटयोर्न परस्परसंबंधप्रसंगः अन्यथेति अर्थ [illegible] व्यवहारात् ॥
अकृतस्य संबंधत्वेनेत्यादि ॥ ० ॥

ग्रा·वा
५

र्श्वरेच्छाज्ञानयोर्विनिगमनाविरहेण संकेतात्मकत्वात्तद्विषयतयोः संबंधत्वे रस्यापत्तिरित्यतोऽस्मदादिज्ञानं संग्राह समानेति यस्त्विति
मतविशेषरत्यपिमेणान्वयः गंगापदादेस्तीरादिबोधोपयिकसामर्थ्यवाचकताप्रसंगं निरस्यति लाक्षणिकमिति [illegible]नाभावादिति मिति
त्पदयोस्त्वमित्यादिविषयकत्वेन कार्यताया अवच्छिन्नतयावाचकत्वे रस्यापत्तिरितिभावः कार्यान्वितेति घटपदार्थः कार्यतावन्तु घट
तस्यैव ततावोधरितितन[illegible]ते कार्यताभानस्यविषयकतयाघटपदादेः कार्यतावाचकत्वापत्तिरित्यर्थः साक्षादिति क्रियायां कार्यतान्व

अकुमस्यताद्दशेच्छाविषयत्वस्य संबंधतोपगमेनाद्दशज्ञानविषयत्वसमानकालीनज्ञानविषयत्वादिपरंपरायां अपि
विनिगमनाविरहेण संबंधत्वापसंगात् तस्मात्पदपदार्थयोः संबंधांतरमेव वाच्यवाचकभावरतिवदंति यस्तु तज्ज्ञानशक्त
त्वं तद्वाचकत्वं तच्च तद्विषयकशाब्दधीजनकतावच्छेदकधर्मवत्त्वं सच धर्मो वत्स्यौदिनिष्ठदाहानुकूलाशक्तिरिवपदा
र्थांतरमेव लाक्षणिकं नानुभाविकमेवेति न तत्र शक्तिः घटादिपदस्यमितिमात् ॥ समभिव्याहृतपदांतरार्थं ॥ धीजन
कार्यविषयितंतद्वाचकत्वं तद्विषयकत्वावच्छिन्नज्ञानशक्तपदस्यैव तद्वाचकत्वान्मितिमान् तद्विषयकत्वेनच ज्ञानस्यन।
किंचित्पदशक्यताज्ञानसामान्यसामग्र्या एवमितिमानुभासकतया तद्विषयकत्वस्य पदज्ञान्यतावच्छेदकत्वेमाना
भावात् कार्यान्वितस्वार्थे पदानां शक्तिरिति वादिनां गुरूणां साक्षात्परंपरासाधारणकार्यत्वविं ॥ यः साक्षात्त्वत्र तद्द्वाराअ
स्यावेनिगमनाविरहेण घटादिविषयतानिरूपितकार्यताविषयतायाअवच्छेदकत्वं वनिरूपितत्वाविशेषणतयाऽवच्छेदकीभूतकार्यत्वविष
यतामादाय घटादिपदस्यकार्यतावच्छेदकवाचकत्वं दुर्वारमेवेति चेन्न घटादिपदस्य कार्यतावाचकत्वभयेनैव निरूपितत्वाविशेषणतयाका

र्यताविषयतायाजन्यतावच्छेदकत्वाभ्युपगमात्स्वीकारस्य परेन कार्यं ॥०

विविषयतानिरूपितत्वेन [illegible] विषयताका[illegible]कापदानां तद्धर्मावच्छिन्नवाचकताकार्यत्वत्वविषयतायानिरवच्छिन्नत्वाद्युदास
[illegible]मपि घटादिविषयता[illegible]निर[illegible]तसांसर्गिकविष[illegible]कार्यत्वविषयतायां रवघटविषयतानिरूपितकार्यताविषयतानिरूपित
सांसर्गिविषयताया अप्य[illegible]वच्छेदकत्वात् पदानां संसर्गवाचकत्वं दुर्वारमिति वाच्यं यद्धर्मानवच्छिन्नविषयतायाः संसर्गविषयतात्वेन वि
शेषणीयत्वात् नन्वेवमपि लिङादेः कार्यतावाचकत्वानुपपत्तिः तत्र कार्यताबोधोपयिकसामर्थ्यसत्त्वेपि कार्यताविषयता निरूपितकार्य
[illegible]निरूपितत्वेन घटादिविषयताया घटादिपदजन्यतावच्छेदकत्वेपि न घटादिपदस्य कार्यतावाचकत्वमपि तु लिङादिपदस्यैव
[illegible]यकत्वावच्छिन्नेत्यत्र साक्षात्परंपरासाधारणनिरूपितत्वांशे विशेषणतयावच्छेदकत्वस्यैव निवेशात् न च कार्यानुकूलश
क्तिः स्वरूपसत्यैव कार्यानुकूलतया पदार्थोपस्थितौ शाब्दबोधे च ज्ञातोपयोगिनोऽर्थे पदस्य वृत्तिरूपशक्त्यंतरस्वीकार आ
[illegible]वश्यक इति वाच्यं दाहकार्ये वह्न्यादिनिष्ठशक्तेः स्वरूपसत्या एवोपयोगित्वेपि शाब्दबोधानुकूलशक्तेः शाब्दबोधे पदार्थोप
स्थितौ च ज्ञातोपयोगित्वोपगमे बाधकाभावात् अतीतानागतपदज्ञानादपि शाब्दबोधोत्पत्त्या पदानामहेतुत्वेन तत्र हेतु
तावच्छेदकशक्त्यासंभव इति तु न शंक्यं न अतीतपदानां नित्यत्वात् अस्तु वा तज्ज्ञाननिष्ठशक्त्या तद्वाचकत्वमिति मीमांसकमत
विशेषः न चायमविचारसहः यत्नस्य [illegible]साक्षिकस्यानुभावकत्वं दुर्घटं ॥ ताविषयतायास्तत्कार्यतानवच्छेदकत्वात् सर्वम[illegible]
नायं दोषः कार्यताविषयतायां निरूपितत्वविशेषणतानापन्नत्वात् सत्त्वे रितिचेन्न एषा कार्यान्वितशक्तिः लौकिकलिङादेस्तु अस्त्येव कार्यतायां [illegible]
कार्यत्वविषयकत्वावच्छिन्नजनकतागर्भा वच्छेदकतापर्याप्तिप्रवेशाच्च न घटादीनां कार्यतावाचकत्वप्रसंगः वैदिकलिङादेस्तु कार्ये साकार्यताविशि

विषयकत्वावच्छिन्नजनकतागर्भितावच्छेद[illegible]
मानपद[illegible]ता[illegible]तनिष्ठ[illegible]

शा॰ वा॰ ६

त्वनिवेशे गौरवादाह ॐ सुवेति यस्य कार्य्यका(रण)ज्ञानजनकतावच्छेदको भूतशक्तिमत्त्वं वाचकत्वमित्यर्थः लाक्षणिकस्यानुभावकत्वप्रथमतो दूषयितुं नि कृ॰ टी॰
मित्तं निरुक्तवीरत्वान्न त्वापीति गंगायां घोषः इत्यादौ गंगातीरे इति घोषः इति बोधादिति भावः कथं तर्हि लक्ष्यार्थस्य शाब्दोनुभवः इत्यत आह नैरिति वाक्यार्थेति गंगायां घो
षः इत्यादौ वाक्यार्थघटकमर्थान्तरं घोषादि तद्वाचकं घोषादिपदं ॥ ॥ ॥ स्यैव तदन्वयप्रतियोगिनः लक्ष्यार्थस्य तीरादेरप्यनुभावकमित्यर्थः सर्वशक्त
घटितवाक्यानुरोधेन पदस्य शक्यार्थान्तरविषयतानिरूपितस्वशक्यार्थविषयताशालिशाब्दबोधं प्रति कारणत्वं एकपदात् शाब्दबोधवारणाय येयं त
मेव पदार्थोपस्थितिद्वारा शक्यार्थानुभवे शक्तस्यैव लक्ष्यार्थानुभवे लाक्षणिकस्यापि हेतुतायाः दुर्वारत्वात् तत्रापि शक्तेरावश्यकतया
वाचकतापत्तेः पदार्थोपस्थित्यान्यथासिद्धत्वे शक्तस्यापि तथात्वापातात् न चानुभावकतावच्छेदकशक्त्यभावात् लाक्षणिकस्य नानु
भावकत्वसंभवः नैर्वाक्यार्थघटकार्थान्तरवाचकमेव पदं स्वार्थस्यैव तदन्वयप्रतियोगिलक्ष्यार्थस्याप्यनुभावकमुपेयतरं तिद्वाच्यं ए
वं सति गंगायां घोषः इत्यादौ घोषादिपदस्यापि गंगातीरादिरूपार्थानुभावकतावच्छेदकशक्तिमत्त्वेन तद्वाचकतापत्तेः लाक्षणिकस्या
ननुभावकत्वे शक्तपदाघटितधूमादितिहेतुवाक्यादन्वयानुपपत्तेश्च तत्र धूमादिपदस्य ज्ञानेविभक्त्यर्थज्ञाप्यत्वे लाक्षणिकत्वात्
तत्रैव्याविधस्वलक्ष्यार्थविषयताशालिशाब्दबोधं प्रति तदनुपगमेप्यक्षतेला घवेन शक्यत्वस्यानिवेशेन लक्ष्यशक्यार्थान्तरविषयतालाभादिति
भावः घटादिपदस्य का(र्य)तावाचकत्ववारकवर्त्मनाघोषादिपदानां तीरादिवाचकत्ववारणसंभवादाह लाक्षणिकस्येति तत्रेति विभक्तेरेव ज्ञानज्ञा
प्यत्वे लक्षणापक्षे नीलादिति हेतुर्बोध्यः लक्ष्यार्थस्यानुभवमालंव्य शक्तते अर्थेति न प्रवेशः इति एतेन लाक्षणिकस्यानुभावकत्वे शक्त्यभावरू राम॰
पबाधकं गंगापदघोषपदयोस्तीरादिवाचकत्वापत्तिश्चोद्धृता ॥ ० ॥ ६

अपि त्विति एतच्च विमत [illegible] निरूप्यामरू [illegible] नावलाभाय तेन बोधेतीरप्रकारतानिरूपितविधेयत्वप्रकारतानिरूपितयोर्विशेष्यता
[illegible] निवृत्तिः तीरप्रकारतायां न्यायमते शाब्दबोधीयत्वं न तु मीमांसकमते इति विशेषः लक्ष्यस्मृतिरेव नानुभ
वं इति पक्षे पूर्वोक्तानन्वयनीरस्मृततन्[illegible]काक्षघोषानुभवस्यानुपपत्तिरिति तु मिश्राः न्यायमतेपि नीरं शृणोमीति न प्रत्यय इत्याह लक्ष्यार्थस्येति।
विधाविति जैमिनिसूत्रे परोमुख्यार्थाभिन्नः लक्ष्यः पदार्थो न विधेय इति तदर्थः स्मरणेति मीमांसकैः सामान्यलक्षणानुपगमादिति भावः न
अयं लक्ष्यार्थस्य न शाब्दबोधे प्रवेशः अपि तु स्मृतस्य तस्य समभिव्याहृतपदार्थैः संसर्गाग्रहमात्रं तथा च नानुपपत्तिः न च ल
क्ष्यार्थस्य शाब्दबोधविषयत्वानुपगमे तदुपरागेण शृणोमीत्यनुव्यवसायानुपपत्तिरिति वाच्यं इष्टत्वात् विधेयेपरागेपि वत
थाप्रत्ययात् लक्ष्यार्थस्य शाब्दबोधविषयत्वेपि तस्य विधेयतया भानानभ्युपगमात् विधौ न परः शब्दार्थ इति सिद्धान्तादिति
चेन्न मंचाः क्रोशन्तीत्यादौ लक्ष्यार्थमंचस्थपुरुषादेः शाब्दबोधविषयताया आवश्यकत्वात् अन्यथा पूर्वाननुभूतस्य पुरु
षादेः प्रतीत्यनिर्वाहात् अननुभूतस्य स्मरणासंभवात् ० समानप्रकारकत्वमात्रेण शाब्दबोधपदार्थोपस्थित्यादेः कार्यका
रणभावमुपगच्छतां मीमांसकानां शाब्दबोधे योग्यताबलेनापूर्वार्थस्य भानेन लक्ष्यार्थस्य शाब्दानुपगमे पूर्वस्यापि तस्य प्र
तीत्युपपत्तिरिति तद्विषयकशाब्दत्वावच्छिन्नं प्र ॥ न तु मीमांसकमते अपूर्वपुरुषादेः शाब्दबोधे इष्ट एव कारणाभावादित्यत आह समाने
ति लाक्षणिकेतरस्य लक्ष्यार्थानुभावकत्वे गौरवात् वाचकेतरस्यापि तदर्थानुभावकत्वप्रसंगाच्च लाक्षणिकस्यैव लक्ष्यार्थानुभावकत्वं वाच्यं न
या च लाक्षणिकस्य तद्घटकतापत्तिर्दुर्वारैवेति भावः इदानीं सामर्थ्यरूपशक्तिं पदार्थं दूषयति तद्विषयकेति ॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥

श०वा० अवयेति तत्तत्पदधर्मिकनिराकांक्षत्वज्ञानदशायां शाब्दबोधवारणायेत्यादिः ईदृशेति साकांक्षपदज्ञानेन शाब्दबोधजनने वृत्तिज्ञानजन्यपदार्थो
पस्थितेः सहकारित्वया पदार्थोपस्थितिं प्रतिशक्तिज्ञानस्यावश्यंहेतुत्वेपि शक्तिमत्वपुरस्कारेण पदादेः शाब्दबोधहेतुत्वे युक्तिविरहात्कथंपेक्षा
दावतिरिक्ता शक्तिः स्यादितिभावः एवंचवृत्तिज्ञानस्य शक्तिमत्वेन कारणत्वे मानाभावात्तद्विषयक शाब्दबोधजनकतावच्छेदकीभूतशक्ति
मज्ज्ञानप्रकारतापन्नस्यावच्छिन्नवृत्तिज्ञानकधर्मवत्त्वंवाचकत्वमित्यपिप्रत्युक्तं अपभ्रंशादपिशाब्दबोधोदयाद्यभिचारवारणायतत्रतज्ज्ञाने
तिशक्तिविशेषपुरस्कारेण तद्वाचकपदस्य तज्ज्ञानस्य वा न हेतुतासंभवः विशिष्य तत्तत्पदार्थान्वित तत्तदर्थबोधे तत्तत्पदसाकां
क्षतत्तत्पदज्ञानत्वेनावश्यकत्वेनकारणतयैवोपपत्तौ ईदृशकार्यकारणभावस्य निर्युक्तिकत्वात् इदंतुतत्त्वंतीरविशेषो गंगादि।
पदजन्यबोधविषयतासत्त्वेपि तदंशेशुद्धविषयत्वत्वादिनैवतादृशविषयत्वादिप्रकारकत्वमीश्वरेच्छायामुपगम्यते नतु
गंगादिपदजन्यबोधविषयत्वत्वादिनापि तत्प्रकारकत्वे मानाभावात् तदनभ्युपगमेपितस्याः सर्वविषयकत्वाक्षतेः।
धानात् नर्चनतया ॥ शक्तिस्वीकारेतस्यापिवाचकत्वापत्तिरित्यप्याहुः लाक्षणिकापभ्रंशयोः संकेतशक्तिपक्षेवाचकत्वापत्तेरुक्तत्वात्
मुद्दिधीर्षुराह इदंत्विति तीरादाविति तीरंगंगापदजन्यबोधविषयइतीच्छाकारेनोपगम्यते येन तीरादिविशेष्यतानिरूपितप्रकारताव
च्छेदकघटकतया बोधांशे गंगापदजन्यतावगाहित्वेन गंगादिपदस्य तीरादिवाचकत्वमाशंक्येति किंतु तीरंबोधविषयो भवत्वित्याकारए
वेत्यर्थः एवमपभ्रंशेपिमानाभावादिति नच प्रवाहो गंगापदजन्यबोधविषयो भवत्वितीच्छाकारे किंमानमितिवाच्यं पदानां कुत्रचिदे
वशक्तिः कुत्रचित्तुनेति नाभानान्यव्यवस्थासिद्धये यदर्थे तत्तत्पदवाच्यत्वं तत्र तत्र पदजन्यबोधविषयतात्वेन अन्यत्र तु शुद्धबोधवि

तविषयताप्रकारकत्व [illegible] निविशेषस्याश्रवणात् अर्थानामपभ्रंशवाच्यत्ववारणाय शुद्धबोधविषयतात्वेन विषयतायाआवश्यक
त्वेनयाद्दोमीनाव्यव [illegible] र्वार्थवाचकाइतिमतमप्यनादेयं तादृशविशेषपुरस्कारेणशक्तिग्राहकंचलाघवोपष्टंहितंको
पाघेवयजुएवंसति [illegible] नस्यशाब्दधीहेतुतयालोहितोष्णीषीगजमानः प्रस्तरइतिवेदस्यलाक्षणिकस्थलेविशेषविषयक
भगवतात्पर्यस्यावश्यकत्वेतदादायवेदस्थलाक्षणिकानांवाचकत्वापत्तिरितितन्तुच्छं शब्दस्यांतआशेषेमणिकृतैवपदतात्पर्याप्रयोज
कत्वोक्तेः वस्तुतस्तुतात्पर्यज्ञानस्यसाक्षात्कारणतायाव्यवस्थापितत्वान्नवेदस्थलाक्षणिकानांवाचकत्वंप्रसज्जतेपदार्थोपस्थितिप्रयो
जकविषयतायाएवशक्तिसंबंधत्वोपगमात् नचैवंलौकिकलाक्षणिकेष्वपिभगवदिच्छायास्तत्पदजन्यबोधविषयतात्वेनशाब्द शा
सतिबोधांशेगंगापदजन्यतानवगाहितयासर्वविषयकत्वानुपपत्तिरितिवाच्यंतीरादिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितप्रकार
तावच्छेदकघटकतयातदनवगाहित्वेपिबोधांशेस्वांतर्भावेणतदवगाहित्वोपगमात् तथाचतत्पदजन्यबोधविषय
विषयतादिप्रकारकत्वंस्वीकर्तुंशक्यंलक्ष्यार्थवृत्तिविषयतायाःपदार्थोपस्थितिप्रयोजकत्वोपगमेनसामंजस्यादि तात्पर्यावच्छि
निवाच्यंतेषांभगवदुच्चरितत्वेनेच्छायास्तात्पर्यत्वासंभवात् शक्तित्वेचतादृशविषयतायाःपदार्थोपस्थितिप्रयोजकतायादुर्वारत्वात्स्वा
तंत्र्येणेतितीरंबोधविषयःगंगापदजन्यस्यबोधस्य इतिसमूहालंबनेच्छायांतीरबोधांशेगंगापदजन्यतानवगाहित्वेपितीरांशेबोधविषया
त्वबोधांशेगंगापदजन्यत्वोभयविषयकत्वादितिभर्थः तत्पदेतिनचतत्पदोत्तरकालीनबोधविषयत्वत्वावच्छिन्नप्रकारतागर्भसंबंधस्
भवाज्जन्यत्वनिवेशनव्यर्थं इच्छाप्रकारतावच्छेदकतायाअनतिप्रसक्तत्वादितिवाच्यंआधुनिकसंकेतस्थलेचैत्रादिशब्दविशेष्यतायाःसंबंधा

प्रकारतानिरूपितत्वोभयसंसर्गतावच्छे
दकाभिन्नता॥

शा॰ वा॰ यंपरंपरासंबंधः निवोध्यं विशेषणरूपेण संबंधतायां मानाभावादाह ईश्वरेच्छेति तादृशविशेष्यतावत्त्वस्येति तत्पदजन्यवोधविषयतावच्छिन्नप्रकारतानि
रूपितविशेष्यतावत्त्वस्येत्यर्थः तन्निष्ठविशेष्यतानिरूपकविषयतात्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितवोधनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितजन्यत्वनिष्ठाव
च्छेदकतानिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतासंबंधेनेच्छावत्त्वं ईश्वरेच्छीयतादृशावच्छेदकत्त्वं वा घटादिवाचकत्वं नातिप्रसंगान्नलोपि
कापभ्रंशादौ वाचकत्वातिप्रसंगः सर्वेसर्वार्थवाचका इत्युद्धटपदादेर्घटकर्मकानयनवाचकत्वापत्तिर्व्युत्पत्तनुत्तमतेतामुद्धरति उक्तरीत्येवेति।
अन्विताभिधानवादिनां मते तत्पदजन्यवोधविषयतात्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वानुपगमेनेत्यर्थः शक्तिज्ञानाविषयस्यशाब्दवोधावि

न्नप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंबंधेनेश्वरेच्छावत्त्वस्येश्वरेच्छानिरूपिततादृशविशेष्यतावत्त्वस्य वा तन्मते शक्यतारू
पत्वयानातिप्रसंगः उक्तरीत्येव च घटादिपदजन्यवोधविषयस्य घटान्वितकर्मत्वान्वितानयनादेर्घटादिसंसर्गस्य च ता
दृशवोधविषयत्वप्रकारकेच्छाविषयत्वेपि घटादिपदावाच्यत्वमुपपादनीयं अन्विताभिधानवादिनस्तु पदार्थसंसर्ग
स्यापि वाच्यतां स्वीकुर्वंतितन्मते इतरान्वितघटो घटपदशक्यः इत्येतादृशमेव शक्तिज्ञानं शाब्दवोधप्रयोजकं घटो घ
टपदशक्य इत्याकारकान्वयांशानंतर्भावे ।। विषयत्वनियममुपगच्छतां भट्टानां मतमुत्थापयति अन्वितेति तथात्वे शाब्दवो
धप्रयोजकत्वे अन्वयांशेति संसर्गतावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मपुरस्कारेणेवान्वयस्य शक्यतावच्छेदककोटौ निवेशः न तु संबंधत्वेन तेन
शाब्दवोधेन संसर्गतावच्छेदकभानानुपपत्तिः भट्टमतं दूषयति अत्रेति स्वतंत्रेति घटत्वं घटपदशक्यमिति ज्ञानाद्घटत्वोपस्थितिः घटपद
शक्योमियइतिज्ञानात् कर्मत्वादिनाघटोपस्थितेः विशिष्टस्यैवलोपस्थितिरित्यर्थः घटे घटत्वं चेन निर्धर्मितावच्छेदकशक्तिज्ञानादित्यर्थः इत्ये

केवलाभिणोत्यपयः किंगीतनकोर्त
निष्ठत्वातवाविवक्षिता

नजन्यघटाद्यवच्छिन्नकर्म [illegible] न्वियिनघ्नेति [illegible]शयः संसर्गतावच्छेदकस्यशाब्दबोधेभानमितेष्याहवस्तुनस्त्विति इत्थंचकार्यतावच्छेद

नशक्तिग्रहस्यतथात्वे [illegible] षयतयापदार्थसंसर्गस्यशाब्दबोधविषयतानुपपत्तेः नचेतरान्वितघटस्यवाक्यप्रतिपाद्यत्व

याशाब्दबोधात्प्राक्शक्तिग्रहदशायांघटःअनुपस्थितत्वादितिवाच्यंविशेषतःपदार्थांतरघटितस्यतदन्वितघटादिरूपवाक्या।

र्थस्यप्रागनुपस्थितत्वेपिइतरपदार्थत्वादिनासामान्यधर्मप्रकारेणतद्घटितस्यतदन्वितघटादेःप्रागुपस्थितिसंभवेनतत्रशक्तिग्र

हस्यसुघटत्वात् वस्तुतस्तुपदार्थांतरमनंतर्भाव्यकेवलान्वयांशांतर्भावेनशक्तिग्रहस्यशाब्दबोधप्रयोजकतोपेयापदार्थांतरस्य

पदांतरजन्यतयातदंशांतर्भावेनशक्तिग्रहस्यानुपयुक्तत्वात् नचान्वयस्यपदवाच्यत्वेतदंशेशक्तिग्रहस्यशाब्दबोधेपयो

गित्वेचमानाभावइतिवाच्यं तद्विषयकशाब्दबोधंप्रतिवृत्तिज्ञानजन्यतदुपस्थितिहेतुतायाःसामान्यतएवक्लृप्त [illegible] वृत्तिज्ञा

नादनुपस्थितेतस्यशाब्दबोधविषयत्वासंभवात् अन्वयांशेशक्तिग्रहस्यशाब्दबोधेवश्यापेक्षणीयत्वात् संस [illegible]

विषयतायास्तादृशोपस्थितिजन्यतावच्छेदकत्वेगौरवात् अत्रवदंति सामान्यतस्तद्विषयकशाब्दबोधेवृत्तिज्ञा [illegible]

स्थितित्वेनहेतुतास्वतंत्रवृत्तिर [illegible] लभावेनैकपदोपस्थितयोःपदार्थतत्वावच्छेदकयोर्विशेष्यविशेष [illegible]

णशाब्दबोधापत्तेः किंतुतद्धर्म [illegible] यकशाब्दबोधेवृत्तिज्ञानजन्यतद्धर्मावच्छिन्नतद्विषयकोपस्थि।तत्वे [illegible]

[illegible] एवंचतत्त्वं ॥श्रीमतेरामानुजायनमोनमः

यवच्छिन्नोक्तान्वयनिवेशेचसंसर्गता [illegible] कत्वासंभवात्वृत्तित्वस्येति शक्तिलक्षणान्यतरत्वंनवृत्तित्वं तन्निवेशेअन्यतरत्वघटकभे

 द्योर्मिथस्त्वे वि ... शीषणेभा भेदेन कारणताभेदापत्तेः ॥ उपस्थितेः ॥ घटोपस्थितेः ॥ कारणतावच्छेदकेइति ॥ शाब्दबोधीमेत्यादिः पदेघटपदेपटपदेवा त

संसर्गकबोधस्य किंचिद्धर्मप्रकारेण तद्विषयकत्वाभावाद्वृत्तिज्ञानात्तदनुपस्थितावपि तत्संसर्गकशाब्दबोधःसंभवत्येव वस्तुतस्तु
शक्त्यालक्षणयावोपस्थितस्य तत्तदर्थस्य शाब्दबोधभानादुभयविधतत्तदर्थोपस्थितेरेव तद्विषयकशाब्दबोधेहेतुतावाच्यता
दृशोपस्थित्योश्चानुगतानतिप्रसक्तस्य कारणतावच्छेदकस्यागुरोर्दुर्वचतया व्यभिचारवारणाय शक्त्यादिज्ञानजन्योपस्थिति
जन्यतावच्छेदककोटौ तत्तत्कारणाव्यवहितोत्तरत्वनिवेश आवश्यकः इत्थं चवृत्त्यनुपस्थितस्यापि संसर्गस्य शाब्दबोधेभाने
व्यभिचाराप्रसक्त्यान्वयस्य पदावाच्यत्वेपि न किंचिद्बाधकमिति किं तत्र वृत्तिकल्पनेन एवं तद्विषयकशाब्दबोधे तत्तत्पदज्ञानज
न्यतदुपस्थितित्वव्याप्तक्षणिकपदज्ञानजन्यतदुपस्थित्योर्द्वयोरेव हेतुतायावाच्यतया परस्परजन्यबोधे व्यभिचारस्य वारणायेत
त्तत्कारणानन्तर्यस्य तत्तत्कारणजन्यतावच्छेदके प्रवेशश्चोभयेण पदार्थद्वयसंसर्गावगाहिबोधे वृत्तिज्ञानजन्यतदुपस्थितेर्व्यभि
चाराप्रसक्त्याऽन्वयस्य पदवाच्यत्वमप्रामाणिकं नच शक्तिलक्षणयोर्वृत्तित्वेनानुगमसंभवात्तदुभयविषयकज्ञानजन्योपस्थि
त्योरेकरूपेणैव हेतुतया नोक्तव्यभिचारप्रसक्तिरिति वाच्यं उभयसाधारणवृत्तित्वस्याननुगतस्य दुर्वचत्वात् यत्र शक्तिविषयक
ज्ञानजन्यतदुपस्थितित्वे नैव शक्तिलक्षणाधीनपदार्थोपस्थित्योरनुगमसंभवः घटः शक्तो घटपदमित्येतादृशशक्ति ॥ ० ॥

स्यापि भानस्वीकारेनानुपपत्तिरित्यत आह वस्तुतइति ननु शक्तित्वावच्छिन्नसांसर्गिकविषयतानिरूपितपदनिष्ठप्रकारतानिरूपितार्थविशेष्यता १९

लित्वावजन्योपस्थितित्वेनानुगमः शक्ति [illegible] ध्येन शक्यसंबंधसंबंधेन वा पद प्रकारकज्ञाने शक्तेः संसर्गत्वात् शक्तित्वनिष्ठावच्छेदकतायां पर्याप्तिः परं नतिं ॥०

ज्ञानजन्योपस्थितेरिव घट [illegible] धि [illegible] क्तं पटपदमित्यादिलक्षणाज्ञानजन्योपस्थितेरपि घटादिसंबंधिपटादिनिरूपितशक्तिविषयकज्ञान

जन्यत्वादिभिनोक्तव्यभिचार [illegible] रेति नच पटशक्तं पटपदमित्यादिज्ञानजन्यपटाद्युपस्थितौ यत्रो द्बोधकांतराद्घटादिभानं। ॥

तादृशघटादिविषयकोपस्थितेरपि घटादिशाब्दबोधजनकत्वापत्तिरिति तद्विषयकशाब्दबोधे तदर्थविशेषितशक्तिविशि

ष्टपदविषयकज्ञानजन्यतदुपस्थितित्वेन हेतुतावाच्या तथा च न तेन रूपेण घटसंबंधिशक्तं पटपदमित्यादिज्ञानजन्यघटाद्युप

स्थितेः संग्रहस्तु क्तव्यभिचारो दुर्वार एवेति वाच्यं शक्तिविषयतावच्छिन्नकारणताप्रतियोगिकं तद्विषयतावच्छिन्नकार्यताख्या

लित्वेनोपस्थितेस्तच्छाब्दबोधहेतुतया दर्शितोद्बोधकांतरप्रयोज्यघटादिविषयताकोपस्थितेर्निरुक्तकार्यताख्यालित्वविरहेणो

क्तातिप्रसंगानवकाशात् तदर्थविशेषितशक्तिविषयतापर्यंतस्योपस्थितिनिष्ठकारणतावच्छेदकेऽनिवेशादनुगमसं [illegible]

उक्तलक्षणज्ञानहेतुतायामपि शक्तिः शक्ति [illegible] विषयताया अवच्छेदकप्रवेशादिति तन्न समीचीनं उक्तानुगतरूपेण [illegible]

स्थितेर्हेतुत्वे घटकाली, [illegible] भित्यादिज्ञानजन्यघटाद्युपस्थितितोपि घसदिशाब्दबोधप्रसंगात् तत् [illegible] न

शक्तिरूपपरंपरासंबंधे [illegible] क्तविषयताया अपि तादृशसंबंधप्रयोज्यघटादिभि ॥ श्रीरामचंद्र [illegible]

वेश्यते त्य न्नआह [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१२

शा·वा· एवमिति पं० यो[illegible]तरधर्मिकपदार्थान्यतरप्रकारकवाच्यत्ववाचकत्वान्यतरसांसर्गिकज्ञानत्वेनानुगमेत्वाह अर्थधर्मिकेति कयोरिति यथा घटपद कृ·टी·
१० षयताप्रयोजकत्वात् [illegible]दृशशक्तिविषयकधियः घटादिनिरूपितत्वेन तत्संबंधिनिरूपितत्वोपरागेण च पदे शक्यन वगाहितया
शाब्दबोधप्रयोजकत्वं [illegible]क्तपदज्ञानं तल्लाक्षणिकपदज्ञानानात्मकतयानज्ज्ञन्योपस्थितेः शाब्दबोधजनकत्वेऽष्टापत्त्यसंभवात् नच
किंचिन्निरूपितत्वोपरक्तशक्तिविषयताप्रयोज्यतत्तदर्थविषयताकोपस्थितित्वेन शाब्दधीप्रयोजकत्वोपगमान्नायमतिप्रसंगः उ
क्तज्ञानीयशक्तिविषयतायाः किंचिन्निरूपितत्वविषयतानिरूपितत्वविरहादितिवाच्यं एवमपि घटकालीनायाः पटनिरू[illegible]
क्तिमत्त्वं पटपदमिति ज्ञानजन्यघटाद्युपस्थितेरप्यापत्तेः अथ किंचिन्निरूपितत्वेन शक्तिविषयतायाः तादृशकारणतावच्छेदिका
तादृशकारणताप्रतियोगिकप्रकृतार्थविषयतावच्छिन्नकार्यताशालित्वेन पदार्थोपस्थितेर्हेतुत्वोपगमान्नायमतिप्रसंगः श
क्यांशे उदासीनस्य पटनिरूपितत्वादेरभानेपि घटकालीनशक्तिरूपघटीयपरंपरासंबंधविषयकपदज्ञानस्य घटादिस्मारकतां :
यां तत्स्मृतिजनकतायां पटादिनिरूपितत्वविषयतानिरूपितत्वस्य शक्तिविषयकत्वे निवेशादिति चेदेवं सति यत्र घटादेः श
क्तत्वं संबंधेन पदांशे प्रकारतातज्जन्योपस्थितितोपि घटादेः शाब्दबोधोत्पत्त्यानन्तरनुपपत्तिर्दुर्वारैव तत्र पदांशेऽर्थसंसर्गतया
शक्तेर्भानेशक्तावर्थस्यनिरूपितत्वरूपसंबंधांतराभानात् वस्तुतो घटत्वाद्युपलक्षित[illegible]वाचकाद्द्व्यादिपदाद्धत्याऽभानस्य घट
त्वादिप्रकारकबोधवारणाय ॥

घमृत्दाद्योः ॥ ययोश्चेति व्राह्मणो विभेत्सारो ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम १०

कालिकादिसंबंधस्य वाकांक्ष[illegible]र्थादि जन्यतावच्छेदककोटौ प्रायशो प्रवेशान्न तेन संबंधेन बोधापत्तिः एवकारेणान्वयांशे शक्तिमवच्छेदः तदुपग

तद्धर्मप्रकारकशाब्द[illegible]धर्मविशिष्टनिरूपितत्वावगाहित्वेन शक्तिरेतां नेत्योपयोगितावाच्या तथा चार्थसंबंधिशक्तत्वा

वगाहिनी लक्षणाग्रहस्य तेन रूपेणासंग्रहादननुगमेन व्यभिचारप्रसक्त्योक्तकार्यकारणभावे कारणानंतर्य प्रवेश आवश्यकः

एवं शक्तिज्ञानमुभयविधं विनिगमनाविरहात् शाब्दबोधप्रयोजकं पदेऽर्थवाचकत्वावगाह्यर्थे पदवाच्यत्वावगाहि च तयोरपिना

नुगमसंभवः वाच्यत्ववाचकत्वयोः शक्तिप्रतियोगित्वशक्त्याश्रयत्वरूपमिथोविलक्षणसंबंधरूपतयानुगतातिप्रसक्तरू

पाभावात् संबंधत्वादिनानुगमे तदीयकालिकादिसंबंधज्ञानादर्थधर्मिकपदवाचकतायाः पदधर्मिकार्थवाच्यतायाश्च ज्ञा

नाच्छाब्दबोधापत्तेः तज्जन्योपस्थित्योरपि परस्परजन्यबोधे व्यभिचारः एवं लक्षणाज्ञानमपि पदेऽर्थसंबंधिवाचकतावगा

हितयाऽर्थे पदबोध्यसंबंधितावगाहितया च द्विविधं शाब्दबोधप्रयोजकं तदधीनोपस्थित्योरप्यननुगतिप्रसक्तरूपेणानुगमा

संभवेन परस्परजन्यबोधे व्यभिचार इति [illegible] र्यतावच्छेदकगर्भे तत्तत्कारणानंतर्यप्रवेशो ध्रुव एवं त्वपवधेयम् अथ [illegible] पा

स्थितस्यापि पदार्थद्वयसंसर्गस्य [illegible] विषयत्वोपगमे संबंधभाने नियामकाभावात्सर्वत्रावाधि[illegible]याव[illegible]भा

नापत्तिरिति चेन्न कर्योक्ति [illegible] संबंधेन स्वार्थान्वयबोध एव साकांक्षतया आकांक्षाज्ञानस्यैव पदार्थद्वयसं

[illegible]र्गभाननियामकत्वात् ॥

मपि सामान्यरूपेणैवान्वयस्य [illegible] अनतया पदार्थसंसर्गविधयान्तत्रैकैकस्यैव भानात्क्वचित्कस्यचिद्भानमित्यनियमं प्रसंगे

श॰ वा ज्ञाननियामकत्वस्यावश्यकत्वादिति भावः पदार्थतावच्छेदकसंसर्गस्य वृत्तिलभ्यत्वं सूचयित्वाह पदार्थद्वयेति यथा पार्थ एव धनुर्धर इत्यादौ अन्ययोग ता॰टी॰
११ व्यवच्छेदयोः संबंधः तत्र पृथक् तादृशविशेषितभेदस्यान्यत्रान्वयार्थं स्वरशक्तेः सिद्धांतित्वात् तस्य उपलक्षणत्वस्य द्रव्यत्वाद्यविशेषेणेति नियमानुपपत्ति।
ययोश्च पदयोर्नानासंबंधेन स्वार्थान्वयबोधे आकांक्षा तज्जन्यशाब्दबोधे संसर्गविशेषतात्पर्यज्ञानरूपकारणबलादेव संबंधभान नि
यमोपपत्तेः ॥कुं॥ अन्वयांशे शक्त्युपगमे एकैकस्यैव पदार्थसंसर्गस्य संसर्गविधयाऽवच्छिन्नस्य विज्ञानमिति अनियमेन सामान्य
रूपेणैवान्वयस्य शक्यकोटावन्तर्भावनीयतया तस्यैव संसर्गभाननियामकत्वात् ॥कुं॥ न च संसर्गविशेषानुपस्थितौ तात्पर्यग्रहासं
संभवेन तदुपस्थितेरावश्यकत्वं तया तद्बोधचरसंस्कारोद्बोधार्थमेव तत्र वृत्तिज्ञानमपेक्षितमिति वाच्यं उद्बोधकान्तरोपस्थितेऽपि
संसर्गे तात्पर्यग्रहसंभवात्तत्र वृत्तिज्ञानस्यानपेक्षितत्वात् तस्माद्घटत्वगोत्वविशिष्ट एव घटगवादिपदस्य शक्तिः पदार्थद्वयसंस
र्गस्त्वाकांक्षाबललभ्य एवेति स्थितं ॥कुं॥ घटपदस्य पदार्थतावच्छेदकीभूतघटत्वादिविशिष्ट एव शक्तिर्न तु घटत्वोपलक्षिते घट
त्वादेरुपलक्षणत्वे तस्य द्रव्यत्वकंबुग्रीवादिमत्त्वाद्यविशेषेण घटादिपदाद्द्रव्यत्वकंबुग्रीवादिमत्त्वादिना न बोधः अपि तु घट
त्वादिनैवेति नियमानुपपत्तेः ॥कुं॥ अथ घटत्वादेरिव द्रव्यत्वादेरपि वैशिष्ट्यस्य घटादौ सत्त्वाद्घटादिपदशक्तावपि घटत्वादि

सामानाधिकरण्यरूप ॥०

तौ न तु घटत्वविशिष्टे शक्तिरित्यत्र सम्प्रम्यावृत्तित्वार्थकतया पर्यवसन्नं घटत्वसमानाधिकरणशक्तिरित्यर्थं मालंब्य शंकते अथेति यत्तु घटत्वे राम॰
वैशिष्ट्याश्रयवृत्तिः शक्तिरित्यर्थनिराकरणमिति तन्न घटत्वसमानाधिकरणरूपवैशिष्ट्यवदिति त्वेखविरोधात् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ११

त्रिष्वेति त्वजात्याकृतिव्यक्तयः पदार्थ इति सूत्रे आकृतावपि शक्तिकल्पनात्तद्विरोध इति वाच्यं यथाकृतेस्तस्य समाधास्यमानत्वात् शब्दाश्रयत्वोपलक्षि-
ते गगनपदशक्तेः शब्दाश्रयत्ववारणाय वाच्यत्वे सतीति अवयवसंयोगरूपाकृतिवारणाय वाच्यवृत्तित्वे सतीति न च परंपरया कालिकादिसंबंधेन च त-
स्यां अपि वाच्यवृत्तित्वमिति वाच्यं सर्वाधारतानियामकान्यसंबंधेन वृत्तित्वस्य निवेश्यत्वात् परंपराया अवृत्त्यनियामकत्वात् स्थूले दधनि अतिव्याप्ति-

पवैशिष्ट्यवद्द्रव्यत्वादिवैशिष्ट्यस्याप्यक्षततया घटत्वविशिष्टशक्तिर्न तु द्रव्यत्वविशिष्टेत्यस्य कोऽर्थः अत्र वदंति तद्विशिष्टश-
क्तिरित्यस्य तद्धर्मतद्वैशिष्ट्य तदाश्रयेषु त्रिष्वेव शक्तिरित्यर्थः घटादिपदशक्तिमति द्रव्यत्वादिवैशिष्ट्यसत्त्वेपि द्रव्यत्वादौ शक्ति-
विरहात्तेषामुपलक्षणता घटत्वादौ तत्सत्त्वाच्च तेषां विशेषणता एवं च प्रवृत्तिनिमित्ते पि शक्तेः सत्त्वात्तस्यापि [illegible] वाच्या-
त्वे सतिवाच्यवृत्तित्वे सति वाच्योपस्थितिप्रकारत्वमिति प्रवृत्तिनिमित्तलक्षणे वाच्यत्वे सतीति विशेष[illegible]न्या-
कृतिव्यक्तयः पदार्थ इति न्यायसू[illegible]गोत्वादिजातेर्गवादिपदार्थता च ॥कुं॥ उपपद्यते अथ घट[illegible]त्या-
कारिकायां भगवद्दिच्छाया बोध[illegible]तात्वेन बोधविषयता निष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यता[illegible]त्वा-
दीविषु ॥ श्रीमते रामानुजाय नमः

कारणायेत्तत्तीयं न चैवमपि [illegible]क्तिम[illegible]तिप्रकारत्वं तत्राक्षतमिति वाच्यं भ्रमानधीनप्रकारतायाउपादानात् वस्तु[illegible]
त्वे तत्पदवाच्ये [illegible]त्वे च सति [illegible]तायां तत्पदशक्तिप्रयोज्यसांसर्गिकविषयतातन्निरूपितप्रकारताश्रयत्वं [illegible]
तत्वं शब्दस्य शब्दपदवाच्यते[illegible]मित्तत्ववारणाय तत्पदवाच्यत्वनिवेशः गवाद्याकृतेरपि द्रव्यादिपदवाच्यतद[illegible]

श॰ वा॰ त्तित्वात्तद्वारणाय प्रकृतपदं ... त्वप्रवेशः विशेष्यदलप्रवेशाद्दध्यादिपदवाच्यदधिद्व्यणुकादित्वेनैव दध्यादिपदवाच्यत्वस्मरणेवादोषोभाति। श॰टी॰
४२ व्याप्तिः अत्र पश्वादिपदजन्यबोधे लोमत्वादेर्धर्मिविशेषणतयाभासमानत्वेलोमाद्यंशे प्रकारतयाऽतिव्याप्तिरतो मुख्यविशेष्यतानिवेशः लो
मादिपदप्रयोज्यलोमादिरूपमुख्यविशेष्यांशे लोमत्वादिसंसर्गभानमादाय लोमत्वादावतिप्रसंगोऽतस्तत्पदशक्तिप्रयोज्यत्वं संसर्ग
विषयताविशेषणं पश्वादिपदलक्षणया लोमत्वादि नालोमादिमुख्यविशेष्यकबोधजननात्तत्पदप्रयोज्यतामात्रनिवेशने त्वति
प्रसंगोऽतस्तत्पदशक्तिनिवेशः तत्पदशक्तिप्रयोज्यमुख्यविशेष्यतानिरूपितप्रकारतानिवेशे दधिद्रव्यमितिवाक्यजन्यबोधे दधिपदश
क्तितो मुख्यविशेष्यतया भासमाने दध्यादौ द्रव्यत्वादिना प्रकारे दध्यादावतिव्याप्तिरतः तत्पदशक्तिप्रयोज्यसंसर्गविषयतानिवेशः नच।
मुख्यविशेष्यतानिरूपितप्रकारतायां तत्पदशक्तिप्रयोज्यत्वनिवेशादेव तद्दोषवारणसंभवात्संसर्गविषयतानिवेशनमफलमि
ति वाच्यं इदं दधीत्यादिवाक्यजन्यबोधीयमुख्यविशेष्यतानिरूपितप्रकारतायास्तावतान्यवारणात् नचैवंविधविशेष्यदलमिवे
शे शक्यत्वविशेषणं व्यर्थं आकाशपदशक्यशब्दाश्रयत्वसंसर्गभानस्य तत्पदशक्तिप्रयोज्यत्वाभावेनैवातिप्रसंगादिति वाच्यं॥
शब्दाश्रयत्वगतसंसर्गविषयतयोः तत्संसर्गेण तत्प्रकारकशक्तिज्ञानजन्यत्वावच्छेदकतया तत्पदशक्तिप्रयोज्यताया दुर्वारत्वात्॥
नचस्वांशे याऽतत्पदशक्तिस्तत्प्रयोज्यत्वं निवेश्यतामिति वाच्यं तस्य लक्षणांतरेणात् तद्व्याभार्थं प्रथमविशेषणमित्याह वोधंविशेषर राम:
तिपदजन्यतारूपविशेषणवैशिष्ट्यस्य च वर्कं ॥ १२

वस्तुमात्रं रतिलक्ष्याणां वाच्यत्वाय निरूचकं समवायेनेति।। घटो घटपदजन्यबोधविषयतावान्भवत्वित्याकारकसंकेते घटत्वावच्छिन्नप्रकारी भवति घटपदजन्य
शाब्दबोधविषयत्वे धर्मिपारतंत्र्येण घटत्वस्यापि समवायसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतानिरूपकत्वात्मकत्वावच्छिन्नत्वसंबंधेन भानमंगीकार्यमित्यर्थः
घटत्वं घटपदाद्बोद्धव्यमितीच्छायां घटत्वादाववच्छेदकतासंबंधेन बोद्धव्यत्वभाने घटत्वत्वविशिष्टस्य शाक्यत्वापत्तिरतो घटविशेषणतापन्नेति सं

यतामात्रं च वस्तुमात्र एवेति कथं घटपदशक्तिर्घटत्वादित्रिष्वेवेति। नेयमस्ति चेदीश्वरेच्छायास्तत्पदजन्यशाब्दबोधविष
यताप्रयोजकः संबंध एव तत्र तत्पदशक्तिरिति व्यपदेशनियामकः घटपदाद्घटो बोद्धव्य इत्येतादृशेच्छायां च घटत्वावच्छे
देन बोधविषयत्वमवगाहमानायां समवायावच्छिन्नबोधविषयतावच्छेदकत्वं घटत्वे समवायेन घटत्वावच्छेद्यं
त्वं वा बोधविषयतायां संसर्गमर्यादया भासते एवं चाश्रयत्वसंबंधावच्छिन्नबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितवि
शेष्यत्वं घटस्यावच्छेदकतासंसर्गावच्छिन्नाघटविशेषणतापन्नबोधविषयत्वस्य याप्रकारतान्निरूपितवि
शेष्यत्वं।। कुं।। घटत्वस्य।। कुं।। घटविशेषणतापन्नबोधविषयत्वांशेऽवच्छेद्यत्वसंबंधेन प्रकारत्वं तो घटत्वस्य घट
त्वबोधविषयत्वयोः संसर्गतया भासमानेऽवच्छेदकत्वेऽवच्छेदकतया भासमानत्वं समवायस्येति त्रितय

स्य विशेष्यताद्वयशालित्व... नाह घटेति एवं च घटत्वादेः शाब्दबोधप्रकारतायाः शाब्दबोधविषयतावच्छेदकत्वेन संकेतवि मेव घट।। ०
ष्यत्वतानिरूपकत्व... विषयत्वस्य स्वत्व विषयत्वज्ञानमित्यत्र विषयत्वेऽन्वयात् घटादिपदजन्यशाब्दबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारता
निरूपितावच्छेदकत्वेति ... विषयतानिरूपितायां संकेतीयधर्मितावच्छेदकीभूतघटत्वादिनिष्ठविशेष्यतानात्मज्ञानमितिपावत् यद्वा घटत्व

शा॰वा॰ प्रसांसर्गिकविषयता[illegible]निरूपितानि[illegible]कत्वनिष्ठसांसर्गिकविषयतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नघटादिपदजन्यबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितसंसर्गीयवि कृ॰टी॰
१२ शेष्यतावत्त्वघट[illegible]तानन्तर[illegible]त्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नप्रकारत्वनिष्ठप्रकारता
निरूपित[illegible]विशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वअवच्छेदकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वेतदुभयावच्छिन्नसांसर्गि
कविषयतानिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वनिरूपकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्य।
त्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वेतदुभयावच्छिन्नसांसर्गिकविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनि
ष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नविशेष्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नाव
च्छेदकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वघटपदनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्न
निष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नप्रकारत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वा
वच्छिन्नविशेष्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नावच्छेदकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपि
पितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वजन्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वजन्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्य।
त्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वेतदुभयावच्छिन्नप्रकारत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनिष्ठप्रकारता
निरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नविशेष्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नावच्छेदकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपकत्व
निष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वबोधनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनि राम
ष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वेतदुभयावच्छिन्नप्रकारत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वा १२
वच्छिन्नविशेष्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वदिनि॥

त्प्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्नावच्छेदकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिरूपकत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वविषयत्व
त्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्ननिष्ठत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वेनत्रि [illegible]ावच्छिन्नप्रकारत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वावच्छिन्न
संकेतीयविशेष्यत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितघटत्वावच्छिन्नविशेष्यताशालित्वं तत्त्रयो[illegible]क्रमिकयभिप्रेत्यैव विषयताप्रयोजकसंबंध एवेति प्रतिज्ञायोप
हरति त्रितयमेव घटपदजन्यबोधविषयतायामुपयुज्यत इति विषयतानामिति पूरणीयं [illegible]क्यादिति नन्वाश्रयतासंबंधावच्छिन्नायाबोधविषयत्वविषय
याअवच्छेदकत्वसंबंधावच्छिन्नयातया कथमैक्यं न चेच्छीयत्वात्तदुभयैक्यं यथाहि [illegible]स्थले आश्रयत्वावच्छेदकत्वादिसंबंधावच्छिन्नविषयताना
द एव अन्यथा घटत्वे घटपदजन्यबोधविषयतावदित्या ॥ दित्तानंप्रतिज्ञाश्रयतासंबंधावच्छिन्नतादृशविषयताशून्यत्वज्ञानस्यप्रतिबंधकत्वाप

पदजन्यबोधविषयतायांज्ञातमुपयुज्यत इति त्रयाणांवोच्यतोपपत्तिः घटघटत्वसंसर्गेषु संकेतविषयतानामियो वैलक्षण्येपि
तन्निरूपकबोधविषयत्वनिष्ठविषयतायाऐक्या ॥ ॥ [illegible]त्वैक्यप्रवादः ननु संकेतैक्यात् शक्यशक्यतावच्छेदकशक्तिभेदेनापिश
क्तिभे ॥

न्तेः तथेहाप्युक्तदूदएव अन्यथा घटत्वादेः पदार्थत्वस्य घटादेस्तदवच्छेदकत्वस्यप्रसंगात् सत्यं आश्रयतासंबंधावच्छिन्नविषयतायाएव
शक्यैक्यव्यवहारनियामकत्वंनान्यस्या इत्यर्थात् यद्वा संकेतीययोराश्रयतावच्छेदकत्वसंबंधावच्छिन्नविषयतयोरैक्येपि [illegible]सतिः विषयताया आ
श्रयतासंबंधावच्छिन्नविषयतात्वेन पदार्थत्वस्यावच्छेदकतासंबंधावच्छिन्नविषयतात्वेन च तदवच्छेदकत्वस्यव्यवहारनियामकत्वात् वस्तुतस्तु हि ते
ष्ठकत्वा[illegible]निरूपितप्रकारतायाअपरविशेष्यतानिरूपितविशेष्यतैक्यमतेनेदं वस्तुतस्तु घटत्वादिविषयतानिरूपकविशेष्य
त्वावच्छिन्नघटादिविशेष्यतानि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शा·दा· रूपितप्रकारतायाऐक्य[illegible]रूपितानि[illegible] बोद्धव्यशक्तिभेदानुपपत्तेः घटपदादेर्घटत्वादिस्वसर्वस्यैकशक्त्यापत्तेः नन्वेवं पशुरपशुरित्यादौ पदार्थैकदेशपदार्थान्ता। टी
१४ रान्वयप्रसंगः [illegible] [illegible]प्रकारतानिरूपितसंकेतविषयतावगाहिज्ञानसंभवादित्याशंक्य तत्र तदनन्वयनियामकमाह तदंशे इति पशुरपशुरित्या
दौ शक्तिभ्रमं [illegible] पदार्थतावच्छेदके लोमादौ पशुभेदान्वयस्येष्टत्वादाह शक्तिभ्रममिति लक्षणाग्रहोपलक्षणमिदं आश्रयतासंबंधावच्छिन्नवैयर्थ्यं वद

दानुपपत्तेः भगीदत्तके तस्याभेदात् तदंशे आश्रयत्वसंबंधावच्छिन्नबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितसंकेतवि[illegible]तावगाहिज्ञाना।
स्यैव तदंशे पदार्थान्तरान्वयबोधोपयोगित्वमिति शक्तिभ्रमं विना पदार्थतावच्छेदकेन पदार्थान्तरान्वयः यत्तु तदंशे संकेतमुख्य।
विशेष्यताग्रहस्तत्रैतरान्वयबोधप्रयोजकः लोमादिमान्पशुपदाद्बोद्धव्य इत्याकारकसंकेते लोमाद्यंशे बोधविषयतायाः प्रकारत्वे
पि लोमादेर्धर्मिविशेषणतापन्नस्यैव तादृशविषयताविशेष्यत्वं न तु मुख्यविशेष्यत्वं अतः शक्तिभ्रमं विना न लोमादिना पदार्थान्
तरान्वय इति तादृशविषयत्वप्रकारतायां आश्रयत्वसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशनमनर्थकमिति तन्न लोमपशुपदजन्यबोधविष
यतावच्छेदकं भवत्वित्यादिसंके।।कं।। ताकारप्रयोजकावच्छेदकतासंसर्गावच्छिन्नतादृशबोधविषयत्वप्रकारतावगाहिलोमादि।
मुख्यविशेष्यकसंकेतज्ञानेपि लोमादौ पदार्थान्तरान्वयबोधानुदयादाश्रयतासंबंधावच्छिन्नत्वेन तादृशबोधविषयत्वप्रकार
तावगाहितायाअ ।।श्रीमते रामानुजाय नमः।।

ता[illegible]मत माह यत्त्विति [illegible] दौ इति घटो नित्य इति तु नोक्तं घटत्वादेरन्वयितावच्छेदकरूपेणानुपस्थितेस्तत्र पदार्थान्तरान्वयाप्रसक्तेः प्रकारत्वे पीति। राम
अवच्छेदकतासंबंधेनेत्यादिः संकेतेति यदि लोमपशुपदजन्यबोधविषयो भवत्वित्यवच्छेदकतासंसर्गकः संकेतस्तदोक्तज्ञानं प्रमाअ ।। ० ।। १४

मयोभ्रम: अन्यादृश: लोमादिमुख्या विशेष्यकबोधेति आश्रयतासंबंधावच्छिन्नबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वमित्यर्थः ननुबो: [illegible]

वश्यं निवेशनी[illegible] लोमादिविशिष्टेबोद्धव्य इत्यत्रैवदर्शितसंकेतेपि लोम्न: पदार्थतावच्छेदकत्वमेवेति तल्लोमा नाङ्गलोम्नि पदार्थान्तरान्वय[illegible]
पत्तेरयोगात्॥ [illegible]त विषयकप्रकारावच्छेदकतासंसर्गकबोधविषयत्वप्रकारकसंकेत[illegible] मुख्यविशेष्यलोमेति ज्ञानाल्लोमादिमुख्यविशेष्यक[illegible]
बोधानुदयेन [illegible]श्रयतासंबंधावच्छिन्नत्वेन बोधविषयत्वप्रकारतावगाहितायां अवश्यं निवेशनीयत्वात् तत्र च लोमावच्छिन्नविशेष्यकशा
ब्दबोधस्यैव संकेतविषयतया ग्रहेणान्यादृशबोधोत्पत्तेरनुभवविरुद्धत्वेयत्पत्तेरयोगात् एवं च पदार्थः पदार्थेनान्वेति ननु पदार्थैकदेश
नेत्यत्र पदार्थत्वं बोधविषयताश्रयत्वेन संकेतविषयत्वं तदेकदेशत्वं च बोधविषयतावच्छेदकत्वेन तथात्वरूपेण तच्छक्यतावच्छेदक
त्वं च धेयं॥कुं॥ अथ घटत्वाद्युपलक्षिते द्रव्यपदशक्यवगाहिप्रमातो घटत्वादिप्रकारकस्य घटादिपदशक्तिप्रमात: कालिकादिसंबंधे
न घटत्वादिप्रकारकस्य च शाब्दबोधस्य वारणाय तत्संबंधेन तद्धर्मप्रकारकबोधं प्रति तत्संबंधेन तद्धर्मविशिष्टविषयिकाया शक्ति।
स्तद्विषयकत्वेन प्रकारता न संभवति शक्तिप्रमाच्छाब्दबोधानुपपत्तेः नापि तत्संबंधेन तद्विशिष्टशक्तिविषयत्वावगाहित्वेन तदर्थः
स्यद्[illegible]त्वात् न [illegible]द्धर्म तद्वैशिष्ट्य तद्धर्मिविशेष्यकत्वावच्छिन्नं शक्तिविषयतावगाहित्वं तदर्थः घटो घटपदवाच्य इत्यादिज्ञानस्य
[illegible]पत्तेः घटत्वादिप्रकारकस्य घटत्वाद्यविशेष्यकत्वाद्वैशिष्ट्यविशे ॥ ॥ ॥ ॥
ष्यविशेष्यत्वसंदर्श[illegible] [illegible]पदार्थत्वापत्ते: बोधेति अवच्छेदकतासंबंधावच्छिन्नबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वमित्यर्थः॥ ॥

शा॰दा॰ अवच्छेदकतासंबंध...र्थतावच्छेदकत्वापत्तिर्नुनुवोधाविषयत्वेनसंकेतग्रस्थविशेष्यान्वयित्वेसतिबोधविषयत्वेनसंकेतविषयत्वंप्र का॰टी॰
१५ र्थतावच्छेदकत्वमित्यत्रात... द्रव्यादिपदवाच्यतावच्छेदकस्यापिघटत्वादेस्तदवच्छेदकत्वमप्रामाण्यशाब्दबोधेरस्थापत्तेराहउपलक्षितेरितितद्व १५

च्छेदकत्वाहेतुत्वापत्तेः नचतादृशज्ञानमहेतुरेवघटत्वसमवायघटघटपदवाच्यारत्याकारकमेवज्ञानंहेतुरुपेयमितिवाच्यं
घटत्वंत्वाघ्यपदार्थइतिदशायांघटादिपदाच्छाब्दधीविलयप्रसंगात् नापिशक्तौतत्रितयविषयतावगाहित्वेनविषयितांशे
तेनसंबंधेनेच्छेत्स्ववास्वरूपतः घटत्वप्रकारकत्वज्ञानस्यहेतुता तावताघटत्वत्वाद्यनुपस्थितिदशायांघटादिपदाच्छाब्दवोधो
पपादनेपिसमवायादेः प्रकारत्वासंभवेनसमवायत्वादिप्रकारेणैवतज्ज्ञानस्योपगंतव्यतयातदनुपस्थितिदशायांततः शाब्द
वोधानुपपत्तेः तथाचकेनरूपेणतत्रशक्तिधीहेतुताअत्रोच्यते॥कुं॥ अथघटत्वाद्युपलक्षितेद्रव्यपदशक्तिविवगाहिप्रमातः
कालिकादिसंबंधेनघटत्वादिप्रकारकस्यशाब्दवोधस्यवा
कालिकादिसंबंधेनघटत्वादिप्रकारकघटादिपदशक्तिप्रमातश्च कालिकादिसंबंधेन घटत्वादिप्रकारकस्यशाब्दवोधस्यवा
...यतत्संबंधेनतद्धर्मप्रकारकशाब्दवोधेतत्संबंधेनतद्धर्मविशिष्टांशेपदवाच्यत्वावगाहिज्ञानंकारणंवाच्यविशिष्टांशेवा
च्यत्वावगाहित्वंचविशेषणीभूततद्धर्मतदीयतत्संबंधतद्धर्म्यंशेतदवगाहित्वरूपंवाच्यंनतुतेनसंबंधेनतद्धर्मधर्मितावच्छेदकी
भूततत्पदवगाहित्वंघटत्वादिकं॥
मतिस्वरूपतोघटप्रकारकतत्संसर्गकघटशाब्दवोधेघटांशेतत्पदजन्यशाब्दवोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितआश्रयतावृत्तिसंसर्गतानिरू
पितविशेष्यत्वस्यघटत्वांशेतादृशप्रकारतानिरूपितावच्छेदकत्वसंसर्गतानिरूपितविशेष्यत्वस्यसंसर्गांशेतथाविधावच्छेदकतावच्छेदका

...प्रमाणता॥

निरूपितविशेष्यतास्यावगाहिज्ञानंकारणं यद्धायघटत्वांशे तत्पदजन्यबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्वसंसर्गावच्छिन्नप्रकारत्वस्य [illegible]
संसर्गाशेतन्निरू[illegible]च्छिन्नत्वसंसर्गावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकत्वस्यावगाहिज्ञानं कारणं न चैतादृशाव[illegible]च्छिन्नत्वत्रयस्यकार[illegible]
विशेषणाभावे विशि[illegible]विरहः[illegible]वच्छेदकतायाव्यासज्यवृत्तित्वं चान्यत्र दूषितमिति वाच्यं कार्यकारणभावस्य दंडचक्रन्याये[illegible]
कारत्वस्यैवोपगमात् एतेन घटत्वनिष्ठावच्छेदकतायां स्वसामानाधिकरण्यसंबंधेन [illegible]रूपकज्ञानविशिष्टज्ञानीयत्वोभयसंबंधेन घट[illegible]
धर्मितावच्छेदकीभूतपद्रव्यादिपदशक्तिज्ञानस्यापि कालिकसंबंधेन घटत्वादिकं धर्मितावच्छेदकीकृत्य घटो घटादि
पदशक्तिग्रहस्यापि च प्रमात्वेनोक्तातिप्रसंगावारणात् एवमपि घटत्वाद्यंशे निर्धर्मितावच्छेदककात्समेयत्वादिधर्मित
वच्छेदककाच्च घटपदनिरूपितवाच्यताग्रहात् तत्प्रकारकबोधवारणाय स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकेबोधे घटत्वत्वाव
च्छिन्नधर्मिकवाच्यत्वग्रहापेक्षो[illegible]यां तथा च घटत्वत्वाद्यनुपस्थितिदशायां घटादिपदाच्छाब्दबोधानुपपत्तिः न च प
शेशेघ[illegible]वकतानाज्ञातमेव ॥ [illegible]त्वविषयताविशिष्टं निवेश्यमिति परास्तं कारणतावच्छेदके गौरवात् एवमपि घटत्वादिवि
तयां [illegible]दवाच्यत्वा[illegible]गाहिज्ञानस्य हेतुत्वेपि न तु किंचिद्धर्मधर्मितावच्छेदकीकृत्यैतादृशज्ञानं वाच्यमित्यत आह प्रमेयत्वादीति वाच्यता
नवच्छेदकस्यापि धर्मितावच्छेदकत्वं निष्ठत्व[illegible]संसर्गांशे निर्धर्मितावच्छेदकका[illegible]धर्मितावच्छेदकत्वाद्वा वाच्यत्वज्ञानात्स्वरूपतः संस
र्गाभानात्[illegible]घटत्व[illegible]च्छिन्नधर्मिकेति यत्तु घटत्वत्वेन रूपधर्मानवच्छिन्नविशेष्यताके तथैव इति तन्न निर्धर्मितावच्छेदकवाच्यत्वज्ञाना
स्यावाच्यत्वज्ञा[illegible]त्वापत्तेः न च स्वरूपतो घटत्वशाब्दबोधे जातित्वादिनैव घटत्वत्वेन घटत्वविशेष्यकज्ञानत्वेन ॥ ॥

नकारणत्वमुक्त[illegible]मिति[illegible]वच्छेदककोटौ स्वरूपतो घटभानस्यैव शाब्दबोधे तथा तज्ज्ञानप्रयोजकत्वात् एतेन शाब्दबोधे घटत्वादेः रूपतो भा
नानुरोधेन स्वरूपतो[illegible]वच्छिन्नधर्मिकस्यैव वाच्यत्वज्ञानस्य हेतुतानतु घटत्वत्वविशिष्टधर्मिकस्येत्यपास्तं घटभानप्रयोजकस्यास्य घट
त्वभा[illegible]पयोगित्वा[illegible]स्वरूपतः शक्तिविषयतायाएव स्वरूपतस्तद्भासकत्वाच्च वाचकत्वांशे इति तत्संसर्गावच्छिन्नतद्धर्मावच्छिन्न
विषयि[illegible]कबोधाग[illegible]त्वप्रकारतानिरूपितसंकेतीयविषयताश्रयत्वं तेन संबंधेन घटत्वादिविशिष्टवाचकत्वं तत्तावच्छिन्नत्वांशे स्वरूप
तया घटत्वादि[illegible]पदार्थघटनिष्ठविशेष्यतानिरूपिताश्रयत्वनिष्ठसंसर्गतानिरूपितबोधविषयत्वनिष्ठप्रका[illegible]परंपरया निरूपितत्व
तत् तत्प्रकारता[illegible]निष्ठप्रकार[illegible]निरूपितावच्छिन्नत्वसंसर्गतानिरूपितत्वसंबंधेन घटपारतंत्र्येण घटत्वविशिष्टत्वं स्वनिष्ठावच्छेदकता

शाब्दबोधहेतुः एवं च स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकबोधे वाचकत्वांशे स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकज्ञा
नस्यैव हेतुत्वमिति घटादिपदजन्यबोधे घटत्वाद्युपस्थितेर्नापेक्षेति वाच्यं एवमपि घटादिपदांशे वा
चकताप्रकारकज्ञानस्य शाब्दबोधे घटत्वादि ॥

नि[illegible]रूपितावच्छि[illegible]त्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकावच्छेदकत्वनिष्ठसंसर्गतानि[illegible]रूपितजन्यतासंबंधावच्छिन्नप्रकारताश्रयत्वं अथवा घटनि
ष्ठविशेष्यतानि[illegible]ताश्रयतासंबंधावच्छिन्नबोधविषयत्वप्रकारतया घटनि[illegible]ष्ठविशेष्यतानिरूपितावच्छेदकत्वसंबंधावच्छिन्नबोधवि
षयत्वाप्रकारता[illegible]वायनिष्ठविशेष्यतानिरूपितावच्छेदकतावच्छेदकत्वसं[illegible]बंधावच्छिन्नबोधविषयत्वप्रकारतया वा परंपरया निरूपि
तत्वकमिणा घटा[illegible]वाचकत्वं तत्र विशेष्यतांशे स्वरूपतो घटत्वभानं स्वरूपत इति जात्यतिरिक्तत्वादिस्यादि[illegible]क्तसमवायभानेति शाब्दबोधे स्व
रूपतः समवायभानेत्यर्थः केचित्तु वाचकतासंसर्गेण समवायप्रकारकपदधर्मिकज्ञानं कारणं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वाचकतावस्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकावच्छेदकत्वनिष्ठसंसर्गतानिरूपकबोधविषयत्वप्रकारतानिरू[illegible]
निष्ठावच्छेदकता[illegible]जन्यतानिष्ठावच्छेदकतानिरूपितनिरूपितत्वसंसर्गावच्छिन्नावच्छेदकतावत्वं एवं पदधर्मिकं घटप्रकारकं घ[illegible]
रकवृत्तानबोध्यं[illegible]समवायसंबंधावच्छिन्नघटत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितम[illegible]न्निविशेष्यतानिरूपिताश्रयतासंसर्गतानिरूपितवा[illegible]विष
यत्वनिष्ठप्रकारते[illegible]दि द्वितीयेस्वव्रत्तिविशेष्यतानिरूपिततत्संसर्गावच्छिन्नावच्छेदकत्वसंसर्गतानिरूपितबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारकेत्यादिवाच
कत्वसंसर्गद्विष्यो[illegible]यद्यपि घटत्वप्रकारित्वावच्छिन्नघटविषयिताविशेषितबोधजनकत्वं प्रकारकभगत्संकेतविशेष्यत्वं तद्ज्ञानस्यहेतुत्वेयद्य

संबंधतयास्वरूपतः समवायभानप्रयोजकतायावाच्यतयासमवायवाचकताज्ञानेचवाचकतांशेवस्वरूपतः समवायस्यप्रकार
त्वासंभवेननित्यसंबंधत्वरूपेणसमवायत्वेनैवसमवायोवगाहितायाउक्तासमवायभानप्रयोजकत्वस्योपेयतयातदनुपस्थि·
तिदशा ॥

रत्वांशेबोधेविशेषकारकान्नघटविशेषितविषयताविशेषणतापन्नप्रकारतांशेविशेषणतयाविषयत्वरूपवाच्यत्व[illegible]
रूपव[illegible]धानेचिन्नप्र[illegible]म्पशाब्दधीप्रकारतानि[illegible]मकमितिसंभवति तथापिघटत्वावच्छेदेनघटपदवाच्यत्वज्ञानहेतु[illegible]विघटत्वांशेबोधविशे[illegible]
[illegible]विषयि[illegible]षणंधर्मिविषयितावच्छेदकत्वरूपशक्यतावच्छेदकत्वभानमेवतत्रतज्ज्ञाननियामकं रतत्[illegible]शतोत्स्येपित्वन्मते[illegible]
[illegible]शाब्दधीहे[illegible]विषयितायांघटविषयकत्वांशनिवेशाधिक्याद्गौरवं तदनिवेशेभवतांधर्म्यंशेशक्तिविषयोऽनपेक्षापत्तेः ए[illegible]
[illegible]प्रकार[illegible]एवतत्संकेतविषयत्वरूपवाच्यत्वपक्षेपिअर्थधर्मिकवाच्यज्ञानकारणत्वमालंब्यसमाधत्ते तत्संबंधेनेति स्व
[illegible]पदंस्वजन्यत्वप्रकारतानिरूपितबोधप्रकारतानिरूपितविष[illegible] ॥ ० ॥

(१)

घटत्वप्रकारताप्रकारतो वार्थः तेन लक्षणास्थले तीरादेर्न गंगापदशक्तिप्रमाप्रसंगः तादृशसंबंधेन घटपदवद्द्रव्यमिति ज्ञानात्कालिकादिसंबंधेन घटत्व
धर्मितावच्छेदक[illegible]प्रकारकज्ञानाच्च घटत्वप्रकारकशाब्दबोधविषयतायाः तत्संबंधावच्छिन्नतद्धर्मनिष्ठावच्छेदकताकत्वविशेषणात्तद्
व्यपदजन्यबोधविषय[illegible]प्रकारतानिरूपितसंकेतविषयतासंबंधेन द्रव्यपदवान् घट इति प्रमातः घटत्वप्रकारकशाब्दबोधवारणं स्फुटयति द्रै
व्यपद[illegible]ति घटत्वावच्छिन्नत्वांशे इत्यादिना विकल्पेन बोधविषयतीयत्वादिग्रहः द्रव्येति द्रव्यमिति शाब्दाधीन एकं द्रव्यमिति बोधीयायाद्रव्यत्वे

नो घटादिपदाच्छाब्दबोधानुपपत्तेर्दुर्वारत्वादिति चेन्न तत्संबंधेन तद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधे तत्संबंधावच्छिन्नतद्धर्मनि
ष्ठावच्छेदकताकबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितविषयतात्वावच्छिन्नसंसर्गकतद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यकेच्छाप्रका
रकज्ञानत्वेन विषयताविशेषसंसर्गकार्थविशेष्यकशक्तिज्ञानस्य हेतुता ॥ ईदृशशक्तिग्रहे च संबंधघटकतयै
वावच्छिन्नत्वांशे समवायभानान्न स्वरूपतोपि तस्य तथाभानसंभवेन समवायत्वोपस्थितेर्नापेक्षेति सामंजस्यात्
॥ द्रव्यपदाद्द्रव्यं वोद्रव्यमित्याकारताप्रयोजकद्रव्यपदजन्यबोधविषयत्वीयभगवदिच्छाप्रकारतानघटत्वावच्छि
न्नदिषयत्वनिष्ठाअपितु द्रव्यत्वावच्छिन्नविषयत्वनिष्ठैवेति द्रव्यंपदजन्यबो ॥

वच्छिन्नविषय[illegible]कत्वावच्छिन्नविषयतैक्यं अयं घट इत्यादिप्रत्ययानां घटत्वावच्छिन्नविषयताकत्वव्यवहारात् प्रकारावच्छिन्नत्व
स्यापि हेत्वाभासोऽविच्छिन्नत्वाच्च सा च द्रव्यमित्याकारकपदप्रयोज्येत्यर्थः द्रव्येति एकं द्रव्यपदवदिति प्रमातः शाब्दबोधप्रसंगादित्यर्थः इष्टापत्तिं
निरस्यति पदांतरानुपस्थितेति पदांतरजन्यैकत्वानुपस्थितिदशायां द्रव्यमेकमिति बोधस्य प्रतिबंधकविशेषेण द्रव्याभानेपि एकमस्तीत्या
दिबोधस्य च प्रसंगात् ॥ ० ॥

त्वर्थः तद्धर्मेति तद्धर्मावच्छिन्नत्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपिततादृशविषयत्वप्रकारताप्रकारताकत्वर्थः स्वपदं तादृशप्रकारेति तद्धर्मावच्छिन्न
धीयघटत्वावच्छिन्नविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितत्वविशेषितभगवदिच्छाविशेष्यतात्वावच्छिन्नसंसर्गेण घटत्वावच्छिन्नां
शे भगवदिच्छाप्रकारकज्ञानं संसर्गतावच्छेदकघटकघटत्वावच्छिन्नांशे भ्रम एवेति न च द्रव्यपदजन्यविभक्त्युपस्थाप्यैकत्वादिप्र
कारकद्रव्यत्वावच्छिन्नविषयकबोधीयाएकत्वावच्छिन्नद्रव्यत्वावच्छिन्नविषयतासापि द्रव्यपदजन्यबोधीयद्रव्यत्वावच्छिन्नविषया
यतात्वेन भगवदिच्छाविषयः एवं च द्रव्यपदजन्यबोधीयैकत्वावच्छिन्नविषयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंबंधेने
कत्वादिमती भगवदिच्छाविषयत्वाद् द्रव्यपदादम्भां तस्यपदोत्तरानुपस्थितैकत्वादिनाप्रकारेणापि शाब्दबोधप्रसंगो दुर्वार एवेति
वाच्यं ॥ तादृशविशेष्यतात्वेनेच्छासंबंधत्वानुपगमात् अथवा ॥ तत्पदजन्यतद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधे तद्धर्मावच्छिन्नत्वा
वच्छिन्नत्वेन स्वजन्यबोधविषयत्वप्रकारतावगाहितादृशप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंसर्गकं तत्पदप्रकारकज्ञानं हेतुः
एवं चैकत्वादिप्रकारकद्रव्यादिपदजन्यबोधजनकशक्तिग्रहेण द्रव्यादिपदजन्यबोधविषयत्वनिष्ठायां द्रव्यत्वावच्छिन्नत्वे
नैव तादृशविषयत्वमवगाहमानायां भगवदिच्छायाः प्रकारतायां द्रव्यत्वमात्रावच्छिन्नत्वेनावच्छिन्नायां बाधितस्यैकत्वा
वच्छिन्नत्वावच्छिन्नस्यावगाहनात् तस्य भ्रमत्वनिर्वाहणीत्याति प्रसंगस्यानवकाशात् ॥ यत्तु पदार्थांशे घटत्वादिधर्मस्य
त्वावच्छिन्नप्रकारतैत्यर्थः येन तु बोधविषयतायां तद्धर्मावच्छिन्नत्वमनिवेश्य विशेष्यतायां तन्निवेशेनोक्तपूर्वपक्षसमाधानं तदर्शय

शक्ति॥

श॰ वा॰ एवंसतीतिसिद्धांतेत्व उक्तस्थले विशेष्यतायाद्रव्यत्वावच्छिन्नत्वेपिगुणवत्वावच्छिन्नापाद्रव्यपदजन्यबोधविषयताशाब्दप्रकारतायाद्रव्यत्वाव श॰ टी॰
१८ प्रकारतायांनदंशेतत्पदशक्यतावच्छेदकत्वमेवप्रयोजकंशक्यतावच्छेदकत्वंचतत्पदजन्यबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितवि
शेष्यतावच्छेदकत्वेनतुबोधविषयतावच्छेदकतयासंकेतविषयत्वरूपंविशेषणविधयावाच्यत्वे तथाचतद्धर्मप्रकारकशा
ब्दबोधेतद्धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टताद्दशविशेष्यतासंसर्गकशक्तिज्ञानमेवकारणमास्तां द्रव्यादिपदजन्यबोधविषयत्वप्रा
कारतानिरूपितद्रव्यत्वावच्छिन्नभगवत्संकेतविशेष्यतायाघटत्वाद्यवच्छिन्नत्वेपितस्यास्ताद्दशप्रकारतानिरूपितद्रव्यत्वा
द्यवच्छिन्नविषयतात्वेनैवसंबंधतानतुताद्दशप्रकारतानिरूपितघटत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यतात्वेनेतिताद्दशप्रकारतानिरू
पितभगवदिच्छाविशेष्यतायांद्रव्यत्वादेरवावच्छेदकत्वंनतुघटत्वादेरित्यपिवक्तुंशक्यतेस्वीकरणीयमितिनोक्तातिप्रसंगइतिश॰
क्यतावच्छेदकेशक्तिंदूषयतांदीधितिकृतांप्रत्यक्षमणिदीधितिप्रदर्शितंमतं ॰ यत्तुतद्धर्मप्रकारकबोधेस्वजन्यबोधवि
षयत्वप्रकारतानिरूपिततद्धर्मावच्छिन्नत्वविशेषितविशेष्यतासंसर्गकपदशक्तिज्ञानमेवकारणमास्तांईश्वरीयद्रव्यादिप
दसंकेतस्यद्रव्यपदाद्द्रव्यंबोद्धव्यमित्याकारकएवनतुद्रव्यपदाद्घटोबोद्धव्यइत्याकारकोघटत्वावच्छिन्नविशेष्यताकइत्युपेयते
तथाचाभावात्स्पृतद्रव्यादिपदाद्घटत्वादिप्रकारकबोधप्रसंगः नत्रतत्पदजन्यघटत्वादिप्रकारकबोधजनकशक्तिग्रहेणयत्ने
द्रव्यपदशक्यइत्याकारे ॥ ॥
च्छिन्नत्वानवच्छिन्नत्वानतद्धर्मंविनानद्रव्यत्वप्रकारकबोधापत्तिः नवागुणवत्वावच्छिन्नस्वजन्यशाब्दबोधविषयतानिष्ठप्रकारतानिरूपितसं १८

यविशेष्यतासंबंधेनपरप्रकारकस्यगुणवत्त्वावच्छिन्नविशेष्यकशक्तिग्रहस्यसंभवाद्गुणवत्त्वप्रकारकशाब्दबोधानुपपत्तिः एवंचतत्रसं[illegible]म
धिकस्यद्रव्यत्वावच्छिन्नत्वस्यभानेपिहेतुतावच्छेदकसत्त्वाद्द्रव्यत्वविशाब्दबोधीनतुतादृशसंबंधेनपरप्रकारकद्रव्यत्वावच्छिन्नधर्मिक[illegible]नादृशतोरिति
कारीभूतेतितद्धर्मप्रकारकज्ञानशाब्दबोधेतद्धर्मांशेस्वावगाहितद्धर्मप्रकारकत्वनिरूपितजन्यतदुपस्थितित्वेनकारणतातत्पदज्ञानज[illegible]र्थोप
णबलादजन्यबोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यतायविधितघटत्वावच्छिन्नत्वेनावगाहनात्तस्यप्रमात्वासंभ[illegible]किंप्रवृ
त्तिनिमित्तस्यशक्यत्वोपगमेनेतिशक्यतावच्छेदकमवाच्यमेवेतिनीधितिमतं तन्नशोभनं तथासतिशक्तिज्ञाना[illegible]ज्ञा।
नयो[illegible]रूपेणैवहेतुत्वाद्यत्रद्रव्यपदाद्गुणवत्त्वादिनाद्रव्यबोद्धव्यमित्याकारकःकस्यचित्संकेतोद्रव्यत्वावच्छिन्नतादृशविशेष्य[illegible]बं
धेनगृहीतस्तत्रतादृशसंकेतग्रहाद्द्रव्यत्वेनद्रव्यबोधापत्तेर्गुणवत्त्वादिप्रकारकबोधानुपपत्तेर्दुर्वारत्वाच्च अथपदार्थांशेस्वप्रकारीभू
तधर्मांशेपिवाच्यत्वग्रहस्यापेक्षितत्वे आकाशपदाच्छब्दाश्रयतयाबोधोनस्यात् शब्दाश्रयत्वस्याकाशपदावाच्यतायाःसिद्धांतसिद्ध
त्वात् अतएवतद्वारणायप्रवृत्तिनिमित्तलक्षणेवाच्यत्वसतीतिविशेषणोपादानमितिचेन्न शब्दाश्रयत्वस्याकाशपदवाच्यत्वम
नंगीकर्तृभिःप्राचीनैराकाशपदादाकाशांशेतदुपस्थाप्याप्रकारकशाब्दबुद्धेरेवोपगमात् स्थितिश्चनतद्धर्मांशेस्वनिविषयकज्ञानज
न्यातिभावःप्राचीनैरिति ननुतद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधंप्रतितद्धर्मांशेस्वावगाहितद्धर्म[illegible]हेतुतामपेक्ष्यत
द्धर्मप्रकारकत्वनिरूपितज्ञानजन्यतदुपस्थितेःकारणत्वमुपेयंलाघवात् आकाशपदाश।। [illegible] २ ।। ७ ।। ७ ।।

शा॰ वा॰ कशब्दाश्रयत्वनिष्ठतत्पदार्थोपस्थितिविषयतायाउपलक्षणीभूततद्धर्मप्रकारकशक्तिज्ञानजन्यतावच्छेदकतयावृत्तिप्रयोजकत्वादिति।नकुतआ कृ॰ टी॰
१९ काशपदाधीनशाब्दबोधस्यतदुपस्थाप्यप्रकारकत्वमितिचेन्नतथासतिगवादिपदेपिगोत्वादेरशक्यत्वप्रसंगात् तथापिशक्तिग्रहेप्रकारतारू
पत्रियामुकवशेनतदुपस्थितिसंभवात् अतोगुरुणाप्युक्तरूपेणकारणत्वमुपेत्याकाशपदजन्यशाब्दबोधस्यतथात्वमुपगतमितिभावः ननूक्ताका
शपदादाकाशस्यविभक्त्याचैकत्वस्यसमूहालंबनशाब्दबोधएवास्त्वित्याशंक्याह तेनेति अत्राकाशपदाधीनशाब्दबोधस्यतदुपस्थाप्याप्रकार
कदुक्तं अस्तुवापदादपिनिर्विकल्पकमितिनिर्विकल्पकत्वंचतदंशेतत्पदोपस्थाप्याप्रकारकत्वंनतुतदंशेसामान्यतोनिष्प्रका
रत्वंविभक्त्युपस्थाप्यैकत्वादीनांतदंशेप्रकारतायाआवश्यकत्वात् तेनसमंपदार्थांतरस्यसंसर्गानवगाहनेनोक्तशाब्द
बोधस्यशाब्दत्वासंभवाच्च वस्तुतस्तुअत्रनिर्विकल्पकपदंतत्पदोपस्थाप्यार्थाविशेषिततद्धर्मिविषयकशाब्दानुभवजन
कनिर्विकल्पकस्मरणपरं अतएवतत्रनिर्विकल्पकरूपस्यस्मरणस्यानुपपत्तिः अनुभवस्यसमानप्रकारकमात्रस्मृति
जनकत्वमाशंक्यप्रकारां ॥ त्वेनज्ञन्यस्मरणस्यकुतः शब्दाश्रयत्वप्रकारकत्वमुपेयनेनतत्प्रकारत्वोपगमवीजफलंसमानप्रकार
कत्वायोगात्त्विप्रोक्तोच्यतथैवाह वस्तुतस्त्विति प्रकारांतरेतिस्वविरुद्धाप्रकारकस्मृतित्वेनकार्यतामुपेत्येत्यर्थः स्वविरुद्धाप्रकारकत्वंचतद्ध
र्मिशेस्वप्रकारीभूतधर्मान्यप्रकारानवच्छिन्नतद्धर्मिविषयताकत्वंतादृशीचनिर्विकल्पकस्मृतिरपीतिभावः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम
श्रीमतेरामानुजायनमोनमः ॥ छ ॥ छ ॥ श्रीमतेरामचंद्रायनमः ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ श्रीरामचंद्रायनमोनमःकृष्णायवासुदेवाय १९

इदानीं निर्विकल्पकस्मरणमपि दूषयति अत्र च मत इति नन्वाकाशवासीत्यादौ आकाशपदवाच्यत्वेनैवाकाशभानान्न शाब्दबोधयं [illegible]
[illegible]मत आह गोत्वादिनेति पदान्नियतोपस्थितिर्वृत्तिसाध्यैवेति नियमः, तत्पदाधीनं लक्षणाग्रहशक्ति भ्रमजन्यशाब्दबोधे नि[illegible]
[illegible]शे केवलशक्तिग्रहाधीनमेवेति तदर्थः न चोपस्थितिपदं स्मृतिपरं सास्नाद्युपलक्षणधर्ममात्रप्रकारकशक्तिग्रहाधीने [illegible]
तरेण तादृशस्मरणमुपपादितं मिश्रैः अत्र च मते जात्यतिरिक्तस्य तस्य स्वरूपतः पदार्थान्तरे प्रकारत्वासंभवादा।
काशवासीत्यादौ शाब्दबोधानुपपत्तिः अन्वयितावच्छेदकावच्छिन्न एव पदार्थान्तरान्वय इति नियमानुपपत्तिश्चेत्यप
दार्थवन्तत्प्रकारीभूतधर्मांशेपि शक्तिग्रहापेक्षीयां गोत्वादेर्गवादिपदवाच्यत्ववच्छब्दाश्रयत्वस्याप्याकाश।
पदवाच्यत्वमावश्यकमित्यभिप्रेत्य दीधितिकृतो गुणटिप्पण्यां रूपग्रंथे अत्रेदं तत्वमित्यादिना गोत्वादिना श
ब्दाश्रयत्वस्याविशेषं ब्रुवत्याद्यप्रकाशस्य प्रवृत्तिनिमित्तलक्षणे वाच्यत्वविशेषणस्योपादानं दूषितमेव गम्नत्पक्षम
णिदीधितौ च पदार्थांशे गोत्वादेः प्रकारतायां शक्यतावच्छेदकतायाः प्रयोजकत्वमुपगम्य शक्यतावच्छेदके शक्ति
दूषितैव तत्रैकानुपपत्तिश्चेत्याशयः यत्तु शक्त्याकाशपदादष्टद्रव्यातिरिक्तद्रव्यत्वादिना॥ स्मरणे सास्नादिमात्रस्य प्रकार
[illegible]गवादिपदाधीनस्मृतौ गोत्वादेरपि प्रकारत्वानियम [illegible] गोत्वादेः शक्यत्वनिर्वाहायावश्यकः तथा च [illegible]शपदजन्यशाब्दबोधे
[illegible]नः शब्दाश्रयत्वस्य भाननिर्वाहायावश्यके शक्यत्वे [illegible] पोष इति येन्तु गोत्वादेर्[illegible]स्थितावपि [illegible] शब्दाश्रयत्वं तथेति तत्तो वि

श॰ वा॰ मुख्यतेति आकाशपदवाच्यत्वादिपरत्वेच नमुख्यतेतिभावः ननु शक्त्या चेदाकाशपदजन्यबोधः कदाचिच्छब्दाश्रयत्वेन कदाचिद्द्रव्यान्यद्रव्यत्वादि। श॰टी॰
२० नातथाविध नानाधर्मविशिष्टे एकस्मिन्नाकाशे नानाशक्तिरायातायदायद्धर्मांशे यच्छक्तिग्रहस्तदा तच्छक्त्यधीनतद्धर्मप्रकारकबोधस्त्वुपगमाऽ
न्नातिप्रसंग इत्यतस्तादृश नानाशक्तिं दूषयति प्रत्येकमिति ननु शब्दाश्रयत्वादेरशक्यत्वे शाब्दबोधे भानं न स्यादित्यत आह उपलक्षणस्यापीति
ध्याकाशबोधो भवति ननु नियमतः शब्दाश्रयत्वेनैव तथा सत्याकाशः शब्दाश्रय इति प्रयोगस्य मुख्यतानुपपत्तिः प्रत्येकं नानाधर्म
विशिष्ट एवाकाशे तत्पदस्य नानाशक्तिकल्पनं न संभवति नानाधर्मावच्छिन्नैकधर्मिणि एकपदवाच्यतायाः क्वाप्यदृष्टत्वादिति
शब्दाश्रयत्वोपलक्षित एवाकाशपदशक्तिरित्येवमुपपन्नतव्यं उपलक्षणस्यापि विशिष्टावाचकपदजन्यशाब्दप्रकारत्वेन किं।
चिद्बाधकमिति प्राचीनमतमेव साधु न च शब्दाश्रयत्वस्योपलक्षणत्वे तस्यैवाविशेषात्प्रमेयत्वादेरपि आकाशपदजन्यानुभवप्र
कारतापत्तिरिति वाच्यं तथाकारकशाब्दबोधे तदंशेऽतिप्रसक्तत्वरूपशक्यतावच्छेदकत्वावगाहित्वेनोपलक्षितशक्तिज्ञान
स्यहेतुत्वादिति तन्न आकाशः शब्दाश्रय इति प्रयोगस्य मुख्यत्वासिद्ध्या ऽष्टद्रव्यातिरिक्तद्रव्यत्वाकाशपदवाच्यत्वाद्येकतररूपेण
लक्षणाया एवोपगमादिति एवं च यत्र सुवर्णं हलवहनयोग्यगवादिरूपविशेषपरसामान्यवाचकपदघटितं द्रव्यं नास्ति गोर्ना। स्ती॥
शक्यविषयस्यापीत्यर्थः एवं चेति स्वजन्यशाब्दबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारतात्वेन प्रकारतायाः संबंधघटकत्वे चेत्यर्थः नत्वेसं राम
केनस्य बोधो द्रव्यपदजन्यः सुवर्णं वोढव्यमित्याकारस्वीकारेण स्वजन्यत्वशाब्दबोधविषयतात्वावच्छिन्नप्रकारतागर्भसंसर्गासिद्धेरिति ना २०
व॰

तत्संसर्गकपदप्रकारकशक्तिभ्रमोपलक्षणमिदं एवमितिकश्चिदुक्तिः ज्ञानस्य प्रमात्वं निराकरोतीति लक्षणेवेति तद्धर्मपर्याप्तप्रकारताक [illegible] धेत
द्धर्मपर्याप्तावच्छेदकताकत्वावच्छिन्नप्रकारतात्वेन प्रकारताघटितसंबंधावगाहिशक्तिज्ञानस्यैव हेतुतया तेन शुद्धसुखत्वादिशाब्द[illegible]
दि[illegible]भावः ननु शुद्धतद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधे शुद्धतद्धर्मावच्छिन्नत्वावच्छिन्नप्रकारतागर्भसंसर्गकस्वर्गादिपदप्रकारकशक्तिज्ञा[illegible]
त्यादिवाक्यं प्रयुज्यते तत्र विशेषधर्मावच्छिन्ने लक्षणेव विशेषधर्मस्य सामान्यशब्दावाच्यतया शक्या तद्रूपप्रकारक[illegible]निर्वा
हात् एवं यत्र दुःखासंभिन्नसुखत्वधानकर्मगोत्वादिविशिष्टवाचकस्वर्गधेन्वादिपदं केवलसुखत्वगोत्वाद्यवच्छि[illegible]ता[illegible]
र्थी प्रयुज्यते तत्र लक्षणैव शक्याप्रवृत्तिनिमित्तैकदेशपरित्यज्य न बोधस्यानुभवनिर्वाहाय शुद्धतद्धर्मप्रकारक[illegible]
न्यरूपावच्छिन्नत्वानवच्छिन्नबोधविशेष्यवृत्तिविषयत्वीयप्रकारतात्वेन प्रकारताघटितसंबंधावगाहिशक्तिज्ञान[illegible]
मुपगंतव्यं शक्यतावच्छेदके शक्यत्वानभ्युपगंतृमते तु तादृशबोधे तद्रूपांशे संकेतविशेष्यतावच्छेदकतापर्या[illegible]
ज्ञानस्य हेतुत्वान्नातिप्रसंग इति नूक्तानुपपत्त्याहियं यदि वाकाशः शब्दाश्रय इति वाक्यस्थमाकाशपदं मुख्यमेव निर्धर्मितता
वच्छेदकस्यान्वयबोधे न कुत्रापि तदाकाशपदाच्छक्त्या स्वद्रव्यातिरिक्तद्रव्यत्वादिना बोधनिर्वाहाय विशिष्टवाचकाका
[illegible]तो लक्षणैव न आह शक्येति उक्तानुपपत्त्येति द्रव्यपदाद्गुणवत्त्वादिना द्रव्यं बोद्धव्यमि[illegible]काधुनिकसंकेतस्थले केवलद्रव्यत्वप्रकार
[illegible]धीप्रसंगेनेत्यर्थः अत्र च तद्धर्मावच्छिन्नत्वावच्छिन्न[illegible]पर्या[illegible]टकतया शक्यताव[illegible]नंगीकुर्वतो निरस्तार इति वो

श॰ वा॰ २१ प्रकारांशे अस्तद्रव्यातिरिक्तद्रव्यत्वादिरूपेण्यादिः तादृशधर्मप्रकारकशाब्दबोधे तद्धर्मधर्मितावच्छेदकीभूतपदप्रकारकस्वजन्यशाब्दबोधविषयत्वनि श॰ टी॰
ष्ठप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंसर्गकशक्तिज्ञानं हेतुरित्यर्थः नन्वेवं गोत्वादेर्गवादिपदाशक्यत्वप्रसंगः तथात्वे पुष्करीणाशाब्दबोधे तज्ज्ञानसंभवादित्या
शंक्य तथा सति गवादिपदाद् उक्तशक्तिज्ञानवशाद् दीपदवाच्यत्वादियदधर्मप्रकारकशाब्दबोधापत्तिरिति विशिष्टवाचकत्वमुपेत्यां ग्रमोदृशहेतुतां
दर्शयति विशिष्टेति प्रकारांशे इति तद्धर्मावच्छिन्नत्वावच्छिन्नत्वेन तादृशप्रकारत्वावगाहिशक्तिज्ञानत्वेनैव हेतुत्वादित्यर्थः विशिष्टवाचकभेदे
शादिपदस्य प्रकारांशे वाच्यत्वानवगाहिशक्तिग्रहस्यैव तद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यकस्य तद्धर्मप्रकारकान्वयबोधहेतुत्वम् गत्यां गी
कार्यं विशिष्टवाचकत्वावादिपदस्य प्रकारांशे वाच्यत्वावगाहिज्ञानमेव तत्प्रकारकान्वयबोधहेतुरिति न शक्तिग्रहलक्षणाग्र
हावं तरेण गवादिपदाद् दीपदवाच्यत्वाद्यवाच्यधर्मप्रकारकबोधः आकाशादिपदमिव गवादिपदमपि विशिष्टवाचकमिति भ्रम
तो गवादिपदाद् वाच्यधर्मप्रकारकबोधनिर्वाहाय तद्धर्मप्रकारकबोधे तद्धर्मसामानाधिकरण्यमात्रावगाहितत्पदवाच्यताग्र
हस्य हेतुत्वेपि तद्धेतुतायां वाच्यत्वांशे विशेषणानं तर्भाविचावगाहित्वमप्यवच्छेदकमुपेयं ॥ न कार्यकारणभावभेदेपि तदवाच
कत्वभ्रमदशायां यादृशकार्यकारणभावबलाद् वाच्यधर्मप्रकारकबोधस्तद्बलात् तादृशभ्रमविरहदशायां तादृशबोधापत्तिरित्याशंक्य परिह
रति आकाशादिपदमिवेति तद्धर्मेति तद्धर्मधर्मितावच्छेदकीभूतयावत्तासंसर्गेण पदप्रकारके त्यर्थः संसर्गघटकप्रकारतांशे तद्धर्मावच्छिन्न
त्वावगाहित्वव्यवच्छेदाय मात्रपदं वाच्यत्वांशे इति वाच्यताघटकबोधविषयत्वप्रकारत्वांशे किंचिद्धर्मावच्छिन्नत्वानवच्छिन्नत्वावगाहित्वमपि २१

छतावच्छेदककोटौनिवेश्यं एवंचगोपदजन्यशाब्दबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारतायागोत्वावच्छिन्नत्वावच्छिन्नतयातदभावमादिन्यम [illegible]
कंआकाशादिपदजन्यशाब्दबोधविषयत्वनिष्ठप्रकारतायांश्चकिंचिदवच्छिन्नत्यातद्ज्ञानेनतथात्वग्रहस्यर्थः धानकर्मता वत्सकर्तृ [illegible]
मता धेट्पानेइतिधातुस्मरणात् पानंचदुग्धविभागावच्छिन्नगलाधःसंयोगानुकूलव्यापारःकर्मत्वस्याश्रयत्वनवच्छिन्नत्वरूपत्वे [illegible]
न्नदुग्धादेःकर्मतेतिनस्तनंदापंधयतीतिद्विकर्मकता नचजातिशक्तिवादिनामत्रविशिष्टशक्तिकल्पनेकिंबीजमितिवाच्यंतन्मतेयद्येनवि

अतोऽवाच्यधर्मप्रकारकबोधहेतुगवादिपदशक्तिग्रहस्यभ्रमत्वनियमःअतोनाभ्रांतस्यततस्ताद्दशबोधइतिध्येयम् प्राभाकरास्तुधेनुपदस्यधानकर्मत्वविशिष्टस्वशक्तिर्नतुगोत्वविशिष्टेगोत्वस्यशक्युपाधित्वेशक्तिनियंत्रकत्वात् पानकर्मत्वस्यमहिष्यादिसाधारणत्वेपिनधेनुपदात्तद्बोधः नचधेनुपदाद्गोत्वप्रकारकबोधस्यानुभविकतयाधानकर्ममहिष्यादिमतिदेशे ॥ नानभासतेतद्भासकस्यैवतद्भासकता जातिश्चाश्रयंविनानभासतेइतितत्रना

श्रयेशक्तिःधानकर्मतायाश्चाश्रयंविनापिभानात्तद्भासकस्यव्यक्तिभासकत्वमितिविशिष्टशक्तिरावश्यकीनचधीयतेसौधेनुरितिव्यु
[illegible] धेनुशब्दस्यधानकर्तृताविशिष्टेयोगशक्तिरेवनतुरूढिःपंकजपदस्यैवपंकजनिकर्तरीतिवाच्यं औणादिकानांयोगार्थानभ्युपगमा
त [illegible] दौपदार्थबोधकत्वात् अतएवभगवान्पाणिनिरप्युणादयोबहुलमित्येकेनैवसूत्रेणकार [illegible] शक्युपाधित्वे
[illegible] इति अशक्यःसन्शक्यतावच्छेदकः शक्युपाधिःसचशाब्दबोधविषयःशक्यतानवच्छेद [illegible] । ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शाब्दबोधाविषयः प्रयोगोपाधिरित्यनयोर्भेदः व्यक्तिवचनानां सन्निहितविशेषपरत्वमिति न्यायेन यत्किंचिद्व्यक्तेर्विषयत्वेन महिष्यादि
भाने स्यादित्यत्राह शक्तिनियंतृकत्वादिति गोनिष्ठशक्तिनाविषयतायाः शाब्दबोधविषयत्वनियामकत्वादित्यर्थः अनुभवेविवादादा
धेनुर्नास्तीति विशेषदर्शनात्प्रयोगस्य मुख्यतया च धेनुपदजन्यबोधे गोत्वभानमवश्यमंगीकरणीयं न च धानक
र्मत्वरूपगोत्वेपि शक्तेरावश्यकता अशक्यस्यापि प्रकारतया शाब्दबोधे भानोपगमे द्रव्यत्वप्रमेयत्वादेरपि प्रकारतया शाब्द
बुद्धौ भानापत्तेरिति वाच्यं अशक्यस्य भाने शक्यतावच्छेदकत्वस्य नियामकत्वात् गोत्वस्य चाशक्यत्वेपि शक्यतायामवच्छेदक
तात्मकसंबंधविशेषोपगमाद् द्रव्यत्वादेरवच्छिन्नत्वेनातिप्रसंगाभावात् न च गोत्वस्य वृषभादिसाधारणस्यातिप्रसक्ततया न वाश।
क्तौ नावच्छेदकता अवरति वाच्यं अवच्छेदकस्य प्रकृतेऽनतिप्रसक्तत्वानियतत्वात् नियतत्वे वा धानकर्मत्वे हि त
स्यैव तस्यावच्छेदकत्वोपगमात् अथ गोत्वमेव शक्यतावच्छेदकं धानकर्मत्वमेव शक्त्युपाधिरिति वैपरीत्यमेव कुतो न।
स्यात् वस्तुतो धानकर्मत्वापेक्षया लाघवेन गोत्वस्यैव शक्यत्वमुचितं न च गोत्वमतिप्रसक्तं धानकर्मत्वं तु धानकर्मव्यक्ति
भेदाद्भिन्नभिन्नमिति गोनिष्ठं तदनतिप्रसक्तमिति न वैपरीत्यमिति वाच्यं तस्यातिप्रसक्तत्वेपि शक्यत्वोपगमे सति विर

ह धानेति घटो नास्तीत्यादौ यत्किंचित्प्रतियोगिनो भानेप्यभाने वा योग्याधिकरणे तदप्रत्ययादिति भावः गोत्व ((हा॰ २ ॥
स्य शाब्दबोधे भानमिष्टमेवं न च तावता वाच्यत्वापत्तिरिति समाधविरशक्यस्येति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शक्यतावच्छेदकत्वानुपपत्तेरिति जातिनिष्ठशक्यताव्यधिकरणत्वेन विशेषणं [illegible] वपाठः धानकर्मत्वधर्मिणोः शक्यत्वेन धानकर्मत्वस्य न [illegible]

तिभावः स्मृतिज्ञानेति धेनुपदाद्धानकर्मणि गौर्वोढव्यइत्याकारकशक्तिर्गोपदा [illegible] कर्मणि गोत्वेन गौर्वोढव्य इत्याधुनिकसंकेतस्य च धानका [illegible]

च्छिन्नप्रकारतागर्भसंबंधेन पदप्रकारकधानकर्मणि गोत्वावच्छिन्नविशेष्यकतावच्छेदकत्वानुरोधेन नैयायिकानां धानकर्म [illegible] त्वयोः शक्य

वृषभादिबोधस्य शक्त्युपाधिधानकर्मत्वस्यापि प्रकारतया वारणाय च गोत्वस्य शक्यत्वे जातिशक्तेरेव व्यक्तिलाभसंभवेनान्यलभ्यत्वाग

वादिपदवद्व्यक्तिशक्त्युच्छेदप्रसंगः तथा च धानकर्मत्वस्य जातिनिष्ठशक्यताव्यधिकरणत्वेन शक्यतावच्छेदकत्वानुपपत्ते वृषभादिबो

धो दुर्वार एवेति वाच्यम् एतदनुरोधेनापि व्यक्तौ शक्तिस्वीकारादिति चेन्न यद्धर्मविशिष्टे शक्तिस्तद्धर्माश्रयस्यैव तत्र वर्ण्यत्वनियमे

न गोत्वस्य शक्यत्वे च वृषभादेरपि तथात्वापत्तेः धानकर्मत्वविशिष्टाया गोः शक्यत्वे च गोनिष्ठधानकर्मताव्यक्तौ [illegible] विशेषणतया गो

सांघमहिष्यादिव्यावृत्तत्वतया महिष्यादेः शक्यतापत्तिविरहादिति वदंति तन्मते यद्यपि शक्तिज्ञानाधुनिकसंकेतज्ञानयोः कारणता

वच्छेदकभेदेन गौरवं न बाधकं भगवद्विद्वेषिणां मीमांसकानां शक्तेः संकेता ॥ ७ ॥

बोधविषयत्वप्रकारतानिरूपितसंकेतीयधर्मितावच्छेदकत्वरूपशक्यतावच्छेदक [illegible] त्वप्रतेशक्तिज्ञ

कसंकेतज्ञानयोर्नैकरूपेण कारणत्वसंभवः [illegible] द्रव्यत्वेन घटो बोद्ध [illegible] वप्रकारकशाब्दबो

गुरूणां तु धेनुपदस्थले विशेषणीभूतगोत्वा [illegible] मादृक्शक्यतावच्छे [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श०वा० तात्प्रयोजकत्वाभ्युपगमापेक्षया शक्तिज्ञानाधुनिकसंकेतज्ञानयोः कारणताभेदो दुर्वार इत्यर्थः गुरूणां तद्बोधौपयिकसामर्थ्यं शक्तिरिति मते गोत्वशक्ति श०टी०
२३ त्वं दुर्वारमिति तु द्विचार्यं सामानाधिकरण्येनेति सामानाधिकरण्यस्वरूपोभयगर्भेणेत्यादिः शक्त्युपाधिरिति नैय्यायिकनये शक्यतावच्छेदक एव शक्यत्वं ते
र शक्यस्य संसर्गतान्यशाब्दबोधविषयत्वानुपगमात् अत एव तन्मते पंकजादिपदे रूढ्या पद्मत्वबोधः प्रामाणिकस्तु पद्मत्वं प्रयोगोपाधिः तत्त्वं च त।
त्पराधीनशाब्दबोधेभासमानत्वे सति तत्पराधीनशाब्दबोधहेतुत्वं पंकजमित्यादौ चावयवशक्तिज्ञानाधीनशाब्दबोधे हि तेः पद्मत्वादेः पंकज
नात्मकतया तयोरेव कारणतायाः कथमप्यसंभवात् तथापि गोनिष्ठधानकर्मताव्यक्तीनामनतिप्रसक्तानुगमकरूपाभावान्न श।
क्यत्वसंभवः न च सामानाधिकरण्येन गोत्वमेव धानकर्मतात्वसहितं धानकर्मविशेषाणामनुगमकमिति वाच्यं असत्कैन शक्या।
नुगमे सर्वत्रैव विशेषणे शक्त्युच्छेदप्रसंगात् अतिप्रसक्तेनातिधानकर्मतात्वेन विशिष्टे धानकर्मताविशेषे शक्ति[illegible]गमे गो।
त्वविशिष्ट एव गोविशेषे शक्तिर्धानकर्मत्वमेव शक्त्युपाधिरित्युक्तावोचितं ॥ निकर्त्तरि पद्म एव सत्वाच्छाब्दबोधः ननु तादृशेपि कुमुदादौप
मान्वयानुपपत्तिज्ञानदशायां च कुमुदादौ लक्षणया पंकजपदप्रयोगः यथा चोक्तं गुरुमतस्य चिंतामणौ यथा तत्त्वमहमित्यादि सर्वनामपदेषु बुद्धि।
स्थत्वबोध्यत्वोच्चारयितृत्वादीनि प्रयोगोपाधयस्तेन बुद्धिस्थत्वादिवत्तो बोध्यते तथा पंकजादिपदेऽपि पद्मत्वादिकं प्रयोगोपाधिः अतस्तत्र पद्म राम
त्वादिकं न बोध्यत इति न च बुद्धिस्थत्वोपलक्षिततधर्मविशिष्टे सर्वनामधर्मे शक्तिरिति कल्पे कथं प्रयोगोपाधित्वं विषयतावच्छेदकतासंबंधेन बुद्धि २३
द्धिप्रतिधर्मानुगमकस्य बुद्धिस्थत्वादेर्हेतुत्वात् नन्वेवं सोयं नवेति संशय पातं चैतत्त्वादिधर्मविशिष्टस्य तादृशधर्मस्य ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वाच्छुद्धिस्थत्वेन तदिदं पदेनोपस्थापने चैतच्छैत्रानवेत्युल्लेखः स्यात् नियमस्तु म...हार्यात्प्रसंगात् तत्संशयस्येदं पदादिबोद्ध्यत्वप्रकारक ...
...स्याहुः तन्न तथासति कुमुदादिमतिपद्मं नास्तीति शाब्दबोधानुप...दर्वं चधेनुपंकजपदादीनामविशेषादर्शितव्युत्पत्याधान... पंकजादि...
...त्रादौ यौगिकी शक्तिः गोत्वपद्मत्वादिकं तु शाब्दाप्रकारत्वेपि स्वाभावः असंबंधेन स्वसमन्यविषयकशाब्दबोधप्रतिबंधकं न तु शक...

अननुगतेन तत्तद्ज्ञानकर्मतात्वेन शक्तिग्रहोपगमे चातुर्व्य...कलाभरूपेनुपपत्तिश्चिंत्या यथा नानाधर्मविशिष्टैक...र्मि...
कपदाच्छक्तिप्रमातो नैकं धर्मं परित्यज्यापरधर्मबोधः ...चंद्रत्वसूर्यत्वरूपनानाधर्मविशिष्टनानाधर्मिव. ...
वंतादिपदाच्चंद्रत्वादिकं परित्यज्य न सूर्यत्वादिप्रकारकबोधः अथ हरिपदशक्तिज्ञानादिव दिवाकरः पुष्पवंतपदवाच्य इत्या
कारकशक्तिज्ञानात् केवलसूर्यत्वादिप्रकारकबोधो दुर्वारः नच पुष्पवंतादिपदशक्तिज्ञानेन सूर्यत्वादिप्रकारकशाब्दबो
धेजनने चंद्रत्वादिप्रकारकशक्तिज्ञानादेरपि सहकारित्वोपगमान्नातिप्रसंग इति वाच्यं हर्यादिपदवन्नानार्थतायहदशा।
यां भ्रांतस्य केवलसूर्यत्वादिप्रकारकग्रहस्याप्युत्पत्तेः॥

...णादिकतयायोगाभावेन केवलरूढेरुपगमात् पंकजादिपदस्यानौणादिकतयायोगमेत्यप्युक्तशाब्दबोधानुपपत्तिवार...
...ढेरप्यावश्यकत्वात् नानाधर्मेत्यादि यथा ... ...त्वासंभेदमुख... ...त्वगोत्वोभयोर्विशिष्टार्थकं ना
...विरुद्धनानार्थधर्मवत्त्विनानाशक्यतावच्छेद ... ...तस्येति तत्र न ... ...कनिष्ठव्या ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ना॰ना॰ समवृत्तिएकशक्यतावच्छेदकतांशेनानात्वज्ञानंभ्रमः उपपत्तेरिति तथाचव्यभिचारात्तस्यसहकारित्वमेवासिद्धमित्याशयः नानार्थतेति नाना रू॰टी॰
२४ एवंतत्पदस्यहर्यादिपदवन्नानाधर्मावच्छिन्नवाचकतया नानार्थताप्रसंगोपिदुर्वारः नचार्थद्वयेतस्यैकस्याएवशक्तेरुपगमा
न्ननानार्थता नानाशक्तिमत्तएवनानार्थत्वादिति वाच्यं शक्यतावच्छेदकभेदेनशक्तिभेदस्यावश्यकत्वात् अवच्छेदकभेद
स्यावच्छेद्य भेदनियतत्वात् अन्यथाहर्यादिपदेपिशक्त्यैक्यापत्तेः अत्रशक्त्याख्यसंबंधांतरवादिमीमांसकानुयायिनः य
थाधानकर्मत्वगोत्वादिरूपशक्यतावच्छेदकभेदेपिधेन्वादिपदानांनशक्तिभेदः अवच्छेदकतायाव्यासज्यवृत्तित्वात् त
थात्रापिचंद्रत्वसूर्यत्वयोर्व्यासज्यवृत्तिशक्यतावच्छेदकतास्वीकारान्नशक्तिभेदः नवाएकधर्मपरित्यज्यापरप्रतीतिः केवलं।
सूर्यत्वादिप्रकारकबोधेकेवलतद्धर्मेशक्यतावच्छेदकतापर्याप्त्यवगाहिज्ञानस्यहेतुत्वात् चंद्रत्वसूर्यत्वोभयांशेशक्यताव
च्छेदकतापर्याप्त्यवगाहिज्ञानस्यचोभयप्रकारकबुद्धित्वंकार्यतावच्छेदकमतस्तादृशशक्तिज्ञानाच्चंद्रत्वावच्छिन्नान्वयबो।
धोपयिकयोग्यताज्ञानाद्यसत्त्वेनसूर्यत्वावच्छिन्नान्वयबोधप्रसंगः नानार्थपदाच्चप्रत्येकधर्मावच्छिन्नस्यापिप्रतीत्याप्रत्ये
कएवावच्छेदकत्वपर्याप्तेरवश्योपगंतव्यतयाशक्यतावच्छेदकभेदेनशक्तिभेदः अथास्त्ववच्छेदकतायाग्राहकमानेनधर्मिनि
ष्ठैकविशेष्यतानिरूपितविशेषणतापन्नेष्वेवनानाधर्मेष्ववच्छेदकत्वपर्याप्तिर्गृह्यतेतोमहानसीयोनास्तिवह्निर्नास्तीत्याकार राम
शक्यतावच्छेदकताकत्वेत्यर्थः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥कम॥ २४

उभयाभावप्रतियोगितायाइति घटपटौनस्तइत्यादावभावप्रतियोगितायां घटत्वपटत्वोभय[illegible]नांप्रतियोगितावच्छेदकत्ववत्प्रकृतेचंद्रत्वसूर्यत्वोभय
हानसीयत्ववन्हित्वादिविशेषणपुरस्कारेण पृथक्पृथक्प्रतियो[illegible]विषयकंज्ञानंमहानसीयत्ववन्हित्वादिपर्याप्तप्रति[illegible]
च्छेदकताकंविशेषाभावंनावगाहतेऽपितुशुद्धवन्हित्वाद्यवच्छिन्नाभावमेवेतिकथंदिवाकरनिशाकरशक्तौ पुष्पवंतपद[illegible]
क्तिग्रहेचंद्रत्वसूर्यत्वोभयस्मिन्शक्यतावच्छेदकतापर्याप्तिमानंतत्रधर्मिणोश्चंद्रसूर्ययोर्भेदेनतन्निष्ठविशेष्यता[illegible]त्वात्
वादितिचेन्न यतोयत्रावच्छेदकीभूतव्यासज्यवृत्तिधर्मोन्नरधर्मितावच्छेदकतयाधर्मद्वयोर्भानंतत्रविभिन्नधर्मि[illegible]
पन्नेष्वपितावद्धर्मेष्वेकावच्छेद्यतानिरूपितावच्छेदकत्वपर्याप्तिः प्रतीयते कथमन्यथाघटपटौनस्तइत्याकारकोभ[illegible]
न्नाभावप्रतीतौघटपटोभयरूपप्रतियोगिविषयताभेदेऽपिअभावविषयतायाऐक्येनसमूहालंबनविलक्षणायां[illegible]
धर्मितावच्छेदकतयाभासमानघटत्वपटत्वादिषुतादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तिभानं एवंचदिवाकरनिशाक
रयोःशक्तमेतत्पदमित्याकारकशक्तिग्रहेशक्तिविषयतायाऐक्येनसमूहालंबनविलक्षणेउभयत्वधर्मितावच्छेदकताप
न्नचंद्रत्वसूर्यत्वयोरपिशक्यतावच्छेदकतापर्याप्तिमानमविरुद्धमितिनदोषः नचैवमुभयाभावप्रतियोगितायामुभय
त्वस्यैवप्रकृतेउभयत्वस्याप्यवच्छेदककोटिप्रसंगइतिवाच्यं अभावबुद्धौप्रतियोग्यंशेउपलक्षणस्याप्रवेशात्॥ श्रीरामा

त्वानांशक्यतावच्छेदकत्वप्रसंगइत्यर्थः ननुव्यासज्यवृत्तिधर्मस्यावच्छेदककोटिप्र[illegible]नयोस्तदप्रवेशप्र

श्री· आ अस्तु वेतिन भूभयत्वेपि शक्यतावच्छेदकतास्वीकारे पुष्पवंतावित्यादौ विभक्त्यर्थद्वित्वानन्वयप्रसंगः उद्देश्यतावच्छेदकविधेययोरैक्यादित्यत आ रू·टी·

२५ ह द्वावितीति पुष्पवंतावित्यत्र पदसाधुत्वार्थं द्विवचनं प्रत्येकद्वित्वोपस्थितिरितिभावः मतदूषणाय दृष्टांतः तथा सतिद्वावित्यादावपि विभक्तेरश

क्यत्वापातात् केवलोभयत्वेइति अथ प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तिमप्रवेश्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नतया विरोधोपगमे घटत्वपट

त्वनियमाउभयत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वध्रौव्यात् शक्तिग्रहेचशक्यांशे उपलक्षणस्योभयत्वस्य प्रकारत्वोपगमेनतस्य

शक्यतानवच्छेदकत्वात् अस्तु वा प्रकृते उभयत्वसहितमेव चंद्रत्वसूर्यत्वोभयं शक्यतावच्छेदकं द्वावित्यत्रेव पुष्पवंता।

वित्यत्रापि प्रकृति विभक्तिभ्यामुपस्थापितस्य द्वित्वस्य सकृदेवभानं विरुद्धयोरैकावच्छेदकत्वपर्याप्तिरपि घटत्वपटत्वा

घोरुभयाभावप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तिवत्प्रकृते न विरुध्यते नचघटपटौनस्तइत्यत्रोभयत्वएव प्रतियोगिता

वच्छेदकत्वंभासतेनतु विरुद्धघटत्वपटत्वादाविति वाच्यं केवलोभयत्वे तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकतायाअपर्या

प्तेः कथमन्यथायत्किंचिदुभयवतितादृशाभावप्रतीत्युपपत्तिः नचसामानाधिकरण्यसंबंधेन घटत्वपटत्वरूपाव॥ त्वाधेकत

प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवतितदुभयाभावासत्वप्रसंगः तत्प्रवेशेवावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मत्रयविशिष्टाप्रसिद्ध्या तदुभयाभावस्या

केवलान्वयित्वंस्यादितिचेन्नसमानाधिकरणाधिकरणताद्वयनिरूपिताधेयतयोर्घटपटनिष्ठयोः प्रत्येकंघटत्वपटत्वावच्छिन्नत्ववदुभयत्वा राम:

वच्छिन्नत्वमपिव्यासज्यवृत्त्युपेयते घटपटोभयवदितिप्रमानुरोधात् तथाच घटत्वपटत्वोभयावच्छिन्नवत्ताभ्यामेवाभावस्याविरोधः शा। २५

द्रूप्रतीतौ धर्मिपारतंत्र्य तत्तद्रूपाणां कथंचिदुभयत्वांशे भानोपगमेप्याह अतिप्रसक्तधर्मेति उभयत्वरूपेत्यादिः घटत्वपटत्वविशि[illegible]

यत्वस्यानतिप्रसक्तत्वेप्याह नत्वेति तथात्वे शक्यतावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन तदुभयस्य चंद्रत्वसूर्यत्वोभयस्य तुल्यत्वेवेति यदि [illegible] नत्वे

च्छेदकतावच्छेदकधर्मेण व्याप्तस्योभयत्वविशेषस्यैव कत्रावच्छेदकं त्वं प्रतीयत इति वाच्यं तेन तेन प्रकारेण [illegible]

स्याभानात् तत्तद्रूपाणां धर्मिविशेषणतयैव भानात् अतिप्रसक्तधर्मपुरस्कारेण भासमाने चाभावप्रतियो[गि]ताव[च्छेदक]

तापर्याप्तिभानानुपगमात् तत्रोभयत्वविशेषेऽभावप्रतियोगितावच्छेदकतयैव पर्याप्त्युपगमे त्वाप्युभयत्वविशि[illegible]

तावच्छेदक तापर्याप्तिसंभवाच्चंद्रत्वसूर्यत्वयोरवच्छेदकतावच्छेदकतयैव शाब्दबोधोपपत्तेः न च शक्यताव[च्छे]दक [illegible] नत्

च्छेदकमवच्छेदकविशेषणतयैव भासत इति चंद्रत्वसूर्यत्वयोस्तथात्वे चंद्रसूर्यांशे प्रकारतया भानानुपपत्तेरिति [illegible]

तयोरवच्छेदकतावच्छेदकत्वेपि शक्तिग्रहेऽवच्छेदकाश्रयचंद्रसूर्यविशेषणतया भानाच्छाब्दबोधेपि तद्विशे[illegible] मा॥

नसंभवात् शक्तिग्रहे साक्षाच्छक्यतानवच्छेदकस्य तदुभयस्य शक्यचंद्रसूर्योभयांशे साक्षात्प्रकारतया भानं न संभवतीति

चेत् घटपटौ नस्त इत्यादौ घटत्वपटत्वयोः साक्षात्प्रतियोगितावच्छेदकत्वमंतरेण प्रतियोगिविशेषणतया भानासंभवस्तु।

त्यएव ॰॰ अथ द्वित्वांत गौविणपुष्पवंतपदशक्तौ विभक्त्युपस्थितद्वित्वानन्वयप्रसंग इति चे॥ साक्षात्प्रतियोगितानवच्छेदक

त्वेपि प्रतियोगिविशेषणत्वं तदा चंद्रत्वसूर्यत्वयोः साक्षाच्छक्यतानवच्छेदकत्वेपि शक्तिग्रहे[illegible]क्य[illegible]सूर्यांशे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शा·वा· नमव्याहततुल्य एवेत्याहुरितिपाठः तुल्य एवेत्यनंतरं अथ द्वित्वांतर्भावेन पुष्पवंतपदशक्तौ विभक्त्युपस्थापितद्वित्वानन्वयप्रसंग इति चेदेवमेव द्वा

२६ वितिवद्द्विवचनस्य धुत्वोपगमादितिपाठस्तु पूर्वोक्तं विस्मृत्योक्तमिति योज्यः व्युत्पत्तिः शक्तिग्रहः शक्तिनिरूपकतावच्छेदकत्वं शक्यवच्छिन्नजने

कतानिरूपितजन्यतावच्छेदकत्वे भ्रमत्वादिति केवलचंद्रत्वप्रकारकबोधत्वे शक्तिनिरूपकतावच्छेदकत्वपर्याप्त्यभावादिति भावः स्वमतानुसारे

ण एवमेव द्वावितिवद्द्विवचनस्य साधुत्वोपगमात् ॰ इत्याहुः ज्ञानशक्तिवादिनस्तु चंद्रत्वसूर्यत्वोभयप्रकारकज्ञानमेव पुष्प

वंतपदशक्यं पुष्पवंतपदमुभयप्रकारकज्ञानशक्तमित्याकारकशक्तिग्रहस्य तादृशज्ञानत्वमेव कार्यतावच्छेदकमिति तादृ

शाद्व्युत्पत्तिमतो नैकबोधापत्तिः अतादृशस्य च भवत्येव तादृशबोधः न चैवमपि चंद्रत्वप्रकारकज्ञाने शक्तमित्यादिबोधस्य

प्रमात्वात् शक्तिभ्रमं विनाप्रत्येकबोधानुदय इति कथमुपपद्यत इति वाच्यं केवलचंद्रत्वादिप्रकारकबोधे तत्प्रकारकबो

धत्वांशे शक्तिनिरूपकतावच्छेदकत्वपर्याप्तिग्रहस्य हेतुत्वात् प्रकृते तु उभयप्रकारकबोधत्वांशे शक्तिनिरूपकतावच्छेदका

त्वपर्याप्त्यभ्युपगमात् तादृशस्य चंद्रत्वप्रकारकज्ञाने शक्तमित्यादिज्ञानस्य भ्रमत्वनियमादित्याहुः वस्तुतस्तु पुष्पवंतपदा

च्चंद्रत्वावच्छिन्नविषयका ॥ (णाह वस्तुतस्त्विति तत्पदजन्यचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकेत्यादि पुष्पवंतपदजन्यचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकसूर्यत्वा

वच्छिन्नविषयबोधत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितविषयताप्रकारकसंकेतविषयताश्रयौ चंद्रसूर्यौ वितिशक्तिग्रहः तस्य च तादृशबोधत्वपर्या

प्तावच्छेदकत्वप्रकारतानिरूपितविषयताप्रकारताशालित्वमक्षतं एतादृशरीत्या पुष्पवंतपदवैतो चंद्रसूर्याविति शक्तिग्रहपक्षे एकविषयतास्या

चंद्रत्वसूर्यत्वोभयप्रकारकं ज्ञानं पुष्पवंतपदवाच्यमित्यर्थः

तावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितविषयत्वप्रकारतागर्भसंसर्गोद्रष्टव्यः अत्रेदं रहस्यं वृक्षात्पतातेर्वृक्षाद्विभक्तेरितिवद्वृक्षात्त्यजतीत्यादिप्रयोगप्रस [illegible]
क्रियारूपत्यागेतद्धटकविभागेवापंचम्यर्थस्यविभागजनकत्वस्य अवधिमत्त्वस्यवान्वयबोधकाभावात् नचविभागजनकत्वान्वयबोधेध [illegible]
त्वानवच्छिन्नव्यापारोपस्थितिर्हेतुः अवधिमत्त्वान्वयबोधेचविभागमुख्यविशेष्यकोपस्थितिः त्यजधातुजन्यविभागावच्छिन्नव्यापारो [illegible]
कारणस्याप्यसंभवान्नोक्तपंचम्यर्थान्वयसंभवइतिवाच्यं फलव्यापारयोःशक्यतावच्छेदकतामतेत्यज्धातुतोपिप्राधान्येनविभागस्यतद [illegible]
वोपस्थितेः तद्विषयताद्दशार्थयोस्तत्रपंचम्यर्थान्वयसंभवादतस्तयोःशक्यतावच्छेदकत्वेर्थ्यव्यापारविषयकोबोधोभवति तथासतिश [illegible]
त्मकबोधनिष्ठतत्तद्विषयकत्वावच्छिन्नविभिन्नविषयताकत्वापत्त्यानानार्थवत्कदाचित्फलव्यापारयोरेकंपरित्यज्यापरबो [illegible]
भागेपंचम्यर्थावधिमत्त्वान्वयबोधसंकेतीयबोधनिष्ठविषयतांशेविभागेतरविषयकत्वानवच्छिन्नत्वावगाहिधातुशक्तिज्ञान [illegible]
भागजनकत्वान्वयबोधेचताद्दशबोधनिष्ठविषयतांशेविभागविषयकत्वानवच्छिन्नत्वावगाहिधातुशक्तिज्ञानंहेतुरुपेयतद [illegible]
द्दशंज्ञानमभ्रान्तंतस्यसंभवतीत्यनतिप्रसंगात् वृक्षात्त्यजतेइतिप्रयोगसतनम्युपगच्छतांमतेताद्दशप्रयोगवारणायताद्दशविषयतांशेविभागा [illegible]
षयकत्वानवच्छिन्नत्वफलांतरविषयकत्वावच्छिन्नत्वोभयावगाहिधातुशक्तिज्ञानमितिविशेषः ईदृशैकशक्तेरपिकर्मप्रत्ययस्थलेफ [illegible]
व्यापारयोर्विशेषणविशेष्यभाववैपरीत्येन शाब्दबोधःसंभवति विशिष्टशक्तावेवविशेषणवि [illegible] भावव्यत्यासानिर्वाहात् अथैवमपिशुद्ध [illegible]
तपदादिवशात्स्यविशेषेणसकर्मकधातोरपिविशेष्यविशेषणभावानापन्नयोरेवकलव्या [illegible] बोधःस्यात् ननुतदापन्नयोरितिचे [illegible]
तर्हिसंकेतस्यबोधांशेविशेषणतयाभासमानयोःफलव्यापारविषयकत्वयोरवच्छेद्याव [illegible] हित्वमपिनिवेश्यं विशेषणवि [illegible]
ष्यभावेनभासमानयोरेवफलव्यापारयोर्विषयिताद्वयमवच्छेद्यावच्छेदकभावायन्न [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श·वा मथैवतयोर्भानं पुष्पवंतपदसंकेते च चंद्रसूर्यविषयतयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावस्याभानात्तयोर्विशिष्टखलमेवभानमिति विशेषः पुष्पवंतपदस्य संके श·सी

२७ सूर्यत्वावच्छिन्नविषयकबोधो भवत्वित्याकारक एव ताहशपदे भगवत्संकेतः केवलचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकबोधो न तत्पदजन्यत्वेन त

द्विषयइति ताहशपदात्तन्न तथाविधबोधः नच ताहशपदजन्यत्वेन केवलचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकबोधस्य संकेताविषयत्वेपि चंद्रत्वा

वच्छिन्नबोधविषयत्वेन संकेतग्रहस्य चंद्रत्वादिप्रकारकबोधजनकस्य सूर्यत्वाद्यवच्छिन्नविषयकबोधविषयकत्वेन संकेतग्रह

घटितसूर्यत्वावच्छिन्नबोधसामग्र्यामसत्यामपि संभवेन तद्बलादभ्योजस्य केवलचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकबोधो दुर्वार एवेति वाच्यं त

त्पदजन्यकेवलचंद्रत्वादिप्रकारकबोधे तत्पदजन्यकेवलचंद्रत्वावच्छिन्नविषयकबोधत्वपर्याप्तविषयतावच्छेदकताकत्वप्रका

रकसंकेतविषयकत्वास्यहेतुत्वात् पुष्पवंतपदघटितभगवत्संकेतविषयतावच्छेदकताशरीरे च सूर्यत्वावच्छिन्नविषयकत्व।

चंद्रत्वावच्छिन्नविषयत्वयोर्द्वयोरेकत्र निवेशात्तत्पदजन्यप्रत्येकधर्मावच्छिन्नविषयकबोधत्वे विषयतावच्छेदकत्वपर्याप्ति

विरहात्तदंशे तत्पर्याप्त्यवगाहिग्रहो भ्रम एवेति न शक्तिप्रमातः प्रत्येकधर्मप्रकारकबोधोपपत्तिः तत्पदजन्यचंद्रत्वावच्छिन्नविषयक

सूर्यत्वावच्छिन्नविषयकबोधत्वपर्याप्तविषयतावच्छेदकताकत्वप्रकारकसंकेतग्रहस्य बोधद्वयप्रकारकबुद्धित्वमेव कार्यतावच्छेदक

मतो न तद्घटितसामग्रीबलादेकधर्मावच्छिन्नान्वयबोधस्य यत्किंचित्कारणविरहदशायामप्यरथ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामः

तैकपचंद्रसूर्ययोरेकं परित्यज्यापराबोधरूपे ॥७॥ २७

तत्फलेचयाहकंकोशंदर्शयति: एकयेतिकोशेउक्तिपदस्यशक्तिपरत्वेमानाभावान्नशक्तेरैक्यमित्रिवादिनाप्रतिउक्तेः क्यस्यशक्तेव [illegible]

मेप्रकारकशाब्दबोधापत्तिः उभयविषयकत्वावच्छिन्नायाबोधनिष्ठसंकेतविषयतायाएकत्वाच्छिन्नेरैक्यमितिनतत्पद [illegible]

संकेतशक्तिपक्षेरमणीयःसमाधिः एकयोक्त्यापुष्पवंतोदिवाकरनिशाकरावित्यमरकोशेउक्तिपदंशक्तिपरं पुष्प [illegible]

पदप्रतिपाद्यपरं ॐ तृतीयाविशेषणे ॐ तथाचसूर्याचंद्रमसोएकशक्तिविशिष्टपुष्पवंतपदप्रतिपाद्यावित्यर्थः [illegible]

दकावच्छेदेनविधेयान्वये तात्पर्याच्चंद्रत्वसूर्यत्वयोरेकशक्त्यधीनप्रतिपतिविषयतावच्छेदकत्वलाभः तेननना [illegible]

दिकंताहशेकधर्ममात्रप्रकारकोबोधः नानार्थेशक्तिभेदेनविशेषादितिलभ्यते अथवाएकयोक्त्याएकोच्चारणे [illegible]

ष्पवंतपदप्रतिपाद्यौ तथाचनानार्थस्थलेयथानावृत्तिमंतरेणनानार्थबोधस्तथानचप्रकृतेअत्रशक्तेरैक्येनसकृदु [illegible]

र्थप्रत्ययएवेत्यस्यावि [illegible] वः पुष्पवंतपदवत्सर्वनामपदानामपिशक्तेरैक्यान्ननानार्थता अथसर्वनामपदेनविशेष्य

घटत्वपटत्वादिनावच्छि [illegible] दादयःप्रत्यायंतेनतुबुद्धिस्थत्वेन अत्रघटोस्तितमानयेत्यादिवाक्यजन्यघटकर्मकानयनबो

धोत्तरंविशिष्यानयनं [illegible] वेतिसंशयानुत्पादस्यसर्वानुभवसिद्धत्वात् दुरपह्नवत्वात् तथाचवक्तृबुद्धिस्थत्वंनसर्वा

[illegible] पदशक्यतावच्छे [illegible] घटत्वपटत्वादिकमेवेतिताहशनानाधर्मा ॥ [illegible] त्वेतिसकृदितिएकानुसंधानावच्छिन्ना।

क्यतावच्छेदक [illegible] धरित्यर्थः यद्रूपंचैत्रत्वादिव्यवहारः प्रत्यक्षे [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श·वा· प्रकृतस्यापीति प्रकृतस्यापीत्युपपाद्येवंधर्मस्य सर्ववाक्यजन्यशाब्दबोधादिविषयत्वान्न शक्तिग्रह इति काश्यां गोरसीत्यादेरपि गृहीतशक्तेर्देशान्तरस्थ कृ·टी
२८ तदवच्छिन्नेषु पुष्पवंतादिपदवन्नैकशक्तिसंभवः एकैकधर्ममात्रप्रकारकतदन्वयबोधानुपपत्तेरिति सर्वनाम्नां नानार्थत्वं दुर्वारं एवं न।
वानानार्थतोपगमेपि निर्वाहः यत्तु यावच्छिन्नगोचरव्यवहारजनकत्वं येन पुंसा तदादिपदेन गृहीतं तदवच्छिन्नेनेतेन तद्वच्छक्त्यग्रहेण
प्रकृतस्यापि तदवच्छिन्नस्य तत्पुरुषीयतदादिजन्यबोधविषयत्वानुपपत्तेः नच बुद्धिस्थत्वं प्रकारीभूतघटत्वादीनामेवानुगमकं त
याच बुद्धिस्थप्रकारत्वांशत्यदशक्यत्वाकारकः शक्तिग्रहः सच तद्धर्मप्रकारेण सामान्यप्रत्यासत्त्या सकलधर्मविषयक एवेति नापू
र्वधर्मप्रकारेण बोधानुपपत्तिः सामान्यप्रत्यासत्त्यनभ्युपगमे तु शक्तिग्रहविशेष्यतावच्छेदकप्रकाराश्रयस्यापूर्वधर्मिणः शक्ति
ग्रहाविषयत्वेपि शाब्दबोधे भानवच्छक्तिग्रहधर्मितावच्छेदकतावच्छेदकानुगतरूपाश्रयस्यापूर्वधर्मस्यापि शक्तिग्रहाविषय
त्वेपि शाब्दबुद्धौ भानानुपपत्तिः शक्तिधियः समानविषयकत्वस्यातंत्रत्वादिति वाच्यम् बुद्धिस्थत्वस्य शक्यतावच्छेदकता।
नवच्छेदकत्वेन शक्यतावच्छेदकानुगमायोगात् तदवच्छेदकत्वे च तस्यापि शाब्दबुद्धौ शक्यतावच्छेदकघटत्वादिविशेष।
णतया नियमतो भानप्रसंगात् स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकशाब्दबोधानिर्वाहाच्च उपलक्षणेनापि शक्यतावच्छेदकानुग राम
मे शक्यस्याप्युपलक्षणेनैवानुगमोस्तु किं विशिष्टे शक्त्या द्रुतमादिपदाच्च॥
लेगोबोधवदित्यर्थः तस्यापीति बुद्धिस्थत्वस्य शक्यतावच्छेदकतावच्छेदकत्वेपि शक्यतावच्छेदककोटिप्रविष्टतया शक्यतावच्छेदकत्वं त २८
स्या॥

वच्छेदकतावच्छेदकसाधारण्यात् अवच्छेद्येति शक्तिरित्यर्थः अतथात्वात् साक्षात्परंपरया वा शक्यतावच्छेदकत्वाभावात् बुद्धिविशेषः इंद्रचंद्रादि
घटत्वादिप्रकारकबोधप्रसंगभंगाय विशिष्टे शक्तिरुपेयते प्रकृते बुद्धिस्थत्वस्योपलक्षणत्वेपि तेनानुगमेन किं [illegible]
तिचेदस्तु बुद्धिस्थत्वेनानुगतधर्मेणावगतधर्मे शक्तिधीविषयता तथापि सर्वनाम्नां नानार्थत्वं दुर्वारमेव साक्षात्परंप[illegible]
च्छेदकं तदैक्यादेवावच्छेदकतावुद्धिस्थत्वस्य चातथात्वात् उपलक्षणेनैकेन शक्तेरैक्ये हरिपदादि शक्यतावच्छे[illegible]
तु पलक्षणीभूतेनानंततो[illegible] विशेषविषयत्वादिना चानुगमसंभवेन नानार्थमात्रोच्छेदप्रसंगात् एवं बुद्धिस्थप्र[illegible]
दशक्यरत्याकारकशक्ति[illegible]ज्ञानात्स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकस्मरण शाब्दबोधौ न संभवतः जातिमान् हस्तिपकसंबंधात्[illegible]दृशो
नात्स्वरूपतो हस्तित्वा[illegible]प्रकारकस्मरणानुदयात्स्वरूपतस्तद्धर्मप्रकारकस्मरणे स्वरूपतस्तद्धर्मप्रकारेण यस्य संबंधो गृही
तस्मादृशस्य संबंधिज्ञा[illegible] वात् यथा याभ्यां रूपाभ्यां धर्मिणोः संबंधो गृहीतस्तदेकतरप्रकारकसंबंधिज्ञानादपरत
द्धर्मप्रकारेणैव संबंधं[illegible] भवस्तथा याद्दशरूपाभ्यां धर्मिणोः संबंधग्रहस्तदेकधर्मप्रकारकज्ञानादेव तादृशापरध
र्मप्रकारेणैव धर्मिस्म[illegible] या च किंचिद्विशेषितप्रकारकं यत्र संबंधिज्ञानं तत्राविशेषिततद्धर्मप्रकारकस्मरणस्यानु
द्धतयेष्टापत्तेः[illegible] या कदाचित्स्वरूपतस्तत्प्रकारिका कदाचिद्[illegible]वच्छिन्नतत्प्रकारिका स्मृतिरित्यत्र नि
[illegible]वनवुद्धिः उ[illegible] हार्यानतरति[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ या म॥

श॰वा॰ भासतइति घटत्वलोमत्वादीनां शाब्दबोधविषयत्वमदितिभावः उपलक्षणमिति अत एवपूर्व आगाधनानां च गोरवितनिष्ठप्रीतिहेतुक्रियातत्र गोरवित्तवृत्तित्व श॰टी॰
२९ मुपलक्षणमितिमिश्र टिप्पण्यां संकेतशक्तिमते भगवदिच्छायां बोधविषयतयाऽभासमानत्वे सति भासमानविषयांशे प्रकारत्वमुपलक्षणत्वं शाब्दानु
भवजनकतावच्छेदकीभूतपदार्थान्तरं शक्तिरिति॥ गुरुमते तु विषयित्वाविशेषणतयाविषयविशेषणतयापदजन्यतावच्छेदकनिष्ठत्वं तदिति।

काभावप्रसंगात् सामान्यलक्षणाप्रत्यासत्तिमनंगीकुर्वतां पुनरनिष्कृतिरेव शक्तिग्रहाविषयस्यापूर्वधर्मस्यस्वरूपतः कथम।
पिज्ञानासंभवात् नहिबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वेन धर्मांतरविषयकं ज्ञानं स्वरूपतोऽपरधर्मप्रकारेण बुद्धिजनयितुंप्रभवति।
तथासतिसमानप्रकारतानियमस्यापिभंगादिति मैवं भगवत्संकेतरूपायांशक्तौ शक्यतावच्छेदकघटत्वपटत्वादेरुपलक्ष
णीभूतबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वप्रकारेण भासमानेन तदादिपदजन्यबोधविषयतावच्छेदकत्वंभासते एवंचबुद्धिविषयतावच्छे
दकधर्मावच्छिन्नस्त[illegible]द्व्यरत्याकारकस्य तत्पदं बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नबोधयत्वित्याकारकस्य वासंकेतस्य
विषयतायाअननुगाघटत्वादिनिष्ठाया अपि अनुगतरूपावच्छिन्नतया॥
स्वयमुक्तस्तत्रोपलक्षणीभूतधर्मावच्छिन्नतयाअनुग
तनानाधर्मविशिष्टे सर्वनामपदस्यैकशक्तिस्वीकारे बुद्धिविशेषविषयत्वादिनाऽनुगतीकृतेंद्रत्वचंद्रत्वादिविशिष्टेहरिपदस्यैकशक्तिप्रसंग।
रत्युक्तं तत्र किं हरित्वं सिंहत्वादिनिष्ठानां संकेतविषयतानां किंचिद्धर्मावच्छिन्नत्वं लोमादि[illegible]क्तिनिष्ठानां तासां लोमत्वावच्छिन्नत्वव राम॰
दुपेयते उत किंचिद्धर्मोपलक्षितवृत्तित्वं तत्राद्यं निरस्यति अनुगतेति॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २९

जिद्वितीयंनिरस्यति नत्रोपलक्षणीभूतेतिनतु सर्वनामपदेशक्यतावच्छेदकानामनुगमकंभासते नेनुद्द्वयोः पदेद्विनिर्युक्तिकं प्रवादेकुतः [illegible] नतुस
र्वनामपदे अपूर्वं चैत्रत्वादेर्भानानुरोधेनावश्यानुगमनीयत्वादनोप त्याउपलक्षणे संकेतविषयतोप्यते सर्वार्थेचनापूर्वभानमितिनन [illegible] नाना
र्थेउपलक्षणोपगमेसंकेतविषय तेक्यसंपन्यालाघवमितिवाच्यं फलाभावेनोपलक्षणासत्वेशक्तिभेदरूपतद्विषयतानानात्वस्ये [illegible] रिति

शक्तेरैक्यंघटादिपदसंके [illegible] विषयतानांनानाघटव्यक्तिनिष्ठानांघटत्वाद्यनुगतधर्मावच्छिन्नत्वेनपद्मादिपदशक्तिवि [illegible]
ीभूतनानालोमव्यक्तिनि [illegible] नांलोमत्वाद्यनुगतधर्मावच्छिन्नत्वेनतत्पदशक्त्यैक्यवत् इयांस्तुविशेषः तत्रघटत्वादिलोम [illegible]
जन्यबोधविषयतावच्छेदक [illegible] इतितानिविशेषणानुत्पन्नेप्रकृतेचबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वेसर्वनामजन्यव [illegible] नाव
च्छेदकत्वसंकेतेननाव [illegible] दशविषयतासामानाधिकरण्यमात्रमितितदुपलक्षणमितिगीयते यद्यपिद [illegible] संकेते
न घटत्वविशिष्टविषय [illegible] नामसंकेतेनबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वेनतत्पदजन्यबोधविषयतावच्छेदकत्व [illegible]
संकेतस्यतद्विशिष्टविष [illegible] मेवेतिसंकेतेविषयेनद्विशेषणमेव एवंश [illegible] घटत्वादिनिष्ठबोधविषयतावच्छे
दकत्वरूप [illegible] संकेतीयविषयतानिरू [illegible] विषयत [illegible] ॥ ० ॥ ० ॥

[illegible] पलक्षणीभूत [illegible] समानस्येवेतिपद्मादिपदेषुलोमादी [illegible] किंचिद्धर्मावच्छिन्नासंके
[illegible] तिविशेष्यनु [illegible] नेतिचोक्तं तदाशि [illegible] जन्यबोधबुद्धि [illegible] त्वमानं [illegible] यद्यपि ॥ ॥

ता॰टी॰

पा॰वा॰ तिअवच्छेदकत्वरूपेति अवच्छेदकतासंबंधावच्छिन्नासंकेतविषयतानिरूपितप्रकारतानिरूपि...ने तदवच्छिन्नत्वमपीति बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वनतदवच्छे
३० दकमपीत्यर्थः बोधविषयतयेति बोधविषयतानिष्ठप्रकारतानिरूपितसंकेतविषयतेत्यर्थः तत्र बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वाभावे तदभानेति बुद्धिविषय
तावच्छेदकत्वाभानेनेत्यर्थः कदाचिद्रूपितस्य भानासंभवान्न विशिष्टपदं अशक्येवत्स्थाना तादृशेषः बोधस्यापीत्यपिकारेण घटत्वादिबोधस्य नियमतस्त
द्विषयत्वेन तत्संकेतविषयत्वस्यान्न तथात्वेरतिसूचितं बुद्धिविषयतावच्छेदकत्व विशिष्टघटत्वाद्यवच्छिन्नबोधस्य शक्तिभ्रमेण बुद्धिविषयताव

तदवच्छिन्नत्वमपि तथापि बोधविषयतया संकेतविषयत्वरूपशक्यतायास्तत्रासत्त्वेन शक्येन तद्विशेषणं शक्यत्वेसति शक्यमा
वर्तकस्यैव तद्विशेषणत्वादिति तस्य शक्योपलक्षणतया आकाशपदजन्यशाब्दबोधे शब्दाश्रयत्वभानानियमवत्तदादिपदजन्य।
बोधे तदभाननिर्वाहः एतद्बीजं च तदुपलक्षितघटत्वादिविषयकत्वेन तदविषयक ० ज्ञितघविषयक ० घटत्वादिबोधस्यापि
संकेतविषयत्वं एवं घटपदसंकेतस्य घटत्वादिविशिष्टविषयकबोध एव विषय इति तज्जन्यबोधे तादृशधर्मभाननियमः ० य
यायद्विशिष्टविशेष्यक...विषयत्वं संकेतविषयः तच्छक्यतावच्छेदकमवच्छेदकतया व्यवह्रियते तेन तथा (च्छेदकतावच्छेदकतोपल

क्षितबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वापन्नघटत्वावच्छिन्नसंकेतभ्रमस्तावा एतेनाकाशपदजन्यबोधे शब्दाश्रयत्वभानस्येति तात्पर्ये तदादिपदजन्यबोधे रा॰प॰
पि बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वभासनं इत्यावेदनायापिकार इत्यपास्तं स्वरूपतो घटत्वादिविशिष्टविषयकबोधोपयिकशक्तिभ्रमयास्तात्पर्यसह(॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ३०
स्येरूपितद्भानासंभवात् बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वस्य शक्यतायां तदवच्छेदकतायां वा॰ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नत्वं च्छेदकत्वं दर्शयि तुं घटपश्वादि पदाद्बोधे घटत्वलोमत्वादिभानं संयुक्तिकमाह घटादीति आदिना पश्वादिपदग्रहः न तथा नयच्छ [illegible] दीति

तु नंदादेर्नानार्थत्ववारणाय बुद्धिविषयतावच्छेदकता पर्याप्त्यधिकरणत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्नविषयकत्वावगाही एक [illegible] संकेत [illegible] अः

दृशधर्मानवच्छिन्नघटत्वं जोमित्वादिविशिष्टघटत्वादिकं च तथा च स्वरूपतो घटत्वांशे शक्तिग्रहात्स्वरूपतस्तद्बोधः जाति [illegible] शेन [illegible]

ज्जातित्वादिनानद्बोध इति [illegible] भेदानुपपत्तिरिति नदशुक्तं बोधस्तदादिपदवानूभवत्विति संकेतैक्यस्य संबंधभेदसह [illegible] क्यत

यद्विशिष्टप्रकारविशिष्ट [illegible] यत्वं तथा नच्छक्यतावच्छेदकता वच्छेदकमित्युच्यते प्रकृते बुद्धिविषयतावच्छेद [illegible] गं जि

न नच्छक्यतावच्छेदकं [illegible] नत्वावच्छेदकमिति ॰ ज्जातित्वादिविशिष्टघटत्वावच्छिन्नस्य तत्पदाद्यधीनबोधे [illegible] च्छे

दकतावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मविशिष्टावच्छिन्नविषयत्वावगाही संकेतः प्रयोजक इति नत्र जाति नत्र जातित्वा [illegible] आदि-

निष्टप्रकारताकबोध एव [illegible] जातिमानित्या कारकबोधकाले घट इति बोधः अथ किंचित्प्रकारेण भा [illegible] च्छेद

कत्वभानेन तद्विशिष्ट एव [illegible] दुपलक्षित इति नियमः कथमन्यथा स्वरूपतो घटत्वावच्छिन्नाभावस्य न ॥ अन्यथा पर्याप्ति

भेदेनं शक्तिभेदस्य दुस्तरत [illegible] कारात् अविशेषित घटत्व विशिष्टे सविशेषित [illegible] ष्ठादिभेदे शक्तिभेदस्य वयोरिष्टा

[illegible] ॥ किंच श [illegible] वच्छेदकविषयताया शाब्दबोधविषयतानिय [illegible] वान्स्वरूपतो घटत्वशाब्दवद्वित्वजा

टत्वशाब्दबुद्धि [illegible] तावच्छेदकीभूतानुगतशक्तिज्ञानकारणत्वं [illegible] ते [illegible] बुद्धिस्थप्रकारवांस्तत्पदः

श०वा० रतिशक्तिग्रहाद् बुद्धिस्थप्रकारत्वेनैवोपस्थितिप्रसंगः संबंधग्रहे संबंधिज्ञानादर्शनादेवोपस्थितिजननस्यैव नैमित्तिकत्वात् तथा च तदादिपदा श०टी
३१ स्वरूपतो घटत्वादिनैव घटादिस्मृघटादिशाब्दबोधोऽनुपपादकत्वात् आह स्वरूपमर्थ इति घटस्तदादि [illegible]ट्वा नित्याकारएवेत्यर्थः तत्र स्वोच्चारणानुकू

जातिमान्नास्ती[illegible]कारा प्रतीतिः शब्दबुद्धिविषय[illegible]वच्छेदकत्वोपलक्षितेन कथं बोधविषयत्वावच्छेदकत्वं संकेतेनावगाहनी
यमिति चेन्न अवच्छेदकतया अवच्छेद्याश्रयविशेषणतया संसर्गविधया भान एव तथाविधनियमात् अन्यथा धूमव्यापक
तावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववानित्याकारक व्यापकतावच्छेदकत्वोपलक्षितवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रती।
त्यनुपपत्तेः प्रकृते च तत्पदं बुद्धिस्थप्रकारावच्छिन्नविषयताकबोधं जनयत्वित्याकारकोऽवच्छेद्यावच्छेदकभावप्रकारक एव सं
केतः ग्रहीतार्थस्त्वनुपपत्तेरभावात् स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकस्मरणशाब्दबोधोपयोगी शक्तिग्रहः स्वरूपतो घटत्वादिप्रकार
क एव यदा स्वरूपतो[illegible]प्रकारकज्ञानसामग्री तदैव स्वरूपतस्तद्धर्मप्रकारेण शक्तिं गृहीत्वा स्वरूपतस्तत्प्रकारेण धर्मिणं
स्मरत्यनुभवति च मा[illegible]सदे शक्तिग्रहेन व्यवहारदर्शनादेरपेक्षाऽपि त्वसंसर्गाग्रहसहितोपस्थितेरेवेति यद्धर्मावच्छिन्नेन ता।
दादिपदघटितवाक्याद्व्यवहारो न दृष्टस्तदवच्छिन्नस्यापि मानसशक्तिग्रहाद्बोधः सुघट एव अथ व्यवहारदर्शनाद्यविषयेमन।
सा शक्तिर्निश्चेतुं। राम: राम:

त्वबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वं न भासते तदगर्भ एव स्वजन्यशाब्दबोधीयघटत्वावच्छिन्नविषयतावच्छिन्नप्रकारता‹‹
निरूपितसंके[illegible]पविषयतापदसंबंधः व्यवहारदर्शनादिस्थलेऽनुमानिकं शक्तिग्रहं प्रदर्श्य तद्दर्शनस्थले मानसं तमाह मानसे चेति॥०॥ ३१

यद्धर्मः अस्त्र्वं चैत्रत्वादि [illegible] षमिति आनुमानिकशक्तिग्रहे व्यवहारदर्शनापेक्षासत्वान्न तदवच्छेदप्रसंग इतिभावः इदानीमस्वं विषये [illegible] वहा
[illegible] र्शनापेक्षामालंब्य विपरीतकोटिभानवारकं व्यावर्तकधर्मदर्शनमाह यादृशधर्मेति यद्रूपविशिष्टधर्मेतर्थः नादृशधर्मेति तद्रूपा [illegible] म [illegible] तस्य
शक्यत्वरूपस्याप्यभावावच्छेदकत्वेन बुद्धिविषयतावच्छेदकताविशिष्टधर्मग्रहादितिभावः तु तदाद्यस्य पदस्य लेशनि [illegible] स्य [illegible] त्वाद

नशक्यते विपरीतकोट्य [illegible] पस्थितिमात्रेण भानसंभवात् नचोपस्थितस्यापि वाधितस्य दोषमंतरेणाभानान्नि [illegible] पनि [illegible] रि
ति वाच्यं एवं सति शा [illegible] व्यवहारदर्शनाद्यपेक्षोच्छेदापत्तेरितिचेन्न कतिपयविषयेषु सर्वनामघटितवाक्य [illegible] इति
मुपलभ्यमानः प्रवर्तकत्वेन [illegible] शक्तिं कल्पयन् बुद्धिविषयतावच्छेदकधर्मावच्छिन्ने तत्पदशक्य इत्येवस [illegible] यति
एवं च चैत्रोस्य बुद्धि [illegible] कधर्मवानितिपदोत्तेन गृह्यते तदानीमस्य चैत्रस्तत्पदवाच्यो नवेति संदेहं [illegible] दृश
धर्मावच्छेदेन यदवधा [illegible] निश्चयस्य स्वसमानधर्मितावच्छेदकतद्विरोधिकोटिभानविरोधित्वादि [illegible] र्वेपि
विषयेमानसः शक्तिनि [illegible] मपि तत्पदे चैत्रत्वादिविशिष्टवाचकत्वसंदेहस्य ॥ च्छिन्नस्तत्पदशक्य इत्येवावधा [illegible] तत्र नो
[illegible] न विपरीतकोटिभानः [illegible] त्वात् तदेवच [illegible] तोघ [illegible] कं न चैवं त [illegible] दादिपदे व्यावर्तकधर्मदर्शनेन चै
[illegible] त्य इति शक्ति [illegible] तु तत्संदेहे इत्याह एवं चेति क्वचित्पुस्तके अथे [illegible] त्रत्वादिविशिष्टवाचकत्वसंदेहस्य उरु
[illegible] त्पदार्थव्यवहारद [illegible] त्वाद्यवच्छिन्नविषयक [illegible] वो ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शं०वा धीदुरुपपाद एवं तद्धर्मप्रकारकशाब्दे तद्धर्मविशिष्टवाचकतानिश्चयस्य हेतुत्वात् अन्यथा गवादिपदाद्भ्रांतस्यापि शक्यासास्नादिमत्त्वप्रकारेण श०टी०
३२ शाब्दापत्तिरिति चेन्न तत्तत्पदप्रयोजकबुद्धिप्रकारतया गृहीतघटत्वादिविशिष्टव्यवहारदर्शनात्तत्पदस्य शक्तिं गृहीत्वा यद्यत्पदं यादृशयादृशधर्मा
वच्छिन्नविषयकबुद्ध्या प्रयुज्यते तत्तत्पदं तादृशधर्मविशिष्टशक्तमिति सामान्यतो व्याप्तिमवधारयति तदनंतरं च प्रत्यक्षेण गृहीतचैत्रत्वादिविशि

दुरुच्छेदतया तत्पदाद्यवहारदर्शनाविषयचैत्रत्वाद्यवच्छिन्नविषयकशाब्दबोधो दुरुपपाद एवं तद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधे तद्धर्म
विशिष्टवाचकतानिश्चयस्य हेतुत्वात् अन्यथा गवादिपदाद्भ्रांतस्यापि शक्यासास्नादिमत्त्वप्रकारेण शाब्दापत्तेरिति चेन्न तत्तत्प
दप्रयोजकबुद्धिप्रकारतया गृहीतघटत्वादिविशिष्टव्यवहारदर्शनात्तत्पदस्य शक्तिं गृहीत्वा यद्यत्पदं यादृशयादृशधर्मावच्छिन्नवि
षयकबुद्ध्या प्रयुज्यते तत्तत्पदं तादृशधर्मविशिष्टशक्तमिति सामान्यतो व्याप्तिमवधारयति तदनंतरं च प्रत्यक्षेण गृहीतचैत्रत्वादिवि
शिष्टविषयकबुद्धिप्र[illegible]त्वं प्रकरणादिना गृह्णाति तत्र पक्षे तादृशहेतुज्ञानाच्चैत्रत्वविशिष्टवाचकत्वस्य प्रागसिद्धस्यापि पक्षध
र्मताबलादनुमित्यात्मकनिश्चयेनावगाहनसंभवान्न काप्यनुपपत्तिः ॰ नचैवमपि तद्धर्मप्रकारकबोधे तत्पदजन्यबोधवि ॥ श्रीराम

ष्टविषयकबुद्धिप्रयोज्यकत्वं प्रकरणादिना गृह्णाति तत्र पक्षे तादृशहेतुज्ञानाच्चैत्रत्वविशिष्टवाचकत्वस्य प्रागसिद्धस्यापि पक्षधर्मताबलादनुमि।
त्यात्मकनिश्चयेनावगाहनसंभवान्न काप्यनुपपत्तिरिति प्राचीनदृश्यते अर्थधर्मिकशक्तिज्ञानस्यैव हेतुतायाः ग्रंथकारसंमततया पदे वाचकसं
देहस्याविरोधित्वमालोच्याभेरयमुन्नीलितः बुद्धिः घटत्वादिरूपयत्किंचिद्धर्मावच्छिन्नत्वावगाहितानिश्चये चैत्रत्वादौ बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वग्रहे

रत्पत्तीयावदिति नच नयावत्त्वस्यभानपरं नस्यशक्यघटकत्वात् नापितादृप्येणयावत्तां अवच्छेदकत्वाभानेनाविरोधप्रसंगात् किंतु अवच्छिन्नात्व
निरूपकतावच्छेदकत्वेनबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वभानपरं अग्निमत्वसामानाधिकरण्यनिरूपकतानावच्छेदकत्वेनपृथिवीत्वनित्यग्रहविशिष्ट
टत्वधर्मिकपृथिवीत्वनित्व[illegible]हरूपंव्यावर्तकधर्मदर्शनमेवविशिष्यैति एवंचविशिष्यतदवच्छिन्नत्वगर्भशक्तिनिश्चयस्यैवस्वरूपतत्रैत्वादिसा।

षयत्वांशेविशिष्यत[illegible]मावच्छिन्नत्वावगाहितयासंकेतनिश्चयोपेक्षितः प्रमेयत्वादिनाघटत्वादिविषयकबोधविषयितांशेन।
दवच्छिन्नत्वावगा[illegible]संकेतनिश्चयेपिविशिष्यघटत्वाद्यवच्छिन्नत्वावगाहित्वसंशयसंभवेननत्प्रकारकबोधानुदयादितिवि।
शिष्यचैत्रत्वाद्यवच्छिन्नत्वावगाहित्वस्यसर्वनामसंकेतेनिश्चयासंभवात्कथंतत्प्रकारकबोधस्ततोभविष्यतीतिवाच्यं बुद्धिवि
षयतावच्छेदकयावद्[illegible]वच्छिन्नविषयत्वावगाहि[illegible]त्वस्यसर्वनामसंकेतेनिश्चितत्वाच्चैत्रत्वादेर्बुद्धिविषयतावच्छेदकत्व
ग्रहस्यैवविशिष्यतदवच्छिन्नत्वावगाहितासंशयविरोधित्वात् नच तादृशग्रहस्यतथाविधसंशयविरोधित्वेनमानमिति
वाच्यं द्रव्यत्वेपृथिवीत्व[illegible]निखिलधर्मसामानाधिकरण्यनिश्चयेपिविशिष्यघट[illegible]त्वनित्यग्रहस्यद्रव्यत्वेविशिष्यघट।
रकतयाविशिष्यत[illegible]वच्छिन्नत्वघटितप्रवाच्यत्वाभाववत्प्रसिद्धेश्चैत्रस्तत्पदप्रयोगोनवेति [illegible] राहत[illegible]नःन्नतुश त्वसामानाधि
न्नयुपलक्षणबुद्धिविषय[illegible]दकत्वस्याविशेषणतयोऽभावप्रतियोगितावच्छेदकके[illegible]तेननतद्घटितनथाविधवाच्यत्वाभ[illegible]
[illegible]कदा[illegible]जाति[illegible]न्यरत्याकारकमितित्वपपाठः जातित्वांशेमोघ[illegible]घाम्यं[illegible]वान् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रहेता

न्या॰वा॰ अस्माकमिति प्रामाण्यगणां गुरुमत्व विशिष्टबोधप्रयोजकशक्तिकल्पनया नानुपपत्तिः मनेत्वादीत्यादिना रामत्वादिपरिग्रहः विलक्षणेति ॥ रू॰टी॰

३ कारण्यसंशयविरोधित्वन् संस्काराणां तु वसिद्धतया दुरपह्नवत्वात् केचित्तु बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वेनानुगतधर्मेण सकलधर्मविषयकस्वश
क्तिविषयकसंस्कारस्य सत्त्वे बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वांशे मोघदशायां स्वरूपतश्चैत्रत्वादिप्रकारकशक्तिस्मरणं निराबाधमेवेति तन्मूला
कमिवापूर्वं चैत्रत्वादिप्रकारकं ज्ञानं भविष्यतीति किमनुपपन्नं स्वरूपतस्तत्प्रकारकस्मरणे स्वरूपतस्तत्प्रकारकानुभवसंस्कारयोरन
पेक्षणात् उद्बोधकवैचित्र्यादेव कदाचिज्जातिमान्नित्याकारकं कदाचिद्घटस्त्याकारकं कदाचिज्जातिमान्घटस्त्याकारकं विलक्षणा
स्मरणमिति नियमोपपत्तेः स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारकानुभवजनितसंस्कारवतो जातित्वादिना घटत्वादिप्रकारका ॥ संस्कारा
त्तत्स्वरूपतो घटत्वाद्यप्रकारकस्य कदाचिन्न जातिमान्नित्याकारकस्य स्मरणस्योदयेन स्वरूपतस्तत्प्रकारिकायां स्मृतौ तथाविधानुभव
संस्कारयोर्विशिष्य हेतुत्वे उद्बोधकविशेषविरहस्य तादृशस्मृतिविरहे प्रयोजकतया आवश्यकत्वात्तादृशहेतुतायाः अप्रामाणिक
त्वात् कथमन्यथा विशेषणानतरानवच्छिन्नास्मदाद्यदृष्टशरीरविशेषनिष्ठजातिविशेषावच्छिन्नसंकेतितरामरावणादिपदेभ्यो वा
क्यार्थधीरस्माकं कथं वा निर्विशेषणातीन्द्रियजातिविशेषावच्छिन्नवाचकमनःप्रभृतिपदेभ्योऽस्माकं शाब्दधीस्तत्र जातित्वादिनाश
क्तिग्रहेण प्रमुष्टजाति ॥ श्रीमते रामानुजाय नमः रामः

॥छ॥ ३३

सावच्छिन्नत्वनिरवच्छिन्नत्वाभ्यां तत्तत्पदार्थत्वादिति अथ स्वरूपतो रामत्वादिना शक्तिज्ञानासत्वात्कुतो रामपदार्थत्वादिना [illegible] वित्
त्यवच्छिन्ने शक्तिघटितलक्षणासंभवात् अत्र तदानींतनानां केषांचिन्नामकरणविधायकश्रुतिवशाद्रामादिपदेन दा [illegible] इव सर्वेषां तथा चेदा
वरदानींतनानां तु केषांचिद्रामादिपदे व्यासवाल्मीक्याद्युक्तरामप्रतिमादिनिर्माणोपयोगिलक्षणकांडार्थग्रहात् स्वरू [illegible] विशिष्ट
त्वांशमनस्त्वादिप्रकारेण शक्तिस्मरणमिति तत्रापि विशेषणांशे मोषमंतरेण गत्यंतराभावादिति व [illegible] विवरं [illegible] त्वंवृद्ध
के विद्वांसः स्मृतेर्विलक्षणप्रकारतायां संस्कारानुभवयोस्तादृशप्रकारतायाः प्रयोजकत्वस्योद्बोधकविशेषप्रयोज्यं।
कतामाश्रित्योच्छेदने विशेष्यविशेषणभावांशेप्युद्बोधकविशेषस्यैव नियामकत्वसंभवात् प्रकारत्वविशेष्यत्वानं
तर्भावेन सामान्यतस्तद्विषयकस्मृतौ तद्विषयकत्वेनैव संस्कारानुभवयोर्हेतुतापत्तेः रामरावणादिपदेभ्यः लक्षणया।
तत्तत्पदार्थत्वादिप्रकारक एवान्वयबोधः वस्तुतस्तु अनुगतोद्बोधकस्य [illegible] रूपतस्तत्प्रकारकशक्तिज्ञानासत्वे स्व
रूपतस्तत्प्रकारकस्मरणापत्त्या न तत्तादृशज्ञानस्य हेतुत्वमावश्यकमि [illegible] त्वेन अथ सामान्यतो वक्तातु।
द्विविषयतावच्छेदक [illegible] धर्मावच्छिन्नस्य सर्वेनाम्न शक्यत्वे शक्तिभ्रमं वि [illegible] चित्रलेखत्वादिनाईदृशो गवयपदवाच्य इति
वत् अंत्यवाक्यं प्रसिद्धार्थकपदसान्निध्यादिना तु सर्वेषामपि रामादिपदे इति बोध्यं सं [illegible] प्रकारत्वाद्यनंतर्भावेन हेतुत्वेन
स्यापि स्वरूपतस्तत्प्रकारकस्म [illegible] ग्रहापेक्षामाह वस्तुतस्त्विति स्वरूप [illegible] स्मृतेरननुगतोद्बोधकसत्वे तादृश

वकोशाडक्रम॥

शा·वा नुगतेतिस्तत्प्रकारकसंस्कारसदिरतिशेषः॥ तादृशज्ञानस्य॥ स्वरूपतस्तत्प्रकारकशक्तिज्ञानस्य तदेति तदुच्चारितततत्पदादित्यादिःत्वुत्प टी·
३४ त्तिविरोधःसामान्यतःशक्त्यसंभवः तथाचोर्ध्वं चैत्रत्वादिशाब्दबोधानुपपत्तिरितिभावः संबोध्यत्वयुष्मत्पदजन्यबोधाश्रयत्वेनवक्तृच्छा॥

नाकालांतरीय (देशांतरीण) पुरुषांतरीणबुद्धिविषयतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविषयकप्रतीतिः सर्वनाम्नानजन्यते ऽपि
तु योयदायस्यबुद्धिस्थः तदातदीयवाक्यात्तत्प्रकारावच्छिन्नविषयकैवेतिनियमानुपपत्तिः स्वोच्चारणानुकूलबुद्धिविषयताव
च्छेदकावच्छिन्नस्यशक्तिविषयत्वेतुस्वपदस्यतत्तद्व्यक्तिपरतयापदव्यक्तिभेदेनशक्तिभेदप्रसंगः अननुगमाद्व्युत्पत्तिविरोधश्च
एवंयुष्मदस्मदोरात्ममात्रेनशक्तिः अपितुस्वसंबोध्योच्चारणकर्त्रोरेवेतिसंबोध्यतावच्छेदकत्वोच्चारयितृतावच्छेदकत्वरू
पानुगतधर्मोपलक्षितचैत्रत्वादिकमेवप्रवृत्तिनिमित्तमित्यप्यसंगतंसामान्यतःसंबोध्यतावच्छेदकत्वादेरनुगमकत्वेचैत्रस्यय
त्पदसंबोध्यतातस्मायुष्मत्पदात्पदांतरसंबोध्यमैत्रादेश्चैत्रोच्चरितादस्मत्पदात्पदांतरोच्चारयितुर्मैत्रादेःप्रतीतिप्रसंगोदुर्वा
रएवेतिस्वजन्यबोधाश्रयतयावक्त्रभिप्रायविषयतावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्नेयुष्मत्पदस्यस्वोच्चारणकर्तृता
वच्छेदकधर्मावच्छिन्नेऽस्मत्पदस्यशक्तिःस्वीकरणीयातयास्वत्वांतर्भावेनाननुगमतादवस्थ्यादितिचेन्न ((
विषयत्वं उच्चार
णकर्तृत्वं अस्मत्पदोच्चारणानुकूलकृतिमत्वं संबोध्यतेति॥ ज्ञानावच्छेदकत्वेनइच्छामात्रविषयंकृत्यवच्छेदकंवायच्छरीरंतदुत्पैककाली राम
नव्यक्तिद्यावृत्तिजातित्वोपलक्षितधर्मविशिष्टावच्छिन्नात्मत्वंक्रमेणयुष्मदस्मत्पदप्रवृत्तिनिमित्तमित्यर्थः चैत्रादिश्च चैत्राद्यवच्छिन्नात्मा ३४

देः नत्वं चैत्रत्वादिकं स्वोच्चारणेति प्रकारतावच्छेदकीभूतसंबंधावच्छिन्नत्वमवच्छेदकतायां विवक्षणीयं तेन समवायेन घटत्वविशिष्टवोधि [illegible] य
ग्युक्तस्य तत्पदस्य न कालिकादिना घटत्वादिविशिष्टवाचकत्वप्रसंगः संबंधघटकतयेति संबंधमध्ये स संबंधिकस्योच्चारणस्य [illegible] पर [illegible] नविवा [illegible] दि
न तत्र स्वपदार्थाप्रवेशेऽपि क्षतिरिति भावः नतु स्वाप्रवेशेऽपि संबंधप्रतियोगिभूतपदानां विशिष्यतत्तत्पदव्यक्तित्वेन निवेश [illegible] पदादु
र्वीरदुर्वीरत्यत आह तत्पदव्यक्तित्वेनेति नतु शक्तिभेदासत्वेऽपि तत्तत्पदव्यक्तित्वादिरूपधर्मावच्छेदेनैव शक्तिग्रहस्य विशिष्य घटत्व [illegible] ति

स्वोच्चारणानुकूलबुद्धिप्रकारावच्छिन्नविषयकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधेन तदादिसर्वनामपदप्रकारकबोधविषयकः सौ
केतोऽभ्युपेयते तत्र स्वपदार्थस्य संबंधघटकतया तत्पदव्यक्तित्वेन पदानां न विषयता अपि तु तत्पदत्वादिरूपानुपूर्वीविशे
षेणैवेति न पदव्यक्तिभेदेन शक्तिभेदः सामान्यतस्तत्पदत्वादिरूपानुपूर्वीविशेषावच्छेदेनैव तदुभयसंबंधावच्छिन्नबोध
विशेष्यतानिरूपितसंबंधेन प्रकारताग्राह्येति न व्युत्पत्त्यनुपपत्तिः कालांतरीणबुद्धेरिदानीं तन तदादिपदोच्चार [illegible] नुकूलेति।
तद्विष ॥

[illegible] ब्दबोधोपयोगितायाः सामान्यतो व्युत्पत्त्युपपत्तेरनुपूर्वं चैत्रत्वादिशाब्दबोधोद्देशपपादरन्प [illegible] रिति अस्य व्युत्पत्तिप
दार्थे शक्तिग्रहेऽन्वयः तथा वाक्य [illegible] चैत्रत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यकतादृशव्युत्पत्तेर्नानुपपत्तिरि [illegible] नुपूर्वीविशेषधर्मितावच्छेदकीकृत्ये
व तदुभयसंबंधावच्छिन्नत्वा [illegible] ग्राह्येत्यर्थ इति केचित् तथा सति स्वज [illegible] प्रकारकबुद्धिप्रयोज्यत्वोभयसंबंधेन बोधप्रा
कारकतदादिविशेष्यकसंकेत [illegible] क्ताभिधानं स्यादतोऽयं यत्कारमतेः [illegible] मिकवाचकताज्ञानस्य न हेतुत्वमि ॥ ॥ ॥

श· वा· तितदुभयसंबंधावच्छिन्नसं[illegible]निष्ठप्रकारता[illegible]निरूपितसंकेतीयविषयतावत्वसंबंधेनयादृशानुपूर्वीत्वावच्छिन्नप्रकारतातन्निरूपितविशेष्यत्वावच्छि कृ· टी·

३५ न्नबोधप्रकारताघटितत्वावच्छिन्नविशेष्यकः संकेतग्रहोभिमतइतिनकोपिदोषः स्वोच्चारणानुकूलत्वंनिवेशफलमाह कालांतरीणेतिएतेनपुरुषांत

रीयवुद्धेः पुरुषांतरीयतदा[illegible]प्रसोच्चारणेननुकूलत्वंजनितंतद्विषयतेति कालांतरीणवुद्धिविषयतावच्छेदकंकं[illegible]त्वावच्छिन्नविषयताकत्वसत्त्वेपि

यतावच्छेदकावच्छिन्नबोधेनोपदर्शितसंबंधेनेतत्तदादिपदवैशिष्ट्यमतोनेश्वरेच्छायांतादृशबोधस्येतत्तदादिप्रकारेणभा।

नमितिनकालांतरीणवुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नस्यैतत्तत्पदवाच्यताभगवत्संकेतीयतत्पदव्यक्तिप्रकारतानिरू

पिततथाविधसंसर्गविषयतांतःपातित्वाद्बुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नविषयत्वविशेषणत्वेनविषयतायाएवतद्वा

च्यतारूपत्वादतोभ्रमं[illegible]विनाजनतदवच्छिन्नबोधः तद्धर्मावच्छिन्नविषयताशालिबोधेपदांशेतद्धर्मावच्छिन्नविषयताघटि।

तोत्तोभयसंबंधावच्छिन्नबोधनिष्ठविशेष्यतानिरूपितसंकेतीयप्रकारतारूपवाचकतायाःसंसर्गतयाप्रकारतयावाज्ञा

नस्यहेतुत्वादन्यधर्मावच्छिन्नंवुद्धिस्थीकृत्यप्रयुक्तेपदेन्यधर्मावच्छिन्नविषयताघटितोभयसंबंधाव ॥०॥ ०॥ ०॥ ०॥

वुद्धेः स्वोच्चारणानुकूलत्वाभावादितिभावः नकालांतरीणेतिघटोस्तितमानयेत्यादौ अवच्छिन्नत्वविषयत्वविशेषणत्वेनविषयतायाइतिअ

यतादृशविषयतावच्छिन्नत्वस्यैवनतुविषयतावच्छेदकवनइतिचेत्तादृशविषयत्वेआधेयतासंबंधेनविशेषणत्वस्यवाच्यत्वात् तादृश राम

विशेषणांशेविशेषणत्वेनविषयत्वादिकंवाच्यतावच्छेदकत्वादिकंपूर्वोक्तंसमर्थ्यनतदवच्छिन्नबोधःकालांत ॥०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ३५

रीणबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नबोधः तत्र शक्तिज्ञानस्य कथं भ्रमत्वमित्याकांक्षायामाह तद्धर्मेति वाचकतायाः इति तदापि पदवद्बोधव [illegible]
तालांतरीणबुद्धिप्रकारस्य तदानींतनबुद्धिप्रकारैक्ये तदवच्छिन्नस्य तत्तदादिपदवाच्यत्वाद् क्रमन्येति तादृश्येवेति स्वसंबोध्यता [illegible]
विषयताकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधेन युष्मत्पदप्रकारको बोध विशेष्यकसंकेतः एवं स्वोच्चारयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविषयता [illegible] स्यत्वे।।

च्छिन्नसंकेतप्रकारतायाः असत्वेन तत्र तदवगाहित्वा तस्य भ्रमत्वनियमात् युष्मदस्मच्छब्दस्थलेपि तादृश्येव [illegible] दनी
या अथ स्वसंबोध्ये युष्मदः स्वोच्चारयितर्यस्मदः शक्तौ देव्युवाच नयात्वयिहतेत्रैवगर्जिष्यंत्याशुदेवताः इत्यादि [illegible] वा।
क्याद्देवीकर्तृकमहिषासुरकर्मकघातादिबोधानुपपत्तिः तत्र देव्युच्चरितत्वस्य महिषासुरादिसंबोध्यत्वस्य वा [illegible] कः।
षिकर्तृकासुरथकर्मकघातादिबोधस्य च योग्यताभ्रमादापत्तिः कथ्यादिस्तादृ [illegible] योक्तत्वात्सुरथादेस्ता [illegible] त्वा।
दितिचेन्न तत्र तादृशानुपूर्वीप्रकारेण सामान्यप्रत्यासत्त्यादेव्यादिया कयस्य [illegible] देवीमहिषासुरयोस्ता [illegible] क्यप्र
योक्तृत्वसंबोध्यत्वज्ञाने देवयुष्मदस्मच्छब्दादेवीमहिषासुरयोस्तादृशप्रती [illegible] वतत्रवक्त्रनुवादकवाक्ययो
यसंबंधेनास्मत्पदप्रकार [illegible] संकेतरत्यर्थः स्वसंबोध्यत्वं स्वजन्यबोधा [illegible] प्राक्षविषयत्व विभिन्नानु।।
सामान्यप्रत्यासत्येति साम [illegible] नः प्रायेत्यादिः आनुपूर्वीविशिष्ट [illegible] रतदेतदन्यतरकालत्वादित्यनुमितौदे
च्चरितयुष्मदस्मदयो [illegible] यत्किंचित्पदव्याप्तिः तदवच्छि [illegible] यात् विभिन्नेति त्वाह [illegible]

तद्व्यक्तित्वादिनेति तद्व्यक्तित्वधर्मितावच्छेदकीभूतदेवदत्तोच्चरितत्वाभावनिश्चयेपीत्यर्थः एवमग्रेपि एतावतादेवीप्रत्ययमुपपाद्याक्षिपत्यथ वा प्रति ए
वमिति अस्मदीयत्वं अस्मत्कर्तृकत्वं अस्मदिति ईदृगास्वतंत्रोच्चारणानुकूलकृत्यवच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्ने शक्तिरित्यर्थः स च धर्मश्चैत्रत्वा
दिः अथ प्रतिपादनद्वारेति वक्त्रानुवादकवाक्ययोर्विभिन्नानुपूर्वस्थले स यदार्थः स्वार्थः प्रकृतवाक्यघटकास्मच्छब्दतात्पर्यविषयः प्रकृते कस्या दि

पूर्वीतदानुवादकं वाक्यं तद्व्यक्तित्वादिना विशेषदर्शनेपि आनुपूर्वीप्रकारेण देवदत्तोच्चरितत्वभ्रमे नैव देवश्रोतुर्देव्यादिप्रतीतिस्वी।
कारेणानुपपत्त्यभावात् यत्रानुपूर्वीविशेषावच्छेदेनापि विशेषदर्शनं तत्र नेष्यत एव तत्प्रतीतिरिति एवमस्मदीयस्वार्थता
त्पर्यकोच्चारणानधीनोच्चारणरूपं स्वतंत्रोच्चारणमस्मत्पदप्रवृत्तिनिमित्तानुगमकं उक्तस्थले कस्याप्युच्चारणं न तथा तत्स्वा
र्थप्रतिपादनद्वारा देवदत्तोच्चारणाधीनत्वादिति नास्मच्छब्दात् कस्यादिबोधः स्वातंत्र्येणाहं गच्छामीत्युच्चारणस्यापि को गच्छती
त्यादिप्रश्नवाक्यशक्तिग्राहकवाक्योच्चारणाधीनतया स्वार्थपरत्वमुच्चारणविशेषणं प्रश्नादिवाक्यस्य चाहं गच्छामीत्यादि
प्रकृतवाक्यतात्पर्यविषयपरत्वाभावात् तदुच्चारणे विशिष्टव्यतिरेकः सुघटः आनुपूर्व्या सजातीयं यद्वाक्यांतरं तदुच्चारणा ॥

अनुवादकवाक्यमिति तत्तात्पर्यविषयो देवीति तदस्मच्छब्दादेव बोधः एवं च शक्तिग्राहकवाक्यस्य स्वार्थतात्पर्यकत्वद्वारा तद्घटकास्मच्छब्दस्य
स्वरूपात्मकस्वार्थपरत्वादिति न शंक्यं यतु तत्र स्वपदं नास्मच्छब्दत्वावच्छिन्नपरं किंतु विशिष्यास्मच्छब्दपरं न चैवमननुगमः तादृशानधीनत्वकू
टस्य निवेश्यत्वादिति समाधानं तद्दृष्यानुच्छन्तरं च स्वपदस्यानुगतार्थत्वाभावस्य सर्वनैयायिक ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

सिद्धत्वात् स्वार्थेति स्वेपदस्यानुवादकत्वं ह्यादिवाक्यघटकास्मच्छब्दपरत्वाच्च देव्युच्चरितत्वभ्रमविनैव तत्र देवीप्रत्ययः सम्भवतीन [illegible]
तिरत्युवाचेति मयात्वयीत्यादिवाक्याद्देवीकर्तृकी महिषासुरकर्मको घातइति बोधः महिषासुरमित्युवाचेति वाक्याच्च महिषासुर [illegible]
घातभोजनकवाक्यानुकूलकृतिमती देवीति बोधः वाक्यार्थस्य कर्मताप्रत्यायनायस्वयमिति पदंप्रयुक्तं ज्ञानानुकूलवाक्यं वचधात्वर्थः तदे
कदेशे ज्ञाने तादृशघातरूपवाक्यार्थस्य विषयत्वं संसर्गः अतएव रूपं निरूपयतीत्यादौ ज्ञानानुकूलव्यापारे धात्वर्थे विषयत्वं कर्मत्वं ननु अ

नर्थीवत्वं निवेशयितुमशक्यं शब्दानुकरणस्थल एव समीनानुपूर्वीकोच्चारणापेक्षानियमात् वाक्यार्थानुवाद [illegible]
नोर्थकवाक्यमात्रोच्चारणापेक्षात् नत्र स्वातंत्र्यापत्तेर्देवीरेण्यात् वस्तुतस्तु वाक्यांतरस्थक्रियाकर्मतापन्नः व [illegible]
टकतयास्वार्थः स्वघटितवाक्यार्थप्रत्यायनेच्छानधीनस्वोच्चारणमेव स्वतंत्रोच्चारणं अनुवादस्थले चरम्युत्थु [illegible]
क्यांतरस्थक्रियाकर्मतयानदर्थं घटितवाक्यार्थं प्रतिपादयितुमेवानुवादकोस्म [illegible] इति वाक्यं प्रयुंक्ते इति न स्वा [illegible]
त्रं पश्येत्यत्र प्रक्तवाक्यस्थ ज्ञान [illegible] मतयार्थं प्रतिपादयितुमेवा [illegible] तदुच्चारणस्य स्वातंत्र्यनिर्वाहायद
क्या॥

[illegible] यत्वं तथासतिचैत्ररूपं निरूपयती [illegible] द्वितीयापत्तेरित्युक्तं मदाक्यं न [illegible] वासुरयो भवत्विती च्छ
[illegible] दृशप्रत्यायनेच्छापचं नत्वामहंजा [illegible] स्यस्वातंत्र्यनिर्वाहाय॥ स्वघटित [illegible] दकोच्चरितास्मच्छब्दपरं एतेन स्वपद
[illegible] नाम्नच्छब्दसामान्यमर्थः अस्मच्छ. [illegible] मीत्यादि अस्मच्छब्दोच्चारणस्य स्वातंत्र्यानुपपत्तिः तदुच्चारणसंघटितमकार्थ [illegible] शान्तिभ्रम

मत्वात् किंतु अन्तरसमच्छब्दघटितवाक्यांतरस्यास्मच्छब्दोच्चारणस्य तादृशेच्छाधीनभिन्नत्वात् पूर्वकल्पे स्वरसमाह एतेनेति अव्यवहितोक्तस्य श॰ टी॰
ताभावे ... स्यात्वीपुनिमो निपरे अयमहं पंडित इति जानातीत्यादौ तेन अहंपदेन अस्मदिति उच्चारयितर्येवास्मच्छब्दशक्तेरितिभावः तदेवनेति सर्वेषामस्मा
३७ लोः ... स्वपाउस्यानिमोनिपुनिमो निपरे अयमहं पंडित इति जानातीत्यादौ तेन अहंपदेन अस्मदिति उच्चारयितर्येवास्मच्छब्दशक्तेरितिभावः

तरस्येति एतेनयत्रैव चैत्रेणान्यदीयाश्वेत्रः सुंदर इति वाक्यादेववाक्यार्थं प्रतीत्याहं सुंदर इतिः युज्यतेन त्र समानार्थकवाक्यांतरोच्चारण
सापेक्षत्वेपि न स्वातंत्र्यस्य स्तिः न वा पांडित्याभिमानिमो निपुरुषज्ञानपरस्यायमहं पंडित इति जानातीत्यस्य स्वातंत्र्यापत्तिः अथैवं री
त्याऽव्यवहितोक्तस्यले ऽहंपदेनोच्चारयितृपुरुषविषयकप्रतीतिर्वारणेप्यभिमानिनस्तेन प्रत्ययोऽदरूपयादृशदतस्योच्चारणाभावे
नासत्यदावाच्यत्वादिति विन्मेवस्वतंत्रोच्चारयितुः सर्वत्रास्मदर्थत्वे स्यादेवेयमनुपपत्तिः तदेवं न स्वतंत्रोच्चरितास्मत्पदस्यैवत
द्वाचकत्वात् निरुक्तस्वतंत्रोच्चारणरहितस्य तु स्वघटितवाक्यार्थकर्मकवाक्यांतरस्य क्रियाकर्तर्येवशक्तिः एवं च मयात्वयिहते
त्रैवेत्यादौ तादृशक्रियाऽऽ इति देसुवाचेति वाक्यांतरस्योक्तिक्रियेदमन्का तृत्वं देया इति पूर्वोक्तभ्रमं विनैव तत्प्रतीतिरुपपादयितुं
शक्यते स्वघटितवाक्यार्थकर्मकवाक्यांतरस्य क्रियात्वं च तादृशार्थकर्मकत्वेन वाक्यांतरप्रतिपाद्यत्वं तेनाहंपंडित इति विद्वांसं पश्ये

त्यादौ दर्शनादिक्रियाया अस्मच्छब्दघटितवाक्या ॥ ० ॥

च्छब्दानां स्वतंत्रोच्चारयितर्येवशक्तिरितिनेत्यर्थः स्वघटितेति स्वमस्मत्पदं तादृशार्थकर्मकत्वेनेति तादृशार्थावच्छिन्नकर्मतानिरूपकत्व राम
नतीयांतार्थः विद्वांसं जानंत तेन रूपेण अस्मच्छब्दघटितवाक्यार्थविषयकत्वे ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ३७

न वाक्यांतरेति प्रतिपदास्मत्पदघटितवाक्यांतरेत्यर्थः तादृशवाक्यार्थज्ञानिकत्वेन दर्शनप्रत्ययादितिभावः तस्य स्वघटितवाक्यार्थस्य प्रतिपदस्य [illegible]
कत्वादितिभावः वाक्यांतरप्रतिपाद्यतया वाक्यांतरजन्यत्वोपरक्तप्रतिपत्तिविषयतया क्वचित्तथैव पाठः तादृशवक्तृबुद्धिस्थक्रियाकर्तृ [illegible]
कारेन संभवतीति तद्ध्याऽस्मत्पदाप्रयोगादित्यालोच्याह स्वार्थेति धात्वर्थे धात्वर्थकावच्छेदके वा ज्ञाने वाक्यार्थस्य कर्मत्वाद्विषयत्वपदं [illegible]

र्थविषयकत्वसंभवेपि [illegible] समभिव्याहृतवाक्यांतराप्रतिपाद्यतयाननन्वक्तुरस्मच्छब्दतः प्रतीतिः अर्थेति पदघटि [illegible]
तरात्क्रियाप्रतिपन्नावेव तत्कर्तुर्वाक्यांतरप्रतिपाद्यक्रियाकर्तृत्व [illegible] तद्ग्रह एव च तद्घटितानुगमकरूपग्रहेणास्मच्छ [illegible]
वाक्याद्वाक्यार्थप्रतीतौ तस्येति पदाद् [illegible] स्थित्या वाक्यांतरात्क्रियाप्रतिपत्तिरित्यन्योन्याश्रय इति चेन्न वाक्यांतर ॰ जन्य [illegible]
प्रतिपत्तिविषय ॰ प्रतिपाद्य [illegible] वक्तृबुद्धिस्थत्वस्यैव क्रियायां विशेषणत्वापगमात् प्रतिपत्तेः सर्वमपि प्रकरणादि [illegible]
शवक्तृबुद्धेर्यह संभवेनान्यो [illegible] स्वार्थघटितवाक्यार्थविषयकत्वात् [illegible] क्रियाकर्तृतया वाक्यांतरप्रतिपा [illegible]
यावक्तृबुद्धिस्तद्विषयतावच्छे [illegible] निमित्तानुगमकमिति तु सारं एतं [illegible] तावच्छेदकत्वस्य प्रवृत्तिनि ८

[illegible] तरप्रतिगच्छतीत्यादौ स्वघटित [illegible] त्वेपि तद्घटितक्रियाकर्तरि शक्तिरू [illegible] वाक्यांतराधीनप्रतिपत्त्यन्वयि प्रका
[illegible] नीयार्थः वक्तृबुद्धितया वाक्यं [illegible] विषयतावति देवीति स्वोच्चारणानुव [illegible] ते अतोपि स्वोच्चारणानुकूलतया वि
[illegible] विषयतावच्छेदकधर्मावि [illegible] कत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधेनास्मत्पदे [illegible] त्विति संक्षेपः तेन नमन्नांतरी ॥ ॥ ।
[illegible]

...मादायं दोषः निरुक्तस्वतंत्रोच्चारणकर्तृत्वेन वक्तृबुद्धिप्रकारत्वं निवेशयतां मिश्राणां मतं खंडयति उच्चारणेति उच्चारयितावच्छेदके बुद्धि
...त्वस्याव्यावर्तकत्वात् कालांतरीणकृतेः स्वोच्चारणानुकूलत्वात् प्रतियोगिकोटौ प्रविष्टेति प्रवेशे नामोन्याश्रयाभावाच्चेति भावः तस्य अनुवाद
मित्रानुगमकत्वप्रवादोपि संगच्छते उच्चारणकर्तृत्वगर्भानुगमकशरीरेपि मिश्राणां बुद्धिस्थत्वनिवेशबीजं तु नावधारयामः एवं
युष्मत्पदप्रवृत्तिनिमित्तानुगमकनिष्ठसंबोध्यत्वमपि वाक्यांतरस्थक्रियाकर्मत्वेन स्वघटितवाक्यार्थानवगाहिनीयाजन्यप्रती
तिस्तदाश्रयत्वेनेच्छाविषयत्वे अनुवादकेनयः संबोध्यते स नानुवादकोच्चरितयुष्मच्छब्दनिरूपितनिरुक्तसंबोध्यतावान् ॰ न
स्यानुवादकपुरुषीयवाक्यार्थकर्मकोक्तिक्रियाघटितमहावाक्यार्थघटकयुष्मदर्थघटितावांतरवाक्यांतरप्रतीत्याश्रयत्वेनाभि
प्रायविषयत्वेपि तादृशाभिप्रायेपि तादृशावांतरवाक्यार्थस्य वाक्यांतरस्थोक्तिक्रियाकर्मत्वेनैवभानात् ॰ वक्तृप्रतिपाद्यता
याः युष्मदर्थघटितवाक्यार्थ ॰ कर्मकोक्तिक्रियाविषयत्वा ॰ घटितायो वाक्यार्थकर्मकोक्तिक्रियाघटितवाक्यार्थस्य बुद्धिस्थ
यके त्वविशिष्टप्रतिपत्त्याश्रयत्वेनैवानुवादकेच्छाविषयत्वात् यदि चेति पदघटितवाक्यार्थप्रतीतिरूपफलेच्छाधीनायुष्म
दर्थघटितवाक्यार्थप्रतीतिविषयिणी तादृशेच्छा ॰ कयोच्चारण ॰ क्याथांशे प्रतिपाद्यत्वानवगाहिन्यपि तादृशवाक्योच्चारणा
नुकूलां वक्तुरिच्छा संभवती॥ कपुरुषीयवाक्यार्थकर्मकोक्तिक्रियाघटितमहावाक्यार्थघटकयुष्मदर्थघटितावांतरवाक्यार्थप्रतीत्याश्र
यत्वेनाभिप्रायविषयत्वेपि तादृशाभिप्रायेपि तादृशावांतरवाक्यार्थस्योक्तिक्रियाकर्मत्वेनैवभानादिति कश्चित्पाठः वाक्यांतरस्थक्रियाकर्मत्वा

श॰टी॰

॥१०॥

हेनीति ताहशीकर्मत्वेन वाक्यार्थावगाहिमः सायुक्तविशेषणेनैव वारणाविरं स्वघटितेति स्वंयुष्मत्पदं वाक्यार्थो महिषासुरहननं तत्राप्यम्योन्याश्र
ास्वघटितवाक्यांतरस्थक्रियाप्रतिपत्तावेवतत्कर्मत्वग्रहेणतद्घटितानुगमकरूपग्रहायुष्मच्छब्दघटितवाक्यान्तरार्थप्रतीतिः तस्याञ्च तस्या इति
स्थितावाक्यांतरात् क्रियाप्रतिपत्तेः स्वघटितवाक्यार्थक्रमेकत्वेन वाक्यांतरप्रतिपाद्यतयावक्तृबुद्धिस्थक्रियाप्रवेशेनादृशबुद्धेर्युष्मत्पदप्रयोग

ति [illegible]मादायानु[illegible]संबोध्यस्य संबोध्यतापत्तिरिति मन्यते तदावाक्यांतरार्थप्रतीतीच्छानधीनत्वमपीच्छाविशेषणं दूष्या
[illegible]तिमयात्विषि[illegible]नेत्रवेत्यादौयुष्मच्छब्दात्मसुरत्यादिविषयकप्रतीतिः एवमभ्यांतस्यततोमहिषासुरादिप्रतीतिनिर्वाहाय[illegible]
नरस्य स्वघटितवाक्यार्थकर्मकक्रियाकर्मण्यपियुष्मदः शक्यत्वं स्वीकरणीयं ततोदेवीमहिषासुरमित्तुवाचेतिवाक्यस्य क्रियां
कर्मत्वं महिषासुरादेरिति तस्यार्पत्वयीत्यादिशब्दार्थतोपपत्तिः अत्रापिपूर्ववत्स्वघटितवाक्यार्थविषयकत्वान्वितक्रियाकर्मता
वाक्यांतरप्रतिपाद्यत्वेनयावक्तृबु[illegible]नावच्छेदकत्वे[illegible]गतानांमहिष[illegible]प्रवृत्तिनिमित्तत्वंबोध्यं संबोध्यत्व
घटितानुगमकशरीरे वक्तृबुद्धिवि[illegible]त्वनिवेशनंमिश्रोक्तमनुपादे[illegible]सर्व[illegible]यतावच्छेदकेबुद्धिप्रकारत्वस्याव्या।
वर्तकत्वात् अथतात्पर्यसत्वेह[illegible]।जानातीत्यादिचैत्रवाक्यस्यार[illegible]।पप्रतीयते तत्रचैत्रस्य ॥ ० ॥
[illegible]अत्रापीतिप्रकृतेताहशा[illegible]स्वघटितवाक्यार्थानवगाहिस्वजन्यप्रा[illegible]यते[illegible]च्छाविषयत्वेनचव[illegible]षयताव
[illegible]मिश्रोक्तमनुगमकरू[illegible]पत्वेति अव्यावर्तकत्वादिति कालां[illegible]च्छावारणायतत्रेच्छायावक्त्री[illegible]व ॥ ।

[illegible]वरेण्यत्वे [illegible]स्य प्रतियोगिकोटिनिविष्टप्रतिपत्त्याऽन्योन्याश्रयाभावाच्चेतिभावः अनधीनत्वादीत्यादिना वाक्यान्तरस्य क्रियात्यादिविशेषणसंबोध्येष्वयु श॰टी॰
[illegible]ले। स्य प्रतियोगिकोटिनिविष्टप्रतिपत्त्याऽन्योन्याश्रयाभावाच्चेति [illegible] नयोर्विशेषणान्तरं च [illegible]जयिष्यन्नाह अथेति परिग्रह
३९ [illegible]दनुच्चारयितर्येव वाक्स्मरः शक्तिव्यवस्थायां हेतुनयोः शक्यान्तरसंबोध्यत्वोच्चारयितृत्वयोर्विशेषणान्तरं च [illegible] एवं मेत्रत्वयाभुक्तमितिमया
स्वघटितवाक्यार्थकर्मकक्रियाकर्तृत्वाभावानदुच्चारणस्यानिरुक्तस्वातन्त्र्याभावाच्चानुपपत्तिः एवं मेत्रत्वयाभुक्तमितिमया
स्वघटितवाक्यार्थकर्मकक्रियाकर्तृत्वाभावानदुच्चारणस्यानिरुक्तस्वातन्त्र्याभावाच्चानुपपत्तिः [illegible] विषयत्वरूपसंबोध्यत्वस्य चाभावा
श्रुतमित्यादौ मेत्रस्य युष्मच्छब्देन प्रत्यायनात्तस्य वाक्यान्तरस्य क्रियाकर्मत्वस्य निरुक्तेच्छाविषयत्वरूपसंबोध्यत्वस्य चाभावा
त्कथमुपपद्यतामिति चेन्नहि नस्वातन्त्र्यमुच्चारणविशेषणं संबोध्यत्वघटकेच्छाया निरुक्तेच्छानधीनत्वादिविशेषणमप्यु
पेक्ष्यमेव मयात्वयीत्यादौ तात्पर्यविरहादेवानुवादकत्वेन संबोध्यपदमयात्वयी त्यादिनाप्रतिपादनोपपत्तेः नचैवं बुद्धिविषय
[illegible]वच्छेदकरूपावच्छिन्न एव युष्मदस्मदोरपि शक्तिरास्तां किं संबोध्यत्वोच्चारयितृत्वावच्छेदकावच्छिन्ने शक्तिस्वीकारेण तात्व
[illegible]हादेवातिप्रसंगभङ्गादितिवाच्यम् तात्पर्यसत्त्वेपि [illegible]रितादहं करोमीति वाक्याच्चैत्रबोधयितुं तं प्रत्युक्तात्त्वं गच्छेत्या
दिवाक्याच्चोच्चारयितृत्वसंबोध्यत्वभ्रमं विना मैत्रादिबोधस्य सर्वानुभवविरुद्धत्वात् अन्यथाऽन्यतात्पर्येण स्वरसतएव तयाप्र
योगापत्तेः इदं त्ववधेयं अयं पण्डित इति जानीतीत्युवाचेत्यादिस्थले सर्वत्र वाक्यार्थस्य कर्मतानसंभवति बाधितवाक्यार्थस्थले
नरसंभवात् नच बाधितवाक्यार्थस्थले भ्रमरूपेव तत्कर्मत्वप्रतीतिरिति वाच्यं विशेषात् नन्वेवमपि मयात्वयीत्यादौ तात्पर्यभ्रमस्य राम
कल्पयितुमशक्यत्वेपि अयमहं पण्डित इति जानातीत्यादौ कस्यचिद्भ्रमसंभवादस्मच्छब्दाद्वक्तृबोधा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ३९

पत्तिरित्याशंकामुद्धरति मितिपदस्य लेवाक्यार्थभानमेव न कुतोऽनुवादकतत्त्वबोध्यमानप्रसंग इत्याशयेन प्रथमफलस्य कर्मत्वं दूषयति इदंत्विति [illegible]
पर्यके स्यं पंडित इतिजानातीत्यादौ आहार्यस्यासार्वत्रिकत्वादाह विनापीति विशेषणं पंडितत्वादि विशेष्यमहमादि विशेषदर्शी अयं न पं[illegible]नद
र् धात्वर्थे जानातीत्यादौ उदाचेत्यादौ त्वाह धात्वर्थतावच्छेदकस्यापि धात्वर्थत्वादिति शब्दार्थस्य क्रियाविशेषणत्वं इतिशब्देनेतिवाक्य[illegible]
दर्शिनोऽपि भ्रांतित्वेन [illegible]योगात् तस्य वाक्यार्थज्ञानासंभवेनानेदनुपपत्तेः न चाहार्यवाक्यार्थज्ञानादेव विनापि विशिष्टवाक्या[illegible]
[illegible] विशेषणप्रकारकत्व विशेष्यविशेष्यकत्वाभ्यां विशिष्टज्ञानादेव वा विशेषदर्शीन तथाप्रयुक्त इति वाच्यं एवमपि विशेष
दर्शिनां भ्रांतित्वपुरुषीयन तथाविधवाक्यार्थबोधानुपपत्तेर्वक्तुलेपत्वात् तस्मात्तत्रेति पदं न तद्वाक्यप्रतिपाद्यतावच्छेदकी[illegible]
ततेत्वद्धर्मावच्छिन्नपरं अपितु तत्तद्वाक्यजन्यज्ञानसमानाकारपरं तादृशश्चेतिपदार्थोऽभेदसंबंधेन यथासंभवं धात्वर्थे धा-
त्वर्थतावच्छेदके च ज्ञाने विशेषणमित्येवोपगंतव्यं तथा च सर्वत्रैव युष्मद्घटितावांतरवाक्यार्थस्थले इतिपदं तत्परमेव तादृ
शं वाक्ये नगवित्यप्यमाहेत्यादौ गवादिपदवत्स्वरूपमेवेति मदेन परामर्शार्थमुपस्थाप्यते ननु युष्मदस्मच्छब्दार्थघटितो वा-
क्यार्थ इति संबोध्योच्चारणकर्त्तरि [illegible]ोः शक्तिरिति त्वं स्थूलः अहं [illegible] त्वं स्वर्गं भोक्ष्यसेऽहं स्वर्गं भोक्ष्य इत्युभय॥

[illegible]श्रवणद्वारा तद्वाक्यजन्यज्ञानसम[illegible]नितिशब्देन परामृश्यत इति नियमात् त[illegible]परामर्शार्थं तद्वाक्योच्चारणापेक्षेति भावः संबोध-
[illegible] इतिपदार्थस्य त्वं उ[illegible]चाद्देपिधं अवच्छेदकत्वाश्रयत्वेरूप[illegible]धर्मैसादितितत्प्रयुक्तो शक्तिभेदमाह त्वं स्थूल इत्यादि॥ ॥

क्ष॰टी॰

...धेयं बुद्धिप्रकारत्वेनैव वक्तृतात्पर्यप्रकारत्वेन धर्मानुगमः यथा प्रश्नान अथ मुञ्जनेरित्यादौ यत्तु अथ शब्दस्यानंतरे लक्षणा तच्च ध्वंसाधेक
...नुश्रुतितस्य क्रियायामभेदान्वयः क्रियाविशेषणत्वात् द्वितीयांतत्वं च ध्वंसे चावधितया पूर्ववाक्यस्य क्रियापदार्थान्वय इति यद्यप्यनंत
५० ...क्षण... त्वं अव्ययान्यनाम्नः क्रियायामभेदेनैवान्वयात्तस्याश्रयत्वसंबंधेनान्वयः ध्वंस एव वानंतत्वं लाघवात् अथ पदोत्तरखलु प्रसप्तम्यासमान
रक्षणवृ ...र्थ इति विधिः घुलाम इति तदुभयमप्यसत् एवमप्यथशब्दोन्निरूप्यतेरित्यादौ उपमाननिरूपणोपस्थापकाभावात्तदानंतर्यालाभापत्तेः
कालीनत्वा ...पराग्भेच तदनंतरे लक्षणाया एवमाषत्वात् एवं वाच्यातिरिक्तत्वं प्रतिनिर्देश्यं आविर्भवतीमादौ प्रकरणाश्रयादेरेवाविरोधार्थतोपगमात् वस्तुतस्तु प्र
नदर्थलक्षणया ...नंतर्येण अथशब्दस्य शक्तिः उपमाननिरूपणस्य चोपमानं निरूप्यते इति तत्र पूर्वग्रंथेन प्रक्रमएव अथोपमाननिरूपणाद्यात्मकावध्युपरक्तानंतर्य
क्तानंतर्ये क्रियायां ...वाच्यत्वे शक्यानंतर्यप्रसंगः तदनुपरागेणानंतर्यमात्रस्य तद्वाच्यत्वे उपमाननिरूपणाद्युपरक्तानंतर्यप्रत्ययानुपपत्तिः नच पूर्वग्रंथादिस्य उपस्थ
स्याथश ...निरूप्यत इति वाक्यानुषंगात्तदुपस्थापितोपमाननिरूपणादेः प्रकृतार्थशब्दार्थीभूतानंतर्येऽवधित्वेनान्वयादवधिविशेषोपरक्तानंतर्यलाभः सा
मानं ...निबोध्य आख्यातोर्थाविशेषणतयोपस्थितस्योपमाननिरूपणादेरवधे स्वशब्दार्थानंतर्ये विशेषणत्वेनान्वयासंभवात् एकत्र विशेषणतयोपस्थि
भवे ...विशेषणत्वेनान्वयं अंकेक्षाविरहात् उपमानं निरूप्यत इत्यादितो निरूपणकर्मत्वादिनोपमानादेर्बोधेप्युपमानकर्मत्वादिविशि
नस्याप... पमाननंतादृशनिरूपणादेरानंतर्यावधित्वेन भानासंभवाच्चेद्विवेच्य अवधिभूतोपमाननिरूपणाद्यंतर्भावेणैवाथशक्तिस्वीकारेणा॰
तनिरूपणा ...तु तात्पर्यविषयतावच्छेदकत्वेनोपलक्षणीभूतानुगमकधर्मेण तत्तत्क्रियावृत्तिविशेषाणामनुगमाच्छक्यैक्यसंभवात् बुद्धिविशेषवि राम:
र्व वाक्यस्य धी ...कत्वरूपोपलक्षणीभूतानुगतधर्मेण घटत्वपटत्वादिरूपसर्वनामबोध्यतावच्छेदकविशेषाणां सर्वनामशक्यतावच्छेदकतया तदी ५०
षयतावच्छेदु ...यशक्यैक्यात् अथैवमपि सामान्यतः पूर्वत्वस्याव्यावर्तकतया खंडपूर्वत्वमेवो ॥०॥ ०॥०॥

कानुगमाधमनिवेश्यमितिस्वपदार्थाननुगमात्कथं शक्यैक्यं मेवं स्वइर्वेवाक्यस्थधातुतात्पर्यविषयतावच्छेदकावच्छिन्नानंतर्यविषयकत्वस्वजन्य
बोधमयसंबंधेनाथपदप्रकारकबोधविशेष्यकसंकेतस्यैक्यात् तदादि शक्तिस्थले सामान्यतो बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वस्याव्यावर्तकतया स्वप्रयोगानु
कूलबुद्धित्वेनैव निवेश्यतयास्वत्वाननुगमेन शक्तिभेदप्रसंगस्य शक्तेः स्वजन्यत्वस्वोच्चारणानुकूलबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नदिषयतोभयत्वोभ
यसंबंधेन तदादिपदवद्बोधविशेष्यकत्वमुपगम्यैव परिहारवत् उपमाननिरूपणत्वादेरुपमाने निरूप्यते इति इर्वेवाक्यस्थधातुप्रतिपाद्यतानवच्छेद
कत्वात्तात्पर्यमिदं तत्र शाब्दे [illegible] नरमर्थतस्तादृशरूपेण तत्तत्क्रियाबोधानादृशरूपस्य तत्तद्वाक्यस्थधातुतात्पर्यविषयतावच्छेदकत्वमक्षतं अ
नुमानलभ्यतावच्छेदकत्वत्वं स्तित्वत्वादेर्धूमोस्तीत्यादिवाक्यतात्पर्यविषयतावच्छेदकत्वात् निरूपणयोः पौर्वापर्यकथनं तु सिद्धसाध्यसमभिव्याह
लेयस्य तयोर्हेतुहेतुमद्भावस्य लभ्यत्वाभावात् सिद्धसाध्यसमभिव्याहारस्थले यस्य यदपेक्षया प्राक्कालीनत्वरूपसिद्धत्वं प्रतीयते असति बाधके तस्य
तद्धेतुत्वं यस्य यदपेक्षयोत्तरकालोत्पत्तिकत्वरूपं यत्समानकालीनप्रागभावप्रतियोगित्वरूपसिद्धत्वं प्रतीयते असति बाधके तस्य तद्धेतुत्वं यस्य
यदपेक्षयोत्तरकालोत्पत्तिकत्वरूपं यत्समानकालीनप्रागभावप्रतियोगित्वरूपं वा साध्यत्वं प्रतीयते तस्य तद्धेतुकत्वं प्रतीयते इति व्युत्पत्तेः पक्त्वा भुं
क्ते पाथस्तिपीते तृषा शाम्यतीत्यादितः पाकभोजनयोः पानतृषाशान्त्योः पौर्वापर्यवन्मिथो हेतुहेतुमद्भावस्यापि लाभात् यत्र च चैत्रो पाक्षीदिदा
नीं भुंक्ते इत्यादौ पाकभोजनयोर्मिथः पौर्वा [illegible] च्छेदतो न लभ्यते निष्ठान्तादेरभावात् तत्रोऽपि पाककृतो वर्तमानकालापेक्षयाऽतीतत्वस्य भो
जनादौ वर्तमानकालवृत्तित्वस्यैव [illegible] तत्र यद्वर्तमानकृतिजन्यं तद्वर्तमानकालापेक्षया अतीतायाः कृतेस्तज्जन्योत्तरमिति व्याप्तेरर्थतो
ऽपि पौर्वापर्यलाभे तु मिथो हेतुहे [illegible] लाभः यत्तु मिथ्येरुक्तं निरूप्यते इत्यस्य वर्तमानार्थकलट्प्रत्ययान्तत्वेन शब्दनिरूपणस्य साध्यतये
[illegible]रिति तत्र आनंतर्यं व [illegible] वोपमानशब्दनिरूपणयोः पौर्वापर्यरूपसिद्धत्वसाध्यत्वयोः ॥ ७ ॥ ७ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
[illegible]

[illegible] क्रू. ठा.

ता. भो. ४१

तएव तयोर्हेतुहेतुमद्भावलाभसंभवेन वर्तमानकालोत्तरकालीनत्वरूपसाध्यत्वबोधस्यानर्थकतया वर्तमानार्थकलट्प्रत्ययेतात्पर्याः अनुपयो
गीम् । वर्तमानार्थकलट्प्रत्ययं विनापि पक्त्वा भुक्तवानित्यादौ पाकभोजनार्थयोर्हेतुहेतुमद्भावबोधाद्वर्तमानकालघटितसाध्यताबोधस्यासार्वत्रिकतया
मिथोहेतुहेतुमद्भावबोधे सर्वत्र तदपेक्षाया असंभवाच्च यदपि च स्वध्वंसोत्पत्तिकत्वरूपानन्तर्यावधित्वं प्रतियोगित्वमुपमाननिरूपणस्य लभ्य
ते नन्वेवं शब्दनिरूपणापेक्षयासिद्धत्वं शब्दनिरूपणोत्पत्त्यधिकरणध्वंसप्रतियोगित्वरूपं लब्धं न तु वर्तमानकालापेक्षयासिद्धत्वं न च तत्र शब्द
निरूपणापेक्षयासिद्धत्वलाभादेव शब्दनिरूपणहेतुलाभो निर्वाह्यतामिति वाच्यं तथासति परस्परनिरूपितसिद्धसाध्यभावबोधकसमभिव्याहारादे
वसिद्धसाध्ययोर्हेतुहेतुमद्भावलाभस्याभिप्रेतत्वे शब्दनिरूपणे उपमाननिरूपणस्यानन्तर्यावधित्वलाभेनैव तद्रूपोपमाननिरूपणावधिकसाध्यत्व
लाभनिर्वाहेण तज्जन्यतालाभोपपत्तिर्मिश्राणां वर्तमानार्थकलट्प्रत्ययाभिनवर्तमानकृतिजन्यत्वलाभेन वर्तमाने प्रतियोगित्वरूपवर्तमानकालाव
धिकसाध्यत्वलाभाय वर्तमानार्थकलट्प्रत्ययोक्तत्वकथनविरोधात् न च वर्तमानकृतिजन्यतया भासमाने शब्दनिरूपणानन्तर्यलाभे वर्तमानकृति
जन्यनिरूपणनिष्ठानन्तर्यावधित्वेनोपमाननिरूपेण वर्तमानध्वंसप्रतियोगित्वरूपवर्तमानकालापेक्षयासिद्धत्वमनुमातुं शक्यत इति वाच्यं वर्तमा
नस्यानागतस्यापि वर्तमानकृतिजन्यनिरूपणनिष्ठानन्तर्यावधित्वसंभवेन व्यभिचारात् मैवं लडुपस्थाप्यवर्तमानकृतावेवाथशब्दार्थस्यानन्तर्य
स्यान्वयः तथाच वर्तमानकृतिनिष्ठानन्तर्यावधित्वस्योपमाननिरूपणलाभात्तेन वर्तमानध्वंसप्रतियोगित्वमनुमातुं शक्यते वर्तमानकृत्युत्पत्त्यधि
करणध्वंसप्रतियोगित्वस्य तादृशसिद्धत्वव्याप्यत्वादिति वर्तमानकालापेक्षयासिद्धसाध्यभावबोधकसमभिव्याहारादेव हेतुहेतुमद्भावलाभ इति त
दपि न पक्ष्यत्यथ भोक्ष्यते इत्यादौ तदुपस्थापकपदाभावात् तथापि सिद्धसाध्यसमभिव्याहारेणाभिधानस्य हेतुमद्भावपरताया औत्सर्गिकत्वात्तद्धे
तुकत्वेन निर्देशपरताभिप्रायविषयत्वरूपतत्परत्वलिंगकानुमानविषयोसाविति न दोषः तद्वाचकाल्लक्षणयैव वा तच्छाब्दबोधः शब्दनिरूप

विशेषणे ही ति न्यायाच्छाब्दप्रमाकरणस्य निरूप्यशब्दस्य निरूप्योपमामे जन्यत्वात्त्वयपर्यवसानामात एव यत्रालेऽपूर्ववाक्यस्थक्रियोत्तरत्वं उत्तरवा
क्यस्थक्रियापूर्वत्वं च प्रतीयते तत्रेदृश्यं वरीतिः यथा यो ब्राह्मणायावगुरेत् शतेन यातयादित्यादौ अत्र गुरी उद्यमने इत्यस्य धातोरर्थ उद्यमः कृतिरि
क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिन इति सूत्रेणोपायोपेयभावापन्नार्थयोर्धात्वोः रूपायार्थकधातुप्रयोगे सति उपेयार्थकाप्रयुक्तधातुकर्म
या विवक्षितस्य वाचकाच्चतुर्थीनिर्थकेण तु मुन्नं तहन् धातुकर्मतया विवक्षितस्य वाचकाद्ब्राह्मणपदाच्चतुर्थीविधानात् वधोद्देश्यकत्वं च तद
आश्रयत्वमाख्यातसामान्यार्थः हेतुहेतुमतोर्लिङिति सूत्रेण हेतुत्वहेतुमत्त्वयोर्लिङो विधानात् हेतुत्वं पूर्वत्वं हेतुमत्त्वमुत्तरत्वं च तदर्थः स
चेप्रकृते शतयातनापूर्वकालावच्छिन्नत्वं उत्तरत्वं ब्राह्मणवधोद्यमोत्तरकालावच्छिन्नत्वं न च पूर्वकालावच्छिन्नत्वमात्रं उत्तरकालावच्छिन्न
मात्रं च लिङोरर्थोऽस्तु समभिव्याहृतधातुतस्त्वावधिलाभ इति वाच्यं॥ समभिव्याहृतधातुनातत्प्रकृतिकलिङर्थाश्रयत्वरूपविशेष्यांतराव
वधिरूपक्रियाया अन्यत्रान्वयितया बोधनासंभवात् पूर्ववाक्यस्थधात्वर्थे एकप्रत्ययार्थविशेषितप्रकृत्यर्थान्वयस्यध्यानमावाहितं श्रीक्त
णं तमेदित्यादौ बहुशो दृष्टत्वात् तथा च शतयातनापूर्वकालावच्छिन्नं ब्राह्मणवधोद्देश्यकत्वाश्रयतावान् नैयमः ब्राह्मणवधोद्यमोत्तरका
लावच्छिन्नं शतयातनाविंतं कुर्यादिति बोधः एवं च बोधविशेष्यकः स्वोत्तरवाक्यस्थधातुप्रतिपाद्यतावच्छेदकावच्छिन्नपूर्वकालावच्छिन्नत्व
विषयकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबं[illegible]निरूपदप्रकारकसंकेत एकः स्वपूर्ववाक्यस्थधातुप्रतिपाद्यतावच्छेदकावच्छिन्नोत्तरकालावच्छिन्नत्ववि
षयकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधे[illegible]पद[illegible]प्रकारः बोधविशेष्यकसंकेतोऽन्य इति ईदृशादिशासु कुशाग्रमतिभिरन्यत्र. ॥

का॰टी॰

।·शा॰ सर्वपदस्यः सर्वपदप्रवृत्तिनिमित्तं यत्रेति सर्वे घटाः प्रमेया इत्यादौ यत्रेति॥ सर्वे घटा जातिमन्त इत्यादौ कथंचित् विधेयकोटावधिकावगाहितया संशयः घटत्वं

४२ त्रैव युष्मदस्मदोर्मुख्यत्वात्तद्वोध्योच्चारयितृशरीरतादृशात्मनोरेव युष्मदस्मदर्थतावोध्या सर्वे घटा रूपवन्त इत्यादौ सर्वपदादुद्देश्यता
वच्छेदकघटत्वावच्छिन्नस्याशेषताप्रतीतेरशेषत्वं सर्वपदार्थः नन्वत्राशेषत्वं न विधेयशून्यावृत्ति तत्तदुद्देश्यतावच्छेदकवत्त्वं
केवलान्वयिनो यत्र विधेयता न तत्र विधेयशून्यत्वस्याप्रसिद्धेः यत्र विधेयशून्ये उद्देश्यतावच्छेदकीयसंबंधविशेषेण वृत्तेरप्रसि
द्धिस्तत्र सर्वे घटा जातिमन्त इत्यादौ च गत्यभावापत्तेश्च पदान्तरादुपस्थिते उद्देश्यतावच्छेदकघटत्वादिविशिष्टे सर्वपदोपस्था
प्यव्याप्तिविशिष्टघटत्वाद्यवच्छिन्नस्य कथंचिदन्वयसंभवेऽप्यनुभवविरोधाच्च घटत्वत्वाद्यनुपस्थितिदशायामपि सर्वे घटा
इत्यादिवाक्यादन्वयबोधस्यानुभविकतया व्याप्यत्वेनैव घटत्वादेः सर्वपदार्थत्वस्य स्वीकरणीयतया तज्जन्यबोधस्य तद्धर्मि
तावच्छेदकतया विपरीतविषयकसंशयाविरोधित्वे नाकिंचित्करत्वापाताच्च नापि तत्तदुद्देश्यतावच्छेदकव्यापकतद्विधे।
यवत्त्वं तदवच्छिन्ने विधेयान्वयप्रसंगात् नापि विधेयान्वयिव्यापकतापर्यन्तमेव सर्वपदार्थः नामार्थयोर्भेदान्वयबोधस्याव्यु
त्पन्नत्वात् नाप्यभेदेन रूपवदाद्यात्मकविधेयान्वयी घटत्वादिव्यापक एव तदर्थः तथा सति सर्वे वेदाः प्रमाणमित्यादौ सर्वपदा।
स्य प्रमाणपदेनैव सामानाधिकरण्यात्तत्समानलिंगवचनकत्वापत्तिः सर्वे घटा वर्तन्ते इत्यादौक्ति ॥ रूपव्याप्यं न वेति संशयः तदवच्छि राम:

न्ने घटत्वादिव्यापकरूपावच्छिन्ने व्यापकता तत्तदुद्देश्यतावच्छेदकसमानाधिकरणभेदप्रति ॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥ ४२.

योगितानवच्छेदकत्वं क्रियारूपेति क्रियाविशेषणानां क्लीबत्वमित्यनुशासनात् यत्तु पचतीत्यादावेकवृत्तिः प्रकारः गच्छतीत्यादौ त्वाश्रयतासंबंधेनगा
यारूपविधेये व्यापकस्याभेदान्वये सर्वपदस्य नपुंसकत्वापत्तिश्च व्यापकतायामभेदान्वयोपगमेनामार्थधात्वर्थयोर्भेदान्वयविर।
हभंगापत्तेः यत्तु अशेषत्वं न सर्वपदार्थः उद्देश्यतावच्छेदकावच्छेदेन विधेयान्वयोपगमादेव तल्लाभोपपत्तेः किंत्वनेकत्वमेव अ
नेकत्वं चोद्देश्यतावच्छेदकसमानाधिकरणभेदप्रतियोगित्वं अतएव च सर्वं गगनं शब्दवदित्यादयो न प्रयोगाः एवं च सर्वे घटा।
इत्यादौ घटनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोग्यभिन्ना घटा इत्यर्थः प्रतीयते न चैवं घटत्वादिसामानाधिकरण्यमात्रेण विधेयान्वयतात्प
र्येण सर्वे घटा नीला इत्यादिप्रयोगापत्तिः सर्वपदार्थविशेषितोद्देश्यतावच्छेदकावच्छेदेनैव विधेयान्वय इति नियमात् सर्वं प्र
मेयमित्यादौ प्रमेयत्वादिविधेयके उद्देश्यवाचकवस्त्वादिपदस्याध्याहृत्यैव प्रतीतिः अन्यथोद्देश्यतावच्छेदकव्याप्यधर्मानुप
स्थित्या तद्व्यापकतार्थकत्वेप्यनुपपत्तेरिति तदपि न युज्यते गगनादावपि द्वित्वावच्छिन्नतद्भेदसत्वेन सर्वपदस्यानेकत्वार्थक।
त्वमभ्युपगम्यापि सर्वं गगनमित्यादिप्रयोगस्य दुर्वारत्वात् तत्तदुद्देश्यतावच्छेदकसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदक
त्वस्य तत्तदुद्देश्यतावच्छेदके सर्वत्र बाधितत्वेन तत्प्रतीतेर्दुरुपगमत्वात् सामान्यतः प्रतियोगिवृत्तिन्यत्वस्य वृत्तिमद्वृत्ति
त्वान्तप्रतियोगिवृत्तयोपेये तादृशभेदास्तद्भेदकूटस्य वदुरवगम ।।

मनं ... दमिति तन्न आश्रयतारूपाख्यातार्थभानेपि क्रियारूपे विधेयकोटिस्थेर त्वर्थोपगमेनासंगत्यभ ... कस्व

नाधिकरण्योभयसंबंधेनप्रतियोगितावििशिष्टायोयउद्देश्यतावच्छेदकसमानाधिकरणोभेदस्तत्प्रतियोगित्वमनेकत्वमित्युक्तौत्वाह अस्तुवेतिअत्रवै
शिष्ट्यंव्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वंप्रतियोगिताविशेषणमितिमुद्ध्यतः प्रत्युक्ताः अनुभवविरुद्धतयेतिनीलपर्वतत्वसामानाधिकरण्येनवन्ह्यभाव
बुद्धिसत्वेनीलपर्वतोवन्हिमानितिपर्वतत्वावच्छेदेनविशिष्टबुध्यापत्तिभयेनेत्यर्थः इतितुनसत् तादृशविशिष्टबुद्धेर्नीलपर्वतत्वसामानाधिकरण्ये
नविशिष्टबुद्धिरूपत्वेप्येष्टा-पत्तेः तस्यांतदवच्छेदेनविशिष्टबुद्धित्वाभावात् तस्मात्तादृशसंसर्गतायाअप्रामाणिकत्वंहेत्वाभाससामान्यनिरुक्तौयं

तयातद्विशेषणेनद्धित्वावच्छिन्नभेदव्यावृत्तेरपिहेयत्वात् अस्तुवायथाकथंचितद्व्यावृत्तिस्तथाप्यनेकत्वमात्रस्वसर्वशाब्दा
र्थत्वेऽवच्छेदकावच्छेदेनान्वयेऽवच्छेदकैकदेशव्यापकताबोधस्यानुभवविरुद्धतयासर्वेघटारूपवंतइत्यादौघटनिष्ठभेदप्रति
योगिघटत्वस्योद्देश्यतावच्छेदकतयाशुद्धघटत्वव्यापकत्वभानानुपपत्याघटत्वसामानाधिकरण्येनरूपादिमदन्यत्वस्यमिश्र
यदशायामपितादृशवाक्याच्छाब्दबोधापत्तिर्दुर्वारैव एवंविशेष्यतावच्छेदकव्यापकतायाएवविशेषणसंसर्गांशेसंसर्गवि।
शेषणीभूतविशेषणांशेवाभानात्सर्वेषुघटेषुरूपमित्यादौघटत्वादेर्विशेष्यतानवच्छेदकत्वेनरूपादौतद्व्यापकत्वंदुर्लभमापद्ये
तनचतत्रसप्तम्यर्था ॥ यत्तुद्धिः प्रपंचितमिहादरणीयं यदितुयथाशरदिपुष्प्यंतिसप्तच्छदाइत्यत्रसप्तच्छदपुष्पोत्पत्तित्वरूपान्वयितावच्छेद
कस्यानुपस्थितावपितदवच्छिन्नत्वविशिष्टस्वरूपसंबंधेनशरद्वृत्तित्वान्वयःपुष्पोत्पत्तित्वावच्छेदेनतदन्वयेशरदिपुष्प्यंतिचंपकाइत्यपिप्रयुज्ये
ततयाशुद्धघटत्वव्यापकताविशिष्टसमवायसंबंधेनतादृशप्रतियोगिताविशिष्टघटत्वसामानाधिकरण्येनशाब्दबोधेबाधकाभावः अनुमितावैवे

कैः व्यापकतावच्छेदकसंसर्गे ॥

तायाअप्रामाणिकत्वात् इतिमतांतरमाशंक्यते नत्वित्याह एवमिति॥ घटत्वव्यापकताविशिष्टरूपप्रतियोगिकसमवायत्वेन संसर्गतामतमनुरुंधान आह
संसर्गेतेति तादात्म्येनेति द्वेधाघटमानासहिष्णुतायांतु स्वनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकीभूत रूपनिष्ठाधेयतात्ववत्वं घटस्यसंसर्गः इत्यनियो

धेयत्वादौ निरूपकतासंबंधावच्छिन्नव्यापकतासंबंधेन व्यापकत्वार्थघटादेरन्वयः स्वीक्रियते घटादेर्व्याप्यताचतादात्म्येनव्यापकता
च यादृशरूपावच्छिन्नआधेयत्वादेरन्वयस्तदवच्छिन्ननिष्ठाधेयत्वत्वाद्यवच्छिन्नासंसर्गः अतोरूपनिष्ठाधेयत्वादेराधेयत्वा
त्वादिनाद्रव्यत्वव्यापकत्वेपि नातिप्रसंगः एवंरूपनिष्ठाधेयत्वत्वादि नाधेयत्वादेः पदानुपस्थितत्वेपिनक्षतिः तथासत्यपितादृश
रूपस्यसंसर्गघटकतयाभानेऽविरोधादितिवाच्यम् उक्तव्यापकतायाः संसर्गत्वेमानाभावात् अस्तुवोद्देश्यविधेययोर्विशेष्यवि
शेषभाववैपरीत्येपि विधेयांशे उद्देश्यतावच्छेदकव्यापकत्वेस्योद्देश्यविधेयभावमहिम्नैव संसर्गतयाभानं भवतुचोद्देश्यवि
· शेषणतयोपस्थितस्यापि विधेयेपारतंत्र्येणान्वयोव्युत्पत्तिविरुद्धः नामार्थयोरपिभेदेनपारतंत्र्येणान्वयोमाविरोत्सीत् तथा
पिसर्वपदस्ययत्रविधेयवाचकपदसामानाधिकरण्यंतत्रविधे (यांशे) यतावच्छेदकांशे उद्देश्यस्यतत्संबंधस्यवाऽनुभवसिद्ध
· व्याप्तिबोधोद्घटएव एवंघटेनसर्वाणिरूपाणि अपितुकानिचिदेवेत्यादौरूपनिष्ठभेदप्रतियोगिरूपत्वावच्छिन्नाभावबोधेऽया
मकसंबंधस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वंतु यद्धर्मावच्छिन्नानधिकरणंस्वं तदन्यत्वं भूतांतार्थः नातिप्रसंगः नसर्वे [illegible]
गः रूपनिष्ठाधेयतात्वस्यसंसर्गकोटौ निवेशबीजंस्वयमेवाह रूपनिष्ठेति मानाभावादिति॥ यत्रमासमधीतेरत्यादाव [illegible] संस

पारतन्त्र्येणेति तेनघटत्वत्वादिनोपस्थितिविरहेपिनक्षतिः यत्रविधेयेति॥ कालेसर्वेवृत्तिमंतः द्रव्यसर्वाणिरूपाणीत्यादौ विधेयतावच्छेदकांशेइति पूर्वोदस्यसमाधाना
धिकरणात्सर्वपदादुद्देश्यतावच्छेदकव्यापकत्वंविधेयाघंशेतथैवविधेयसमानाधिकरणात्तस्माद्विधेयतावच्छेदकव्यापकत्वमुद्देश्याद्यंशेइति तत्रानेकत्वमात्रभानो

वाधितइत्ययोग्यतापत्तिः नचतत्ररूपत्वादिसामानाधिकरण्येनघटादिवृत्तित्वाभावःप्रतीयतेसत्वावाधितएवेतिनसमभिव्याहृतस्थलेऽप्यनुत्व
मानानुपगमेक्षतिविरहादितिवाच्यं एवंसतितत्रघटत्वावच्छिन्नस्योद्देश्यत्वानिर्वाहात् नचतत्ररूपस्योद्देश्यत्वंप्रथममनिर्दिष्टत्वात् अ
त्रोच्यते उद्देश्यतावच्छेदकव्यापकविधेयव्याप्यपर्याप्तिकोधर्मः सर्वपदप्रतिनिमित्तं सर्वेघटाइत्यादौतथाविधधर्मोघटनिष्ठयावत्त्वमेव॥
तस्यचव्यासज्यवृत्तितयातत्पर्याप्तेर्घटत्वव्यापकत्वाद्रूपादिव्याप्यत्वात् शब्दाद्घटत्वादिव्यापकेरूपादिव्याप्यत्वलाभेनयोरपिव्याप्य
व्यापकभावोऽर्थाल्लभ्यतेऽद्रव्यत्वादिव्यापकपर्याप्तेरूपाद्यव्याप्यत्वात्सर्वाणिद्रव्याणिरूपवंतीत्यादावयोग्यता उद्देश्यतावच्छेद
कव्यापकत्वंचतत्समानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं तेनरूपादिव्याप्यपर्याप्तेद्रव्यनिष्ठात्यंताभावप्रतियो
गितानवच्छेदकधर्मवत्वेपिनक्षतिः घटत्वव्यापकयावत्त्वपर्याप्तिश्चनघटादिव्यक्तिभेदाद्भिद्यतेऽतोनघटत्वादिव्यापकतानुपप
त्तिः विधेयव्याप्यत्वंचव्यभिचारि ॥ श्रीरामचंद्रः॥

पगमेप्याह एवमितिवाधितएवेति गुरुधर्मावच्छिन्नाभावोपगमेपीत्यादिः तयोरपि घटत्वरूपाद्योरपि अर्थादिति ननुसशाब्दइतिभावः विधेयव्याप्य
त्वनिवेशफलमाह द्रव्यत्वादीति अत्रेवोद्देश्यतावच्छेदकव्यापकत्वनिवेशफलंद्रष्टव्यं अनवच्छे॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रंकत्वमवच्छेदकतापर्याप्त्यनधिकरणत्वं तेन सर्वे घटा रूपवंत इत्यादौ रूपं व्याप्यपर्याप्तिमतो भव्याप्यपर्याप्त्युभयवद्भेदमादाय न क्षतिः रूपपर्याप्तेर्घटनिष्ठ
त्याभावादिप्रतियोगित्वसत्वाउक्तमनवच्छेदकधर्मेति व्यधिकरणेति॥ न चात्रान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नाभावगर्भव्यभिचाराप्रसिद्धिः अन्वयिप्रतियो।
गिकाभावगर्भतत्प्रसिद्धावपि न त्संबंधस्य न वैय्यधिकरण्यं नापि तेन संबंधेन विधेयतावच्छेदकावच्छिन्नाभावसत्वमिति वाच्यं स्वरूपसंबंधावच्छिन्न
प्रतियोगिताकाभावेन मुख्यपदार्थे न यद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकेन वा घटितो व्यभिचारः परंपरासंबंधेन तदन्यधर्मावच्छिन्नस्याभावे व्यधिकरणतया प्रति

त्वसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताक तन्नद्विधेयतावच्छेदकावच्छिन्नाभा इवत्वं अतो विधेयतावच्छिन्नस्य यत्र केवलान्वयिता तत्रं ना।
प्रसिद्धिः व्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैव तथाविधाभावस्य प्रसिद्धत्वात् अत्र चोद्देश्यविधेयतावच्छेदकघटत्वरूपं
त्वादीनामुपलक्षणतयानुगमकं तादृशावच्छेदकत्वं अतो न शक्यानं त्यं न वा पूर्वधर्मव्यापकत्वादिभानानुपपत्तिः न वा तादृशाव
च्छेदकत्वभानापत्तिः यद्यपि सामान्यत उद्देश्यतावच्छेदकत्वमव्यावर्तकमेव उद्देश्यतावच्छेदकविधयास्वसमभिव्याहृतपदप्र
। तिपाद्यत्वं चेद्दृशपदजन्यशाब्दबोधात्प्रागुर्ग्रहं ॥ श्रीमते राम॥

योगितावच्छेदकत्त्यनुपपत्त्यभावात्स्वावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वसंबंधेन तन्नद्विधेयतावच्छेदकाभावनिवेशोपि दोषसामान्यनिरुक्तौ संयोग सिद्धो।
बोध्यः सर्वे घटाः पटा वा रू ... घटत्वं पटत्वादिव्यापकरूपवत्त्वजातिमत्वादिव्याप्यत्वेन पर्य ... ाक
रोति अत्र चेति विशेषणतं ... न्युक्तो फलमाह न वेति अव्यावर्तकमेवेति उद्देश्यतावच्छेदव ... ाप्य

शा॰ वा॰ दिप्रयोगस्येत्यादिः स्वपदं सर्वपदं प्रागिति तथा च स्वपदजन्यशाब्दबोधोत्तरमनुगमकरूपग्रहेणेशक्तिग्रहेपश्चात्तादृशशाब्दबोधस्यतयोराश्रयस्तत्पर्थः प्र कं॰ ठा॰
४५ वं वदिति स्वोच्चारणानुकूलोद्देश्यतावच्छेदकत्वेन स्वसमभिव्याहृतपदप्रतिपाद्यत्वेन वक्तृबुद्धिः तद्विषयधर्मव्यापको विधेयतावच्छेदकत्वेन स्वसम
भिव्याहृतपदप्रतिपाद्यत्वेन वक्तृबुद्धिस्तद्विषयधर्मावच्छिन्नव्याप्यश्चयो धर्मस्तदवच्छिन्नविषयकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधेन सर्वपदस्य ... कीवा

तथापि तादृशप्रतिपाद्यत्वेन वक्तृबुद्धेर्वक्तृतात्पर्यस्य वा विषयत्वं तथा वाच्यं तच्च प्रकरणादिना पूर्वं सुग्रहमेव स्वत्वाननुगमः पूर्ववत्
समाधेयः उद्देश्यविधेयभावश्च न विशेष्यविशेषणभावनियतः अतः सर्वेषु घटेषु रूपमित्यादावपि घटत्वादिरूपत्वाद्योरुद्देश्य
विधेयतावच्छेदकभावो क्षत एवेति न घटत्वादिव्यापकरूपत्वाद्यवच्छिन्नव्याप्यपर्याप्तिकतया यावत्त्वज्ञानानुपपत्तिः इयं च व्यु
त्पत्तिरुद्देश्यवाचकपदसमानाधिकरणसर्वपदे विधेयवाचकपदसमानाधिकरणसर्वपदस्य तु विधेयतावच्छेदकव्यापकोद्देश्य
तावच्छेदकावच्छिन्नसंबंधव्याप्यपर्याप्तिकयावत्त्वमर्थः अतः काले सर्वं वृत्तिमंतः कालः सर्वधर्मवानित्यादौ सर्वपदेन वृत्तिमत्त्वा
दिव्यापककालादिसंबंधव्याप्यपर्याप्तिकं यावत्त्वं प्रतीयते अथवा स्वार्थान्वयितावच्छेदकधर्मव्यापकतादृशधर्मावच्छिन्ना
न्वयितावच्छेदकावच्छिन्नव्याप्यपर्याप्तिकधर्मावच्छिन्नः सर्वपदार्थ इति उद्देश्यविधेयभावं विशिष्यानिवेश्य ॥ ॥ ॥
धविशेष्यकः संकेतः तत्र स्वपदपदार्थो न संबंधे प्रविष्टः सर्वपदत्वेन प्रवेशाच्च न शक्त्यानंत्यमित्यादि प्राग्वत् एवं च द्रव्येषु जातिः सर्वाणि द्रव्याणि स॰ राम
त्तावंतीत्यादौ जातिमद्रव्यत्वव्यापकत्वगर्भानुगमकनिर्वाहाय वक्तृतात्पर्योत्कीर्तनसंगतिः येषु जातिस्तानि सर्वाणि द्रव्याणीत्यादौ तदादि ॥ ॥ ॥ ४५

दशकत्वाद्व्याप्यत्वमतोपस्थितेतद्घटितजातिमत्वसोद्देश्यतावच्छेदकत्वमस्तमेव॥स्वार्थेति॥स्वपदंसर्वपरंसर्वाणिद्रव्याणिरूपवंतीतिप्रयोगवारणा
य॥अन्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकेतिकेचित्तुप्रमेयत्वव्यापकपर्याप्तिकयावत्वमित्येकंवात्रबोधःअतएवसर्वेघटाइत्यपिप्रयोगोभवत्येवेत्याहुः
अतिप्रसंजकमिति॥योनीलंघटमेववेत्तिनान्यंतत्रसर्वंघटंवेत्तीतिप्रयोगापत्तिरित्यर्थः व्युत्पत्यंतरमिति स्वोच्चारणानुकूलायास्वार्थान्वयितावच्छेदक

सर्वसाधारणैकव्युत्पत्तिरेवस्वीक्रियते अन्वयित्वंचविशेष्यविशेषणसाधारणं सर्वप्रमेयमित्यादौवस्त्वादिपदाध्याहारमं
णबोधोपगमेतदनुरोधेनान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकविधेयव्याप्यपर्याप्तिकयावत्वार्थकत्वमपिसर्वपदस्यस्वीका
यंसर्वंघटंवेत्तीत्यादावेतदीयज्ञानविषयत्वत्वादिनाविषयत्वाद्यनन्वयात्तादृशधर्मोनान्वयितावच्छेदकः अन्वयितावच्छेद
कविषयितात्वावच्छिन्नव्याप्यत्वमतिप्रसंजकमितितत्रापिव्युत्पत्यंतरंस्वयमूहनीयं अत्रनसर्वाणिरूपाणीत्यानत्रा
र्थप्रतियोगिविशेषणात्मकसर्वशब्दस्यस्वार्थान्वयितावच्छेदकरूपत्वादिव्यापकपर्याप्तिनिरूपकयावत्वार्थकतयातदव
च्छिन्नाभावएवप्रतीयते व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकश्चतादृशाभावोघटादा॥ त्वेसमभिव्याहृतपदप्रतिपाद्यनव
त्वबुद्धिस्तद्विषयधर्मव्यापकः तद्धर्मावच्छिन्नकर्मकक्रियाकर्तृबोधकस्वसमभिव्याहृतवाक्यतात्पर्यविषयतावच्छेदकतादृशःधर्मावच्छिन्नान्वयि
वृत्तिधर्मावच्छिन्नव्याप्यपर्याप्तिकधर्मावच्छिन्नविषयकत्वस्वजन्यत्वोभयसंबंधेनसर्वपदवद्धीधेशक्त्यंतरमित [illegible]
व्यापकेतदीयज्ञानविषयत्व [illegible] व्याप्यपर्याप्तिकयाव ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ०

॰॰वा॰त्वबोधः अन्येतु विषयितादितीयार्थः तत्रैतदीयत्वानविषयता॰॰वच्छिन्ननिरूपकतासंबंधावच्छिन्नव्यापकतासंबंधेन प्रकृत्यर्थान्वयः सर्वपदं च तात्पर्य

द्वाधितरावेतिनायोग्यता नचाव्यासज्यवृत्तिगुणत्वादिपर्याप्तेरपिरूपत्वादिव्यापकतया गुणत्वादिसाधारणरूपत्वादिव्यापकपर्याप्तिकधर्मावच्छिन्नाभावो न घटादाविति कथमत्रायोग्यतेतिवाच्यं अव्यासज्यवृत्तिगुणत्वादेरेकैकमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नपर्याप्तिघटस्यैव सर्वाणिरूपाणिगुणाइत्यादिप्रतीत्यावगाहनात्सर्वसाधारणैकपर्याप्तौमानाभावात् प्रत्येकमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नपर्याप्तिषुरूपत्वादेर्निरुक्तव्यापकत्वाभावात् सर्वं द्रव्यंनरूपवदित्यादौ द्रव्यत्वादिव्यापकयावत्त्वसामानाधिकरण्यपमभावस्यप्रतीयतेतोनायोग्यता अनुयोगिविशेषणावच्छेदेनैवमन्नाऽभावः प्रत्याय्यते द्रव्यन्नरूपवदित्यादिप्रयोगादर्शनादितिकथमेतदुपपद्यतामितुनाशंकनीयं ॰ अव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्ना ॰ व्यासज्यवृत्तिधर्माविशेषितानुयोगिताकाभावबोधे तथानियमोपगमात् यत्तुस्वरूपसंबंधात्मकमभावानुयोगितावच्छेदकत्वमनुयोगिविशेषणेनव्यदजन्याभावप्रतीत्याभ्युपेयते द्रव्यत्वादौनतादृशंरूपवद्भेदाद्यनुयोगितावच्छेदकत्वमतोद्रव्यंनरूपवदित्यादयोनप्रयोगाः व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नअनुयोगिताकाभावोपगमेनवंसर्वंद्रव्यन्नरूपवदित्यादिप्रयोगाउपपादनीयाः नचव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकाभावोपगमेनैकस्यापिरूपादेःसर्वघटादिपर्याप्तिरस्तीतिसर्वघटत्वावच्छिन्नेपिरूपादिमद्भेदसत्वेन सर्वेघटानरूपवंतइत्यादिप्रयोगापत्तिरितिवाच्यंरूपादिपर्याप्तित्वेना ॥

याहकमित्याहुः स्वार्थेति एवकारेण तादृशधर्मावच्छिन्नान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नव्याप्यांशव्युदासः शक्तिभेदोद्धारोऽनुपदंद्रष्टव्यःनिरुक्तेति ॥ ॥ ॥

रूपत्वसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपेत्यर्थः विशेषणांतरं व्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नानुयोगिताकत्वरूपं न च प्रतियोगिवैयधिकर
नुगतपर्याप्तीनामनतिप्रसक्तत्वेन घटादिनिष्ठया वाय्वादिनाप्यवच्छेदानवच्छेदेन रूपादिमद्भेदवत्त्वे विरोधात् द्रव्यत्वादिव्यापकया
वत्त्वस्य चातिप्रसक्ततया रूपादिपर्याप्तित्वावच्छिन्नानामप्यनवच्छेदकतयानवच्छेदेन रूपादिमद्भेदवत्त्वाविरोधादिति [illegible]
त् उक्तरीत्यैवोपपत्तौ प्रतियोगितावच्छेदकादिमतितद्भिन्नसाधारणव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छेदेनात्यंताभावादिवृत्तौ माना[illegible]
त्. तादृशाभावोपगमे प्रतिबंधकसमवहितेपि देशे व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकप्रतिबंधकाभावबलात् कार्यं [illegible]
तत्र कारणतावच्छेदककोटौ विशेषणांतरं प्रक्षिप्यापत्तिवारणे च गौरवात् अथ सर्वं द्रव्यं न रूपवदित्यादौ द्रव्यत्वादिव्या[illegible]
प्तौ विधेयीभूतरूपवद्भेदव्याप्यत्वस्य बाधितत्वादयोग्यत्वं दुर्वारमेवेति चेन्न तत्र विधेयव्याप्यत्वभानानभ्युपगमा[illegible]
शो विभिन्नशक्त्युपगमेन क्वचित्तदंशपरित्यागेन बोधे विरोधविरहात् सर्वं गगनमित्यादिप्रयोगाभावाद्यावत्त्ववदनेक [illegible]
सर्वपदार्थः न च स्वार्थाभेदान्वयोद्देश्यतावच्छेदकसमानाधिकरणभेदप्रतियोगित्वमेव भेदश्च सामानाधिकरण्यनिरूपक
त्वोभयसंबंधेन प्रतियोगिताविशिष्टा सो ग्राह्यः अतो द्वित्वाद्यवच्छिन्नभेदमादाय नातिप्रसंगः एतादृशोभयधर्मावच्छिन्नेश
क्तिरेकैवातो [illegible] ादायबोधः कदाचिदपीति न कतिप [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
ण्यं कुत उपेक्षितं प्रति [illegible] देन प्रतियोग्यनधिकरणत्वसत्त्वेनाव्या [illegible] ति [illegible] ीन्व [illegible] व.

शं·वा· पर्याप्तिकधर्मावच्छिन्नेऽएकशक्तिः स्वार्थान्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नव्याप्यत्वेवापरशक्तिः तत्राद्यसमभिव्याहृतविधेयवाच कृ·टी·
८२ कपदसमभिव्याहृतसर्वपदाधीनशाब्दबोधापएकशक्तिज्ञानस्यापरशक्तिज्ञानघटितसामग्र्याः सहकारित्वोपगमात्सर्वेघटाः सर्वंद्रव्यंनरूपवदित्यादौ
घटत्वद्रव्यत्वव्यापकपर्याप्तिकयावत्वमात्रभानं अत्रसर्वेत्रपर्याप्तिकांतमुपलक्षणंयावत्वमात्रंभासते इतितुनसत् क्वचित्तदंशपरित्यागेनबोधे

तात्पर्येणवासर्वपदंप्रयुज्यते चैत्रोदधिभुंक्तेमैत्रः पयोभुंक्तेदेवदत्तोघृतंभुंक्तेविष्णुमित्रः सर्वमेवेत्यादौसर्वपदेनप्रत्येकंदधि
पयोघृतानांभोजनकर्मतयाप्रतिपादनाद्यद्रूपावच्छिन्नेपदांतरोपस्थाप्यार्थेस्वार्थान्वयस्तद्रूपावच्छिन्नान्विततयापावद्धर्मा
वच्छिन्नाउपक्रांताः प्रत्येकंतावद्धर्मावच्छिन्नेषुसर्वपदस्यशक्त्यंतरंस्वीकार्यंतद्रूपाक्रांतानैकधर्मावच्छिन्नान्वययोग्यताविरहेवा
वयस्याप्रामाण्यात्तादृशस्थलेतथाविधसकलधर्माणामेवान्वयितावच्छेदकतयाभाननियमः तन्निर्वाहिकाचतथाविधया
वद्धर्मप्रकारकबोधंजन यत्तुसर्वपदमित्याकारकसंकेतरूपाविलक्षणशक्तिरेव तादृशशक्तिज्ञानेनैकधर्मप्रकारकबोधजा
नतेऽपरधर्मप्रकारकबोधसामग्र्याः प्रध्वंवनपदशक्तिज्ञानेनचंद्रत्वसूर्यत्वयोरेकतरप्रकारकबोधजननेऽपरप्रकारक॥

इतिग्रंथासंगत्यापत्तेः सर्वमिति गगनत्वव्यापकपर्याप्तिकधर्मः यावत्त्वं प्रयोगप्रसंजकं नत्वेकत्वे एकत्वेलक्षणयासर्वपदप्रयोगवदत्रापीष्टा
पत्तेः सुकरत्वात् घटाद्यंतर्भावेन तत्पर्याप्तेर्गगनेसद्भावात् समुदायस्यप्रत्येकानन्यत्वात् नन्वेवमप्यनेकत्वमात्रतात्पर्येणसर्वंद्रव्यंरूपवदि राम
तिप्रयोगापत्तिः यावत्वमात्रतात्पर्येणचसर्वंगगनंशब्दवदितीत्यतआह एतादृशेतिकतिपयेति सर्वंद्रव्यमित्यादौविधेयस्या ॥ ॥ ॥ ॥ ४७

योग्यत्वशंकावारणार्थं यद्रूपेति यद्रूपं भोजनत्वं भोजनकर्मतात्वं वा पदांतरं धातुपदं द्वितीयपक्षे द्वितीयासहितधातुतात्पर्यार्थो बोध्यः तथा विधेति
स्वसमभिव्याहृतपदतात्पर्यविषयतावच्छेदकावच्छिन्नान्वयितयाक्रांततात्पर्यविषयतावच्छेदकत्वोपलक्षितेत्यर्थः नन्वेवमप्यत्र चैत्रो
दधीत्यादिक्रमेण विष्णुमित्रो दधि विहाय सर्वमित्यादौ दधिभोजनबोधाप्रवृत्तिः तत्र सर्वपदस्य दध्यपि शक्तिस्ततो दध्युपस्थितेश्च मेव प्रक्रां

बोधसामग्र्या एव प्रयोजकत्वोपगमात् नच प्रक्रांतानां दध्यादीनां प्रत्येकमन्वये वाक्यभेदापत्त्या साहित्यप्रकारेण
बोधकत्वमेव सर्वपदस्य किन्नोपेयत इति वाच्यं साहित्यविशिष्टान्वयस्य समभिव्याहृतपदार्थे यत्र बाधस्त
योगात् वाक्यभेदस्य चगत्यंतराविरहेणेष्टत्वात् अत एव प्रत्येकं पुत्रपश्वादिरूपफलकामकर्तव्यतयाक्रांतेना
हि तेन सर्वेभ्यो दर्शपौर्णमासावित्यनेन मिलितानां तावत्फलानां न दर्शपौर्णमासकर्तव्यताप्रयोजककामना
प्रक्रांतवाचिना सर्वनामशब्देन मिलितत्वेन तावत्फलानुपस्थापनादपि तु प्रत्येकमेवेति प्रत्येकफलकामस्येद[illegible]धिका
रइतियोगसिद्ध्यधिकरणसिद्धांतः संगच्छते किंपदस्य जिज्ञासिते शक्तिः एतत एव स्वीयजिज्ञासाज्ञापनाय किंपदघटितप्र
श्नवाक्यं प्रयुञ्जते ॥

तक्रियाविरहार्थकहाधातुवशात्समानकालीनेन दधिभोजनत्यागभावेन प्रतिबंधाद्दधिभोजनाभानादधिवि
नासर्वमित्यादौ [illegible] विलानानुगमः सर्ववन्यपरिहरणीयः ॥ योगसिद्धि[illegible]त्वादिनैव फलोपस्थितिः तत्र
ववि(शिष्टपुत्रक [illegible] च्छिन्नकामनत्वेनाधिकारलाभात्सकृदनुष्ठानेन [illegible] योद्रव [illegible]

वाक्यवाक्यं

प्रा॰ वा॰ दश्वरति प्रत्येकप्रकारान्तफलान्वयीनपुत्रपश्वादिकामनया समूहालम्बनएवबोधो जायते कामनायाश्चप्रकारान्तस्य सत्वात्प्रकारान्तविधेयत्वादिस्यादिविषयः कार्तो कृ॰ ती॰
५८ भ यत्सम्बन्धेनएवंपशीः एवमन्यस्येति क्रमेण प्रकारान्तफलान्वयेगौणसिध्यधिकरणसिद्धान्तस्तात्पर्यं मिलितत्वेन फलानुपस्थापनादित्युक्तेः मिलितत्व

तत्रोद्देश्यवाचककिंपदस्य समभिव्याहृतपदोपस्थाप्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविधेयतानिरूपितोद्देश्यतावच्छेदकत्वेन वक्तुर्जिज्ञासि।
तोधर्मः प्रवृत्तिनिमित्तं उपस्थाप्यतावच्छेदकत्वात मुख्यलक्षणतयानुगमकं शाब्दबोधे तद्भानात् एवं च कः पचतीत्यतः पाककृतित्वा।
वच्छिन्नविधेयतानिरूपितोद्देश्यतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो यो धर्मस्तद्वान्पचतीत्याकारकोन्वयबोधः प्रतिपाद्यते किंचिद्धर्मावच्छिन्नो
द्देश्यतानिरूपितपाककृतित्वावच्छिन्नविधेयताशालिज्ञानं भवत्वित्याकारिकाया जिज्ञासायास्तादृशबोधविषयकतया तादृशेच्छा
विषयीभूतज्ञानजनकाद्ब्राह्मणः पचतीत्युत्तरवाक्यात्तन्निवृत्तिरिति तादृशप्रश्नानंतरं तथैवोत्तरं प्रयुज्यते नचैवं प्रमेयः पचतीत्यु
त्तरवाक्यमेवकथं तादृशप्रश्नानंतरं न प्रयुज्यते तज्जन्यज्ञानस्यापि तादृशेच्छाविषयत्वादिति वाच्यं जिज्ञासाविषयीभूतस्वसम
भिव्याहृतपदोपस्थाप्यविधेयन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नएवतादृशकिंपदस्य शक्त्यभ्युपगमात् अभेदेनस्वार्थान्वितोद्देश्यवाचकपद!
दांतरसमभिव्याहृतकिंपदस्य शक्यतावच्छेदकगर्भेचस्वार्थाभेदान्व ॥

साहित्यमिति तदुपलक्षितफलानुपस्थितेरपि विवक्षितत्वात् कः पचतीति किं वा न पचतीत्यादौ वा तादृशोद्देश्यतावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो धर्म राम
स्तद्वान्पचतीति बोधः किंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छिन्नोद्देश्यतेत्यादि क्रमेण जिज्ञासाकलापवान्पचतीत्याद्युत्तरं चेत्यादि बोध्यं तादृशेच्छाजिज्ञा ॥ ॥ ॥ ४८

सं॥ स्वार्थेति स्वसमभिव्याहृतपदोपस्थाप्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविषयत्वानिरूपितस्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपिताभेदसंसर्गाव
च्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो यः स्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकधर्मन्यूनवृत्तिधर्मस्तद्वान् किंपदार्थः को ब्राह्मण इत्यादौ च पाककृतित्वावच्छिन्नवि
धेयतानिरूपितब्राह्मणत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपिताभेदसंसर्गावच्छिन्नावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो यो ब्राह्मणत्वन्यूनवृत्तिधर्मस्तद्वद्भिन्नब्राह्मणः पच
तीति बोधः पाककृतित्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितब्राह्मणत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपिताभेदसंसर्गावच्छिन्नकिंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकताशा

यितावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मन्यूनवृत्तित्वमपि धर्मांशे विशेषणं देयम् अतः को ब्राह्मणः पचतीत्यादिप्रश्नानन्तरं चैत्रः पचतीत्या
दिकमुत्तरवाक्यं प्रयुज्यते न तु मनुष्यः पचतीत्यादिकं मनुष्यत्वादेर्ब्राह्मणत्वाद्यन्यूनवृत्तित्वात्तदवच्छिन्नोद्देश्यकत्वेन ज्ञानविषयं
दिच्छायास्तत्राप्रतीतेः एवं यत्रोद्देश्यतावच्छेदके किंपदार्थस्याभेदेनान्वयस्तत्र तदन्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविशेषणताप
न्नतदन्वयितावच्छेदकधर्मन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नोद्देश्यतावच्छेदकताकप्रकृतज्ञानगोचरेच्छा किंपदेन बोध्यते ऽतः कतिघ
टाः सन्तीत्यादौ डतिप्रत्ययार्थे संख्यादौ किंपदार्थस्य जिज्ञासितधर्मावच्छिन्नस्याभेदेनान्वयात् संख्या॥ ज्ञानं भवत्विति जिज्ञासा
न्वयितावच्छेदकेति॥ किंपदार्थान्वयितावच्छेदकं प्रकृते संख्यात्वादि तदवच्छिन्नविशेषणतापन्नं किंपदार्थान्वयितावच्छेदकसंख्यात्वाद्यन्यू [illegible] दव
[illegible]धर्मादिशत्वा [illegible] दकताके त्वयं एवं च [illegible]र्वव द्विधेयतांतनिवे [illegible] दशाधर्म [illegible]
च्छिन्नोद्देश्यता [illegible] नावच्छेदक[illegible]निरूपित॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ [illegible] ॥ १ ॥ ७

स्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नत्वच्छेदकत्वेनजिज्ञासितो यः स्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकन्यूनवृत्तिधर्मस्तदवच्छिन्ने किंपदस्य शक्तेर्बोधोपयो ख॰ टी॰

शा॰ वृ॰ गि: तदर्थमाह एवं चेति सतानिष्ठेति एतद्देशवृत्तित्वावच्छिन्नेत्यर्थः घटवृत्तीति घटत्वावच्छिन्नेत्यर्थः प्रथमावच्छेदकताऽभेदसंसर्गावच्छिन्नाबो

४९ ध्या संख्यात्वेत्यादेः संख्यात्वावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितः संख्यात्वन्यूनवृत्तिधर्म इत्यर्थः संख्यात्वावच्छेदकतायां निरूपिताता

र्थान्वयः अन्वयादिति एतद्देशवृत्तित्वत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितघटत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपिताभेदसंसर्गावच्छिन्नावच्छेदकता निरूपि

तसंख्यात्वावाच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेनजिज्ञासितो यः संख्यात्वन्यूनवृत्तिधर्मस्तद्भिन्नसंख्यावदभिन्ना घटा एतद्देशवृत्तय इति बोधः नाद्द

त्वन्यूनवृत्तिदशत्वत्वाद्यवच्छिन्नोद्देश्यतावच्छेदकताकबोधजनकं दशसंख्याका घटाः संतीत्युत्तरं तत्र प्रयुज्यते यत्रोद्देश्या

तावच्छेदकीभूतविभक्त्यार्थभेदेन किंपदार्थान्वयः कस्य पुत्रः सुंदर इत्यादौ तत्र यादृशसंबंधेन यदवच्छिन्ने तदन्वयस्तत्र।

शसंख्यात्वावच्छिन्नं किंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकताशालिज्ञानं भवत्विति जिज्ञासा॥ दशसंख्याका इति यदि दश घटाः संतीत्युत्तरं प्रयुज्यते तत्रोद्दि

शेत्यस्य दशसंख्याकान्वयित्वेन स्वार्थभानात् अन्ये तु दश घटाः संतीत्यादि संख्यात्वाविषयकोत्तरानुरोधात् दशसंख्यानिष्ठं किंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छे

दकताशालिज्ञानं भव तिजिज्ञासादिकं अत एव संख्याग्रंथे संख्यात्वव्याप्यदशत्वत्वादिकं जातिः कति भवतः पुत्रा इति प्रश्ने दश इत्युत्तरमित्युक्तमित्या राम:

हुः न्यूनवृत्तित्वोपादानात् संख्याका घटा इत्यादिनोत्तरं कस्येति यत्तदादिविभक्त्यर्थतावच्छेदकपदे अत्र सुंदरत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितपुत्रत्वाव ४९

च्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितसंबंधत्वावच्छिन्नावच्छेदकतानिरूपितनिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्ना किंचिद्धर्मावच्छिन्ना ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ वच्छेदकताशालिज्ञानं भवत्विति नीच्छेत्यतस्तथाविधनिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितोयः पुत्रानुयोगिकाश्रयत्वप्रति
गिजन्यत्वानुयोगिकनिरूपितत्वसंबंधप्रतियोगित्वस्य विशेषधर्मस्वढन्निरूपितसंबंधवत्पुत्रः सुंदर इति बोधः विधेयतातन्निवेश्यतन्निरूपितस्वर
पस्वसमभिव्याहृतपदोपस्थाप्यान्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितस्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नावच्छेदकतानिरूपि
तस्वार्थभेदसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितोयः स्वसमभिव्याहृतपदोस्थाप्यान्वयिनिष्ठान्वयप्रतियोगिकस्वार्थान्वयिताव
तादृशसंबंधेन विशेषधर्मावच्छिन्नविशेषिततदवच्छिन्ननिष्ठोद्देश्यतावच्छेदकतावच्छेदकताकप्रकृतविधेयज्ञानगोचरेच्छा
प्रतीयते एवं विधेयवाचककिंपदस्य स्वसमभिव्याहृतपदोपस्थाप्यतावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितवि:
धेयतावच्छेदकतया जिज्ञासितो यो विशेषधर्मस्तदवच्छिन्ने शक्तिरित्ययं क इत्यादौ इदंत्वावच्छिन्नांशे विधेयतावच्छेदकत्वेना।
जिज्ञासितधर्मवानित्याकारकोन्वयबोधः तेन तद्विषयकजिज्ञासाजनकज्ञानजनकं चायं ब्राह्मण इत्याद्युत्तरवाक्यं तादृशप्र।
श्यानंतरं प्रयु ॥
च्छेदकावच्छिन्नानुयोगिकान्वयप्रतियोगित्वस्य विशेषधर्मः इति किंपदशक्तिः विशेषधर्मपदात्प्रमेयस्य सुंदर इति नोत्तरं
मनुष्यस्य सुंदर इति नूत्तरं भवत्येव विशेषधर्म इति समभिव्याहृतपदोपस्थाप्यतावच्छेदकीभूतोद्देश्यतावच्छेदकन्यूनवृत्तिरित्यर्थः इदंत्वेच ब्राह्म
णात्तदन्यवृत्ति [illegible] इदंत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितकिंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकताशालिज्ञानं भवत्विति जिज्ञासा इदं किं द्रव्यमि [illegible] कत्वेन जिज्ञा
न्युद्देश्यतांतं। वार्थभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नविधेयतानिरू [illegible]
तोयः स्वार्थाभेदान्वयितावच्छेदकस्य विशेषध [illegible]

श०द्रा० न्ने किंपदशक्तिः इदंत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितद्रव्यत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितभेदसंसर्गावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो यो द्रव्यत्व श०टी०
५० स्य विशेषधर्मस्तद्वदभिन्नद्रव्याभिन्नमिदमिति बोधः तादृशाभेदसंसर्गावच्छिन्नकिंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकताशालि ज्ञानं भवत्विति जिज्ञासा॥ किंधन
मिति॥ केचित्तु कस्य धनमिति षष्ठीसमासः किमीयत्वत्वावच्छिन्नो लक्षणया किंपदार्थः इदंत्वावच्छिन्नविशेष्यता निरूपितधनत्वावच्छिन्नविधेयता
निरूपितभेदसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकतायाः संबंधित्वनिष्ठाया निरूपितत्वसंबंधेनावच्छेदकतायामवच्छेदकतया जिज्ञासितोयः स्वा
मित्वन्यूनवृत्तिधर्मः तद्वतो धनमिति बोधः जिज्ञासादिकं तूह्यमिति पूर्वोदाहरणादिशेषमाहुः नहि कस्य पुत्र इत्येतदनंतरं पतत्पाठ उचितमिति भवत

ज्यते एवं यत्र विधेये विधेयतावच्छेदके वा किंपदार्थस्याभेदेन भेदेन वान्वयः इदं किं इदं किं धनं भवतः कति पुत्राः
भवान्कस्य पुत्र इत्यादौ रीतिः पूर्ववदूहनीया॥ किमिंदुः किं पद्मं किमु मुकुरबिंबं किमु मुखं किमब्जे किं मीनौ कि
मु मदनबाणौ किमु दृशौ खगौ वा गुच्छौ वा कनककलशौ वा किमु कुचौ तडिद्वा तारा वा कनकलतिका वा कि।
मबलेत्यादावव्ययकिमो वा शब्दस्येव वितर्कोऽर्थः॥ नविधेयतानिरूपितस्वार्थाभेदान्वयितावच्छे

इति उद्देश्यतां तन्निवेश्य तन्निरूपि
दकधर्मावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितो यः स्वार्थाभेदान्वयितावच्छेदकस्य विशेष्यधर्मस्तद्वति शक्तिः भवत्पुत्रत्वावच्छिन्नोद्देश्य
तानिरूपितविधेयतानिरूपितसंख्यात्वावच्छिन्नकिंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन जिज्ञासितोयः संख्यात्वस्य विशेषधर्मस्तद्वदभिन्न राम
संख्यावदभिन्ना भवदीयपुत्रा इत्यन्वयबोधः तादृशसंख्यात्वावच्छिन्नो वा किंचिद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकताशालि ज्ञानं भवत्विति जिज्ञासा॥ भवानि। ५०
ति तथा विधोद्देश्यतानिरूपितस्वार्थाभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नान्वयिताव ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

च्छेदकावच्छिन्नविधेयतानिरूपितस्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नावच्छेदकतानिरूपितभेदसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेनजिज्ञासि
तोयः स्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नानुयोगितान्वयप्रतियोगिस्वार्थभेदान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नान्वयिताक
न्वयप्रतियोगित्वस्य विशेषधर्मस्तद्वृत्ति किंपदशक्तिः भवत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितपुत्रत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितजन्यत्वत्वावच्छिन्नाव
च्छेदकतानिरूपितनिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतावच्छेदकत्वेनजिज्ञासितोयः पुत्रत्वावच्छिन्नानुयोगिताकाश्रयत्वसंबंधप्रति।

वितर्कश्चप्रयोक्तुः संभावनात्मकं ज्ञानं तदर्थस्य च विशेष्यतासंबंधेन प्रथमांतपदोपस्थाप्यविशेष्ये प्रकारितासंबंधेन
तत्र वा विशेषणस्य चंद्रादेरन्वयः नामार्थेनाव्ययार्थस्य भेदान्वयेऽविरोधात् यत्र विशेषणवाचकमपि प्रथमांतं तत्रा
भेदसंबंधावच्छिन्नप्रकारितासंसर्गः यत्र तु प्रकृत्यर्थस्य विशेष्यतया स्वार्थबोधकं विभक्त्यंतं तत्र किंपदासत्त्वे ताद
शविभक्त्यंतसमुदायार्थस्य विशेष्ये यादृशसंबंधेनान्वयस्तादृशसंबंधावच्छिन्नप्रकारितैव तः दृशार्थस्य किं।
पदार्थसंसर्गोऽतः किं मिंदुरित्यादावभेदेन चंद्रादि॥

योगिताजन्यत्वानुयोगिकनिरूपितत्वसंबंधप्रतियोगित्वस्य विशेषधर्मस्तद्वन्निरूपितजन्यतावत्पुत्राभिन्नो भवानि। तेबोधः तादृशनिरूपितत्व
संसर्गावच्छिन्नकिंचित्प्रकारतावच्छिन्नावच्छेदकताशालिज्ञानं भवतीति जिज्ञासा॥ किंपदमिति [illegible]
कुः किंपदमिति मूल [illegible] मनेकस्मादेद्वादि [illegible] स्य विशेष्यतावत्[illegible]
विशेष्यकासंभावना [illegible] पर्वाधिमात्रेण चा [illegible] वनाव्ययपदिशतिरो [illegible]

श॰ वा॰ इवदना रजनी किं वा विशालनयना हरिणी किं॥ इदमत्र गमनाकारिणी किं पश्य गच्छति सखि तरुणी किमित्यादावुपात्तसाधर्म्यप्रतीतिः शाब्देपि बोध्या॥ शक्ति॰ टी॰

५१ परिच्छेदः॥ शक्तिग्रहः। अभिसंधिः॥ तात्पर्यं तच्छब्दजेति तदपेक्षायामुपगमेय तत्पदजन्यप्रतीतेः तत्पदशक्तिग्रहेपेक्षासामान्याश्रय इति भावः अत एव

प्रकारिकाधनमिदं किं चैत्रस्येत्यादौ वाश्रयत्वादिसंबंधेन चैत्रस्वत्वादिप्रकारिकासंभावनानियमतः प्रतीयते किमिंदुरित्यादौ सं

भावनाबोधोत्तरं तत्प्रयोजकाह्लादकत्वादिप्रतीतिस्त्वार्थी कुत्सार्थकमपि किंचित्किंपदं यथा किं गौरित्यादौ तत्पदप्रतिपाद्यतया

वक्तृबुद्धिविषयतावच्छेदकत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्ने यत्पदस्य शक्तिः अत एव यत्पदेनार्थप्रत्यायने नियमतस्तत्पदापेक्षा

तत्पदसमभिव्याहारज्ञानं विनानुगमकधर्माग्रहेण शक्तिपरिच्छेदस्यैवासंभवात् तच्छब्दजन्यप्रतीतिः पूर्वमपि तत्र ति।

पाद्यतया वक्तुरभिसंधिः प्रकरणादिना सुग्रह एवेति न तच्छब्दजप्रतीतेर्यत्पदशक्तिग्रहेपेक्षा इयं च व्युत्पत्तिः प्रक्रम्यमा

णपरामर्शकयच्छब्दस्य चैत्रः समागतो यस्तत्रावलोकित इत्यादौ चैत्रादिपदेनाप्युपस्थापितस्य यच्छब्देन बोधनात् अत एव

साधु चंद्रमसि पुष्करैः कृतं मीलितं यदभिरामताधिके इत्यादौ तत्पदासत्त्वेपि न दोषः पूर्वप्रक्रांतस्यैव कृतपदोपस्थापित

व्यापारस्याभेदेन मीलनान्वयितया यच्छब्देन बोधनात् एवं यं सर्वशैला ॥ ० ॥

वा॥ प्रक्रम्यमाणपरामर्शकयच्छब्देनार्थप्रत्यायन एव तच्छब्दापेक्षणादित्यर्थः॥ अधिके इति उद्यताजयिनिकामिमीमुखेन तेन साहसमनुष्ठितं पुरा इति प

स्यार्थः॥ तत्पदासत्त्वेपीति प्रक्रांतपरामर्शीयं यच्छब्दस्थले इत्यादिः अभेदेनेति साधुकरणाभिन्नं मीलनमिति विधानात् यमिति यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्से

हदक्षेभास्वतिरत्नानिमहौषधीश्वरथूपदिष्टाद्दुहुर्धरित्री सर्वेति॥ पूर्वप्रयुक्तपदोपस्थाप्यत्वेनया प्रयोजकत्वबुद्धिःतद्विषयतावच्छेदकत्वोपलक्षि
तधर्मावच्छिन्नापीत्यर्थः आदौतदर्थज्ञानंततस्तदर्थप्रत्यायनेच्छा ततस्तदर्थबोधकपदप्रयोगइतिबुद्धेःस्वप्रयोजकत्वा॥तदिति॥तदन्वयेबुद्धि

इत्यादावपितदनुरोधेनपूर्वप्रयुक्तपदोपस्थापितेपितस्यशक्यंतरंस्वीकरणीयं अतिप्रसंगश्चस्वप्रयोजकबुद्धिस्थत्वा
मंतर्भाव्यवारणीयः एवंयत्पदोपस्थाप्येतत्पदशक्तिर्बोध्या अतएवप्रक्रम्यमाणपरामर्शकतच्छब्देनापिनियमतोय
त्पदसमपेक्षातेतमानययइहास्तीत्यादाविवतमानयघटइहास्तीत्यादितोघटानयनादिप्रतीतेरनुभवविरुद्धत्वात् प्रक्रांत
परामर्शकस्यनतदपेक्षानियमः तदन्वयेबुद्धिमतिप्रसक्तः बुद्धिमन्नरः दिलीपइतिराजेंदुरिंदुःक्षीरनिधाविवेत्यादौवै
वस्वतादिपदोपस्थापितस्यतच्छब्देनापिपरामर्शः तदन्वयेनपूर्वोपस्थितेपितस्यशक्यंतरंस्वीकार्यं उपस्थितिश्चस्ववि
शेष्यकइतिज्ञानाधीनाग्राह्याऽतःपशुरस्तितंपश्ये ... पदोपस्थापितलोमादीनांतदादिपदेननपरामर्शःप्रसिद्धार्थ
कमपितत्पदं यथाकलाचसाकांतिमतीकलावतर ... ोःप्रत्यक्षबुद्धिविषयेअदसःपरोक्षबुद्धिविषयेशक्तिः स्वप
दस्यसमभिव्याहृतपदोपस्थाप्येशक्तिःसमभिव्या ... क्यघटकांत्वं अथैवंचैत्रःस्वपुत्रंपश्यती...त्रमंजेत्रा

मतरःदिलीपइतिराजें ... ःविवस्वितिवैवस्वतादी ... याप्यपीत्यादि ... उपस्थितिश्च ...
शक्तावपिइदंबोध्यंक ... स्वनिशोचनीयतास ... ाकपालिनः ... कलावतरु ... मध्यलोकस ...

नुमानमपीति त ... स्वपदार्थस्य साक्षादिति स्वाधिकरणवृत्तिसाध्याभावको धूमवत्त्वादौ वारणमपीति त

न्या॰ दा॰ तथानुभवात् अवांतरेति स्वपुत्रकर्मक ... आश्रयश्चैत्रस्याकारके तदर्थः स्वार्थस्य॥ स्वपदार्थस्य साक्षादिति स्वाधिकरणवृत्ति ... कवह्नि समानाधिकरण

१२ त्रसमभिव्याहृतावलोकन क्रियान्वयितृतीयार्थकर्तरि चैत्रस्य साक्षादन्वयादिति भावः आद्ये चैत्रेणेति द्वितीये चैत्रः स्वपुत्रमिति

पश्यति चैत्रभ्राता वा स्वपुत्रं पश्यतीत्यादौ कथं न स्वपदेन चैत्रः प्रत्याय्यते मुख्यविशेष्यवाचकताव्युत्पत्त्युपगमे स्वपुत्रदर्शिनं चैत्रं मैत्रः पश्यती

त्यादौ चैत्रपुत्रबोधानुपपत्तिः न च तत्रावांतरवाक्यार्थबोधे चैत्रस्य मुख्यविशेष्यतया नेयमनुपपत्तिरिति वाच्यं अवांतरवाक्यार्थधियमंतरे

णाहत्यैव विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या महावाक्यार्थबोधे यत्र तात्पर्यं तत्रैव तदनुपपत्तेर्दुर्वारत्वात् न च स्वार्थस्य साक्षात्परंपरया वा यदर्थवि

शेषणत्वं तादृशार्थवाचकताव्युत्पत्तेर्नायं दोष इति वाच्यं एवमपि स्वपुत्रश्चैत्रेण दृश्यत इत्यादौ चैत्रपुत्रबोधानुपपत्तेः समभिव्याहृतक्रि

यान्वयिवाचकत्वमपि न विचारसहं परंपरया क्रियान्वयित्वस्य चैत्रभ्राता स्वं पश्यतीत्यादौ चैत्रादिसाधारणत्वात् साक्षात्क्रियान्वयित्व

स्य चैत्रः स्वं पश्यतीत्यादावप्यभावात् क्रियान्वयिप्रत्ययार्थे साक्षादन्वयित्वविवक्षणान्नदोष इति चेदेवमपि स्वव्यापकवह्निसमाना

धिकरणधूमवान्पर्वत इत्यादौ स्वपदेन धूमादिपरामर्शानुपपत्तिवारणमशक्यमेव एवं चैत्रेणानीतं स्वपुत्रं मैत्रः पश्यतीत्यादौ चैत्रपुत्र

बोधापत्तिवारणमपि न च स्वपदार्थो यदर्थघटितविशेषणस्य विशेष्यतावच्छेदककोटौ यदर्थस्य विशेषणकोटौ वा निविशते स एव

पदार्थः स्वशब्दार्थः चैत्रपुत्रः ॥ ० ॥ श्रीराम

धूमवानित्यत्रापि धूमपदार्थस्य विशेषणकोटौ स्वपदार्थो निविष्ट इति धूमः स्वपदवाच्यः ननु स्वपुत्रदर्शी चैत्र धनाम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम ५२

त्यादौ चैत्रसंबंधिन एव पदार्थः तथा चैत्रस्यापदार्थत्वात्स्वशब्दशक्यत्वानुपपत्तिरित्यत आह स्वपुत्रदर्शीति चैत्रस्येति [illegible] एवं धववद्यातेकनैकदर्शनविषयः स्

पुत्र इति बोधः तत्र चैत्रपदार्थघटितविषयत्वरूपविशेषणविशेष्यतावच्छेदककोटौ स्वपदार्थनिवेशादिति भावः साक्षादिति॥ एवं च तत्र परंपरयेति

स्वपश्यतीत्यादौ चैत्रभ्रातास्वपुत्रं पश्यतीत्यादौ च स्वपदार्थश्चैत्रस्य विशेषणकोटौ चैत्रघटितार्थस्य धर्मितावच्छेदककोटौ वा न निवि

शात इति नातिप्रसंगः चैत्रावलोकितं स्वपुत्रं मैत्रः पश्यतीत्यादौ चैत्रपदस्य चैत्रकर्तृके लक्षणया चैत्रः पदार्थैकदेशो न तु पदार्थ इ

ति स्वपदान्न तत्प्रतीतिः चैत्रेणावलोकितमित्यादौ तु तात्पर्यसत्त्वे रस्यत एव तत्प्रतीतिः स्वपुत्रदर्शी चैत्रधनमित्यादौ चैत्रपुत्रे दर्शि

चैत्रसंबंधित्वाद्यवच्छिन्ने चैत्रांतस्य वाक्ये लक्षणा विरहे तु पूर्वभागं परित्यज्य तादृशलक्ष्यार्थपरस्य केवलं चैत्रादिपदस्यैव वा तत्र ल

क्षणा तत एव चैत्रपुत्रादिप्रतीत्युपपत्तिरिति वाच्यं एवं सति चैत्रस्य भ्राता स्वपुत्रो दृश्यत इत्यादौ स्वपदेन चैत्रादिप्रतीत्यापत्तेर्दु

वीरत्वात् मैवं साक्षात्परंपरया वा यः स्वार्थस्य विशेष्यः पश्य समभिव्याहृतक्रियाकारकपदार्थस्तदुभयत्र स्वपदस्य शक्तिः स्व

व्यापकवह्निसामानाधिकरण्यं धूमरत्यादावसत्वा [illegible] राद्धूमपदस्य समभिव्याहृतक्रियाकारकपदत्वमक्षतमेवे

· न स्वशब्दात्तत्प्रतीत्यनुपपत्तिः एवं कलशे निजहेतु [illegible] प्यसतीति क्रिया॥ [illegible] त्रः स्वपुत्रं पश्यतीत्यादौ प्रथमायाः आकार [illegible]

भावः यं शक्तिरप्यावश्यकी स्वव्यापके यादौ धूमे तदधिक [illegible] प्रवृत्तिध्वंसप्र [illegible] त्यादौ [illegible] र्थत [illegible] भिन्नं [illegible]

च परंपरया स्वार्थो विशेषणं यश्चैत्रादि चैत्रेण स्वपुत्रो दृश्य [illegible] ॥७॥ ७। [illegible] ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

शा॰ला॰ चैत्रपुत्रः पश्यतिचैत्रभ्रातास्वपुत्रं ... इति चैत्रस्यभ्रात्रास्वपुत्रोदृश्यतेइत्यादौनचैत्रस्यस्वशब्दशक्यत्वप्रसंगः चैत्रस्वार्थप्रत्य[illegible]त्वात् प्रकृतक्रि श॰टी॰
५३ यांप्रत्याकारकत्वाच्चेतिभावः नन्वेवं कलशेनिजहेत्वित्यत्रस्वशब्दपर्यायनिजपदात्कलशबोधानुपपत्तिः तस्यनिजपदार्थप्रत्यविशेष्यत्वात् प्रकृ
तक्रियाभावाच्चेत्यतआहकलशेइतिसतडच्चकुचोभवन्समादादिषु[illegible]राद्धं चक्रवाकाः प्रवाहेसंतीतिरूढिः नप्रयोगाइतिधूमस्याकारकत्वेनस्वा

ध्याहारात्स्वपर्यायनिजपदात्कलशादिप्रतीतिः स्वव्यापकवह्निसामानाधिकरण्यंधूमस्येत्यादेः पश्चनप्रयोगाः इदंतुतत्त्वं यद्रू
पेणसमभिव्याहृतपदादुपस्थितिस्तद्रूपावच्छिन्नस्यस्वपदार्थत्वेएकेनब्राह्मणेनब्राह्मणांतरपुत्रदर्शनदशायांब्राह्मणः स्व
पुत्रंनपश्यतीतिप्रयोगानुपपत्तिः अन्वयितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यविशेष्येबाधात्समभिव्याहृतपदार्थ
निष्ठतत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नस्यतदर्थत्वेपिवह्निकालीनद्रव्यवतिह्रदादौस्वव्यापकवह्निकालीनंद्रव्यंनास्तीतिप्रयोगानुपपत्तिः
तत्रद्रव्यपदस्यापिलक्षणयातत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नपरत्वेमहानसादावपितथाप्रयोगापत्तिः तथाविधयत्किंचिद्व्यक्त्यभावस्यत
त्राबाधात् तादृशसमभिव्याहृतस्थलेयद्यद्व्यक्तिव्यापकतावह्नेस्तत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावकूटएवतत्रनियमतः प्रतीयतइ
तिचेन्न तथाविधसकलतद्व्यक्तिनिष्ठतत्तद्व्यक्तित्वादीनांयुगसहस्रेणापिज्ञातुमशक्यत्वात् कदाचित्कस्यचिज्ज्ञा ॥०॥०॥०॥

पदाशक्यत्वादितिभावः कदाचिदितिएकमात्रवृत्तित्वादिना॥ दुरूपोषसत्वादिति तथाचमहानससामान्यमात्रवृत्तितद्व्यक्तित्वावच्छिन्नोपस्थितिद राम
शायांमहानसादावपितथाप्रतीत्यापत्तिरितिभावः दुरपन्हवत्वादितिपाठे अंगीकार्यतयेत्यत्रच्छेदः तथाचि[illegible]दुर्वार ॥०॥०॥०॥०॥० ५३

मितिभाव:कुतरत्यत आह तादृशेतियोऽयंब्राह्मणांतरपुत्रदर्शनदशायामपिब्राह्मण:स्वपुत्रंपश्यतीतितदंतर्गतकारणायस्वोपनिरूपकेत्यादिपदान्य

ब्राह्मणपुत्रंपश्यतिनतुब्राह्मणस्तदा तादृशप्रयोगवारणायस्वाश्रयत्वनिवेश:एवमेवकर्त्तोभार्यामुपेयादित्यादौस्वपदंविनापिभार्य [illegible] जनक

त्वस्यस्वाश्रयत्वघटकभार्यात्वनिरूपकत्वोभयसंबंधेनान्वयइतिबोध्यंकैवल्यघटकत्वेनेतिकचित्पाठ:उक्तदिशेतिस्वार्थभेदान्वयि [illegible] दं

नसंभवेपिकतिपयतत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नमात्रोपस्थितिदशायांकतिपयाभावमात्रगोचरप्रतीतेरप्यंगीकार्यतयातादृशनियम

सुदूरपराहतत्वात् अत्रकेचित् ब्राह्मण:स्वपुत्रंपश्यतीत्यादौरूपपदंब्राह्मणत्वावच्छिन्नार्थकमेवविशेष्यीभूतब्राह्मण [illegible]

च्छिन्नेचस्वपदार्थघटितस्यब्राह्मणपुत्रदर्शनकर्तृत्वादिरूपविशेषणस्यनकेवलमाश्रयत्वादिसंबंधेनान्वयो [illegible] पितुस्वाश्रय

त्वनिरूपकदर्शनविषयपुत्रजनकत्वोभयसंबंधेनैव एवंचतत्रनतादृशोभयसंबंधावच्छिन्नतदभावएवप्रत्या [illegible]

नोक्तदोषावसरइत्याहु:एकशब्दस्यकैवल्यादिविशिष्टेशक्ति:कैवल्यंचसजातीयद्वितीयरहितत्वं तच्चसजातीयनिष्ठभेदाप्रति

योगित्वंसजातीयत्वंचोद्देश्यविशेषणवाचकैकशब्दा [illegible] घटकत्वेनप्रकृतविधेयवत्त्वरूपंप्रतीयते तथाचात्रायमेकोभुंक्तइ

त्यादावेतद्देशाधिकरणकभोजनकर्तृनिष्ठभेदाप्रति [illegible] भुंक्तेइतिबोध:शक्यतावच्छेदकानुगमउक्तदिशाचिंतनीय:अयं

फलमेकंभुंक्तेफलमेकंभुंजानास्तिष्ठतीत्यादौविशि [illegible] त्वा [illegible] दककोटिनिविष्टवाचकएकपदार्थयादृशार्थविशेषण [illegible] इस्यताव

च्छेदकावच्छिन्नविशेषणतोपलक्षितविधेयतावच्छेदका [illegible] भेदाप्रतियोगित्वेर [illegible] भेदप्रतियोगि [illegible] भावेवशक्ति:विधि

भेदेऽन्वयादिनाविशिष्टलाभः स्वाश्रयवृत्तिभेदाप्रतियोगित्वस्वाश्रयत्वोभयसंबंधेन विधेयान्वयस्तु न युक्तः तथा सत्येकपदार्थस्योद्देश्यविशेषणत्वभंगात्
त्रेऽयादृशार्थेति कत्वादिविशेषणतापन्नभोजनादिक्रियेत्यर्थः यदवच्छिन्ने विभक्त्यर्थतावच्छेदककर्मतात्वाद्यवच्छिन्ने स्वार्थान्वयिनः फलादेः ॥ फल
तापन्नेयदवच्छिन्ने स्वार्थान्वयिनो विशेषणत्वं तादृशार्थ। नुयोगिकान्वयप्रतियोगित्वविशिष्टतद्रूपावच्छिन्नान्वयप्रतियोगि
त्वरूपसाजात्यं प्रतीयतेऽतस्तत्रैतत्कर्तृकभोजनादिनिष्ठसंसर्गप्रतियोगिकर्मत्वादिनिष्ठसंसर्गप्रतियोगिनिष्ठभेदाप्रतियोगित्व
फलादेप्रतीयते एकसमानार्थकमात्रादिपदस्यत्वेप्येतादृशीगतिरितिकतंपद्धविते नगवादिशब्दात्तस्यानविशेषरूपाकृतेर
पिबोधस्यानुभविकतयागोत्वादिजातिवत्तापि तद्वाच्ये विशेषणं तस्याश्चवाच्यविशेषणत्वेपि नप्रवृत्तिनिमित्ततासाक्षात्संबंधेनवा
च्यवृत्तित्वाभावात् अवयवसंयोगादिरूपायास्तस्याः सामानाधिकरण्यसंबंधेनैवगवादौसत्त्वात् अत्र च शक्त्याजात्याकृत्योरेकत
रविनिर्मोकेणापरमानविरहाल्लाघवाच्चोभयविशिष्टेगवादिपदस्यैकैवशक्तिः स्वीक्रियते शक्यविशेषणभेदेपिपुष्पवंतादिपदव
द्वेनुपदवच्च शक्त्यैक्यस्यदुरपवादत्वात् यत्तु एकविशिष्टापरावच्छिन्नेशक्तिरिति तदसत् विशेषणविशेष्यभावेविनिगमनावि
रहात् गवाद्यंशेसाक्षादुभयप्रकारकबोधस्यानुभवसिद्धस्यदुरपवादत्वाच्च यत्र केवलाकृ॥ दाविति अथ यत्र फलमेकं भुंक्ते इत्यादि फले
तत्र भोजनपरं तत्र फलस्यबहुत्वादेकत्वबाध इति चेत् तत्रैकपदसमभिव्याहारवशात्फलनिष्ठकर्मतायाः तराकर्मकत्वविशिष्टाश्रयत्वासंबंधेन एम
भोजनेऽन्वयोपगमान्नदोषः प्रागेवेति द्रव्यपदाद्द्रव्यत्वावच्छिन्नबोधवारणाय जातिविशेषणतायाएव ॥—॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥०॥ ५४

यं व्यक्तिरूपत्वात् । विशेषणं गोत्वत्वादि ।। तादृशज्ञानस्येति यत्तु निर्धर्मितावच्छेदकपरामर्शात्तादृशानुमितिरित्यर्थ इति तन्न निर्धर्मितावच्छेदका॰
[illegible]सरलीकत्वात् तस्मात्तथाविधमानसत्तानपरोयंग्रंथः अनुपयुक्तत्वादित्यस्य वास्वीकारासंभवादित्यर्थः भ्रमत्वमिति ।। अन्यथा स्यात्तु पगं त
ति विशिष्टगवादिपदस्य तात्पर्यं यथापि ष्टमप्यो गाव इत्यादौ तत्र शुद्धगोत्वाद्यवच्छिन्नपरे घेत्वादिपद इव लक्षणेव [illegible]
शिष्टायां व्यक्तौ शक्तौ रे कंजात्याकृतिव्यक्तयः पदार्थ इति न्यायसूत्रे बहुवचनमुपेक्ष्य पदार्थ इत्येकवचनांतं निर्दिष्ट [illegible]
प्यनुपपत्ते मीमांसकास्तु गवादिपदानां जातिरेव वाच्या [illegible] तु व्यक्तिराकृतिर्वा व्यक्तिशक्तिमतेपि स्वरूपतस्तस्याः ग्रह [illegible]
क्तिज्ञानप्रकारीभूतायां जातौ शक्तेस्तदवच्छेदकतायां वावश्यं कल्पनीयतयाश्रयत्वादौ तत्कल्पनायां गौरवात् प्रयं । [illegible]
हाच्च व्यक्तिशक्तिमते च जातेरुपलक्षणत्वासंभवः प्रागेव दर्शितः यथा व्यक्तिमतेपि गोत्वांशे शक्तिस्तदवच्छेदकतावान हि शे
षणानवच्छिन्नैव तथा जातिशक्तिवादिमतेपि सा तथैवेति न गोत्वत्वादिप्रवेशाद्गौरवशंकापि न हि जातिशक्तिवादिमते ।
पि शाब्दबोधे सा यत्किंचिद्धर्मप्रकारेण भासते येन [illegible] प्रकारविशेषमंतर्भाव्य शक्तिः कल्पनीया ऽपि तु स्वरूपतएव ।
व अथानुमानादिना गोत्वादौ शक्तिग्रहो भवन्धर्मि [illegible] धया गोत्वत्वादिकमवश्यं विषयीकरोति निर्धर्मितावच्छेद
कविं ज्ञा ॥
मीमांसकम [illegible] व्यह विषयबाधेनेति [illegible] त्वविशक्तं पदमित्या [illegible] पदे शक्ति [illegible] धर्मीति अन्यथाप्रमाण
वादिपदं वागे [illegible] पमहाचार्यादयोऽदर्शय [illegible] वायेरति घटत्वप्रका [illegible] तमतभेद ।।

शा॰ प्रा॰ स्वतोग्राह्यमते एवोक्तनियमेप्याह तच्चिंत्येति गवादीति गोपदशक्तेर्गोपदेवा गोमदिति स्वाश्रयप्रतियोगित्वसंबंधेन गोत्व[illegible] तादृशबोधमपि श॰ टी॰

५५ नस्यानुमानादिनाजननसंभवात् तादृशज्ञानस्यविपरीतज्ञानाविरोधितयानुपयुक्तत्वाच्च एवं च गोर्दशधर्मस्य शक्यतावच्छे-
दकत्वं दुर्वारमेव शक्तिग्राहकमानेनधर्मितावच्छेदकांशेतदवच्छेदकताग्रहेबाधकाभावात् यदि चावच्छेदकताग्रहेपि शक्ति-
धियस्तदंशेभ्रमत्वं कल्प्यते विषयबाधेनावच्छेदकत्वमेव शक्तिग्राहकमानेन गृह्यते इत्येव वा स्वीक्रियते तदा प्रतियोगित्व-
कारणत्वादीनामपि तुल्ययुक्त्यावच्छेदकत्वविलयप्रसंगस्तत्राप्येवंसुवचत्वात् प्रतियोगित्वादिवृत्त्यवच्छेदकत्वग्राहक-
त्वमनुभवसिद्धमिति यदा तदा शक्तिधियस्तदंशाग्राहित्वं न तथेति वचनकौशलाश्रद्धातिविशेषाभावात् माभूद्वा गोत्वत्वादि-
कमवच्छेदकं शक्यतायास्तथापि शक्तिज्ञानकारणतायां गुरुशरीरगोत्वत्वादेर्धर्मितावच्छेदकतात्मकविषयतानिवेशाद्गो-
त्वं दुर्वारमेव व्यक्तिशक्तिवादिना स्वरूपतो गोत्वादिनिष्ठधर्मितावच्छेदकत्वस्यैव निवेशादिति चेन्न स्वरूपतः पदविशेष्यकज्ञा-
पक्षशक्तौ निरूपकतासंबंधेन शक्तिसंबंधेन पदे वा गोत्वादिप्रकारिकाया एव शक्तिधियः स्वीकारात् न हि समवायेनैव जातेः
स्वरूपतः प्रकारतेति नियमः प्रामाणिकः घटं जानातीत्यादौ प्रकारितासंबंधेन स्वरूपतो घटत्वादीनां ज्ञानाद्यंशे प्रकारतोपगमा-
त् समवायेन धर्मिविशेषणतापन्नस्यैव संबंधांतरेणान्यत्र स्वरूपतो भानमित्यपि न नियमः प्रामाण्यस्य परतोग्राह्यतामतेऽयं

॥ ० ॥

शोति स्वीकुरुतेवेति॥ व्यक्तौ शक्तिस्वीकारेयुक्त्यंतरमाह एवमिति ॥ ॥ ॥ ॥०॥ ॥ ॥ ०॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
घटत्वत्याकारकस्यस्वरूपतोघटत्वादिज्ञानस्यानुव्यवसायेप्रकारितायांतत्संबंधेनज्ञानेवाधर्मिविशेषणतानापन्नस्ये [illegible] त्वा
देर्भानात् अस्तु वाप्रकृतेपिगवादिविशेषणतापन्नस्यैवगोत्वादेः शक्तौनिरूपकत्वसंबंधेनपदेवाशक्तिसंबं [illegible]
प्रकारतागवादेश्चशक्तौपदेवापरंपरासंबंधेनप्रकारतातादृशीश्चगवादिविषयतानशाब्दबोधजनकतावच्छे [illegible]
संबंधेनप्रकारतायाजनकतावच्छेदकत्वापेक्षया [illegible] संबंधावच्छिन्नप्रकारतायाएवंनयांत्वेलाघवेन [illegible] स्रजा
नीत्वकाशः अथजातिशक्तिमतेपिशाब्दबोधेव्यक्तिभानमावश्यकंगोनेष्टागोर्जातागामानयेत्यादौसमभिव्याहृ [illegible] वाप
र्बोधात् परंपरासंबंधेनतदन्वयोपगमेऽन्वयितावच्छेदकतयागोत्वत्वादिभानस्वीकारापत्तेः शक्तौगोत्वचाय [illegible] वाप
त्तेश्च नहिस्वरूपेणपदार्थस्यपदार्थांतरान्वयितयाभानंकश्चित्स्वीकुरुतेस्वीकुरुतेवाप्रकारतयास्वरूपेणोपस्थितजातेर्भा
नविशेष्यतयातज्ज्ञानंतुनसंभवत्येवनिर्धर्मितावच्छेदककशाब्दबोधस्यप्रवृत्त्यनुपयोगितयातत्स्वीकारासंभवात् एवंचजा
तिमाचवा [illegible] यापिव्यक्तिबोधकमायामविवादाद्य [illegible] लक्षणायहाजन्यितद्बोधज
नकताय [illegible] वात् अन्यथाजातावपितन्नयसिद्धिप्रसंग [illegible] कैतरूपत्वेऽव ॥०॥०॥०॥
॥०॥०॥०॥ [illegible] ०॥०॥० ॥० ॥० ॥० ॥० ॥० । [illegible] ॥० ॥० ॥० ॥० ॥० ॥० ॥० ॥०

श॰ दा॰ तदुपन्यासे ईश्वराननगीकारेण न्यासस्य रुत्तरत्वापातात् असङ्गतत्वात् क्वचित्तथैव पाठः कुञ्जशक्तिमतमालम्ब्य समाधत्ते व्यक्तिशक्तावितिहेतु व्यु॰टी
५६ क्तिबोधकतायाः पदेऽव्याधितत्वेनेश्वरेच्छाविषयतयानस्याअपि शाक्यत्वं दुरपन्हवं नहि मीमांसकैर्भगवदिच्छानुमन्यत इत्येतावतैव तादृ
शयुक्त्यानवकाशः तत्साधकबहुतरयुक्तिसत्त्वेन तदुपन्यासस्यापि निरुत्तरत्वापातात् एवं ज्ञाने पदानां शक्तिरित्येतादृशतन्मतेपि।
व्यक्तिज्ञानसमर्थस्य पदस्य जाताविव व्यक्तावपि वाच्यत्वं दुरपन्हवमेव शक्तिनिरूपकज्ञानविषयत्वरूपस्य तस्या विशेषेण जातिव्य
क्त्योः सत्त्वादिति चेन्न व्यक्तिशक्तावस्माकं नवैमत्यं अपि तु व्यक्तिशक्तिज्ञानत्वेनहेतुतायामेव अतएव व्यक्तौ न कुञ्जाशक्तिरिति गीय
ते तदंशे तज्ज्ञानानपेक्षणात् अतएव व्यक्तेर्नवाच्यता नहि शक्तिधीविषयतामात्रेणैव वाच्यता तादृशविषयतायाअन्वयसाधार॰
ण्यात् अपि तु यद्विषयकत्वेन शक्तिज्ञानस्य तद्विषयकशक्तिधीजनकतात्त्वमेव तद्वाच्यव्यवहारनियामकं अन्वयांशे कुञ्ज
शक्तिसत्त्वेपि यथा तद्विषयकत्वं शक्तिज्ञानजनकतावच्छेदकं तथा व्यक्त्यंशे तत्सत्त्वेपि तद्विषयकत्वस्य शक्तिज्ञानजनक॰
तायामनवच्छेदकत्वान्न व्यक्तौ तद्व्यवहारः तद्विषयकत्वस्य शाब्दधीविशेषणत्वात् गवादिपदशक्तिज्ञानस्य गोत्वादिज्ञानविष॰
यकत्वेन गोत्वादिशाब्दधीहेतुत्वेपि न गवादिपदस्य गोत्वादिज्ञानवाचकत्वापत्तिः वस्तुतो यद्विषयकत्वविशिष्टज्ञानविषयकत्वे
न शक्तिज्ञानस्य शाब्दधीजनकता यद्विषयकत्वेन वा शाब्दधियः शक्तिज्ञानजन्यता तत्त्वमेव तथा एतेन॥ तायामेवेति तथा सत्यानन्त्य॰ व्यभि
चारो वा स्यादिति भावः अन्वयेति अन्वयांशेपि कुञ्जा शक्तिरिति भावः अन्विताभिधानमते तु नायं ग्रन्थः पदार्थस्था॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ५६

रूपस्य तन्मतेवाच्यत्वात् अन्वयांशे रूपस्यानुपदं यथा च॥ गोत्वादिज्ञानेति॥ शक्तिघटकत्वेनेत्यादि॥ नगवादिपदस्येति गोत्वादिज्ञानविषयकत्वस्य तन्का-
वच्छेदकत्वादिति भावः संकेतशक्तिपक्षेणाभिधायसामर्थ्यशक्तिपक्षसाधारण्येनाह॥ यद्विषयकत्वेनेति शक्यज्ञानेज्ञानजन्यजन्यत्वेन शक्ति
ज्ञानत्वज्ञानस्यापि ज्ञानपदवाच्यत्वापत्तिः शक्यज्ञानविषयत्वेमेवंज्ञानेपदशक्तिज्ञानस्य ज्ञानत्वज्ञानविषयकशाब्दधीजनकत्वा
दितिपरास्तम् कारणत्वस्य कार्यत्वस्य चावच्छेदकगर्भे गोत्वादिविषयकत्वस्य निवेशाद्गोत्वादेर्वाच्यतोपपत्तिः एवं चमते गोपदश
क्यित्वाकारिकापि शाब्दबोधोपयोगिनी शक्तिधीः संभवति व्यक्त्यंशे शक्तेरबाधेनान्यथाख्यात्यापत्तिविरहात् तादृशज्ञानस्य शाब्द
धीहेतुत्वेपि गोत्वधर्मितावच्छेदककज्ञानत्वेन व्यक्तिविषयतामनंतर्भाव्यैव गोत्वप्रकारकबुद्धौ तस्य तथात्वादुक्तरीत्या व्यक्तेः
व्यमोपपत्तिः नचैवं व्यक्त्यंशे शक्तिज्ञानस्यापेक्षितत्वे तदंशे शक्तेः कुप्तत्वानुपपत्तिरिति वाच्यं कार्यकारणभावावच्छेदककोटौ
व्यक्त्यंनंतर्भावस्यैव तदंशे कुप्तत्वव्यवहारनिर्वाहकत्वात् अतएव सामान्यलक्षणापूर्वपक्षे मणिकृता समानप्रकारकत्वेन शा
क्तिज्ञानशाब्दबोधयोर्हेतुहेतुमद्भावाभिधानमपि न विरुध्यते नच शक्त्यंशे गोत्वप्रकारकज्ञानस्य भावांशे गोत्वप्रकारकज्ञानहेतु
त्वेपि कार्यकारणभावयोः समानप्रकारकत्वस्याप्रसक्तत्वान्न तद्विरोध इति वाच्यं शक्यांशे गोत्वादिप्रकारतामादाय समानप्रका
रत्वात् ... नरस्यासंभवात्यापत्तेः अतएव वादे समानप्रक ... ।।।।।।।।।।।
विषयक ... गोत्वविशिष्टज्ञानविषयकत्वेनजन्यतानवच्छेद ... पि शक्तेः सिद्धौ अत इति यतः व्यक्ति ...

पृ॰ १५ जनकतावच्छेदकविषयतावत्त्वं न त्वज्ञाततत्त्वमते इत्यर्थः एतावता कुञ्जशक्तिमते परिष्कृत्य तत्र शोक कार्यकारणभावद्वयापि वस्तुतस्त्विति कथंचि श॰टी॰
पृ॰ दिति य उपरक्तविषयतोऽधर्मितावच्छेदिका सैव वाच्यः व्यक्तेस्तु सत्या विषयता तथानन्तूपरक्तेति न तस्या वाच्यत्वापत्तिः यत्तु जनकतावच्छेदकी

उपदर्श्य कार्यत्वेऽपि घटादिरूपकार्ये शक्तिज्ञानात्कार्यत्वेनापूर्वविषयकशाब्दबोध इत्यभिधानात् शक्यांशे शाब्दधीप्रकारप्र
कारकज्ञानस्य हेतुतायास्तत्रानुक्तेः न चैवं जात्यंशे साक्षात्तावच्छक्यांशे स्वरूपसती हेतुर्लाघवादि गुरुशक्तिवाद इत्यादि चिंताम
णिग्रन्थविरोध इति वाच्यं मतभेदेन तत्त्वोभयसंभवात् वस्तुतस्तु जातिधर्मितावच्छेदककशक्तिज्ञानस्य हेतुत्वे व्यक्तेर्विषयतापि
कारणतावच्छेदककोटौ निविशते विशेष्यतावच्छेदकतात्वेनैव धर्मितावच्छेदकीयविषयताविशेषस्य निवेशनीयत्वात् अ
वच्छेदकतानिरूपकविशेष्यतायाः व्यक्तिविषयत्वेऽरूपत्वात् एवं च व्यक्तेर्वाच्यताव्यवहारस्य कथंचिदुपपादनेऽपि शक्यांशे
जातिप्रकारकज्ञानहेतुतापेक्षया गौरवं दुर्वारमेव कारणतावच्छेदकेऽधिकविषयताया निवेशात् एवं द्रव्यत्वादिधर्मितावच्
च्छेदकत्वकप्रमात्मकगवादिपदशक्तिज्ञानाद्द्रव्यत्वादिप्रकारकशाब्दधीवारणाय शक्यांशे धर्मितावच्छेदकावच्छिन्नत्वावगा
हित्वस्याप्यधिकस्य निवेशनीयतया गौरवमपि व्यक्तौ कुञ्जशक्तिवादिनामपि शक्यांशे जातिप्रकारकज्ञानहेतुतामतमेवसाधय

भूताधर्मितावच्छेदकतावत्त्वं वाच्यत्वमिति ननु वह्निविनिगमनाविरहेण जनकतावच्छेदकधर्मितावत्त्वस्य वाच्यत्वस्य दुर्वारत्वात् शक्यांशे इति॥
तादृशभेदमतापेक्षेत्यर्थः अधिकविषयताव्यक्तिविषयतासंकेतशक्तिमते च व्यक्त्युपरक्ताविषयता जनकतावच्छेदकेति महागौरवं केयाक्षितं भट्ट

तरं शक्तिः गुरूणां सामर्थ्यं शक्तिरित्यान्यरं भेदोस्तु॥ कार्यकारणभाववस्तु भट्टवदेव कार्यं इत्याह एवमिति शक्यं शे इति न्यायमत एव दोषस्य प्रागुद्धृतत्वादिदं तु
न्तेशक्यंशे इति गोपदशक्तिर्गोरित्याकारकं इदानीं कुत्रशक्तिं खंडयति वस्तुत इति ईश्वरेति न्यायमते उक्तदोषोद्धारप्रकारप्रदर्शनेपीश्वरानंगीकर्तृ
वस्तुतस्तु सर्वलाक्षणिकस्थलेप्यन्वयबोधस्यानुभविकत्वेन दुरपन्हवत्वे तया लाक्षणिकस्याप्यनुभावकत्वं दुर्वारमेवेति तस्य लक्ष्या
र्थे कुत्रशक्तिप्रसंग इति नानुभवजननसामर्थ्यमीश्वरसंकेतो वा इति रूपा शक्तिः अपितु पदार्थांतरमेव सा च जातावेव कल्प्यते न तु व्य
क्त्यादावपीति न कुत्रशक्तिरपीति तत्त्वं अथ व्यक्तेर्गवादिपदावाच्यत्वे गवादिपदाद्व्यक्तेः स्मरणमनुभवश्च न स्यात् न च पदावाच्यत्वे
प्यन्वयस्येव व्यक्तिभानं शाब्दबोधेनानुपपन्नमिति वाच्यं यद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधे तद्धर्मप्रकारकपदार्थोपस्थितेर्हेतुतया गोत्व
प्रकारकशाब्दबुद्धौ गोत्वप्रकारकस्मरणस्यापेक्षणीयतया व्यक्तेरस्मरणे व्यक्तेः शाब्दबोधविषयताया दुरुपपादत्वात् अन्वय
स्य च भाने ... यांशे शाब्दधियो निष्प्रकारतया तदुपस्थित्यनपेक्षणेन तत्र वाच्यत्वानुपयोगादिति चेदत्र भट्टाः पदाद्व्यक्तेर्न स्मरण
मनुभवो ... त्वाक्षेपादेव व्यक्तिधीः आक्षेपिका जातिरेव आक्षेपश्चानुमानमर्थापत्तिर्वा न च जातिव्यक्त्योर्वैयधिकरण्यसं
भवः तादात्म्यसंबंधेन जातेराधेयतासंबंधेन व्यक्त्याक्षेपकतायामविरोधात् वस्तुतस्तु गामानयेत्यादौ स्वा॥ ... तत्संकेतस्य श।
... कं व्याहत ... तथा चेगोमश गोजातेर्न्यायदामन्वयबोधानुप ... पादेवेति अनाक्षिप्तमानमर्थोध्याहा।
रोन भट्टसमन ... स्यनेविरुद्ध ... पत्तिरित्यत आह वस्तुतस्त्विति एत ... नस्योत्र रत्वं दर्शयति॥ ॥

गा.बु. तेन संबंधेनेति आक्षेपोन शाब्दबोधस्य प्रकारांतरेणाक्षेपकत्वं तां मतमाह गोत्वमिति गगनवारणाय धर्मपदं ।। व्यक्त्यघटितेति गोत्वत्वाद्यनात्मकं गोपद क्रु.टी.
५८ शक्यतावच्छेदकं गोत्वनिष्ठतद्व्यक्तित्वाद्यनालोचनं ।। निर्विकल्पात्मकं ।। इष्टापत्तौ त्वाह तादृशबुद्धेरिति गवादाविव्यादि अधिकपाठः केचित्तु तत्र कर्मत्व

अयं व्यक्तित्वरूपपक्षं परासंबंधेनानयनकर्मत्वादौ गोत्वादिजातेरन्वयः शाब्दः तेन संबंधेन गोत्वादिमत्वस्याधेयतासंबंधेन गवा
दिव्याप्यत्वात् आधेयतासंबंधेन गवादिमत्वं विनानुपपद्यमानत्वाच्चानयनकर्मत्वादेराधेयत्वादिसंबंधेन गवादिव्यक्तिप्रका
रिकाधीः आक्षेपात् पूर्वसंसर्गघटकतया शाब्दबोधे व्यक्तिभानेपि कर्मत्वाद्यंशे गोत्वाद्यवच्छिन्नव्यक्तेः प्रकारकभानानुरोधेनाक्षे
पः स्वः गोत्वसमवाश्रितं गोनिष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मत्वात् किंचिदाश्रितं वा जातित्वादित्यनुमानतो व्यक्तिभानं तु न
सार्वत्रिकतादृशहेतुपस्थितेरसार्वत्रिकत्वात् गवादिपदात्तादृशरूपेण गोत्वादेरनुपस्थितेः अथ गवादिपदाद्व्यक्तेः स्मरणे
गोत्वादिस्मरणमेव कथमुपपद्यते गोत्वप्रकारकस्मरणे व्यक्तेर्विशेष्यतया भाननियमात् न हि विशेष्यकस्मरणे व्यक्तिघटित
गोत्वत्वादेः प्रकारतया भाननियमात् व्यक्त्यघटितप्रकारकस्य स्मरणस्य संभवेपि स्वरूपत एव जातेः शक्यतया धर्मांतरं विशे
ष्यतया तत्स्मरणासंभवात् धर्मांतरप्रकारेण स्मरणेपि गोत्वाद्यंशे निष्प्रकारकशाब्दज्ञानासंभवेन तादृशस्मृतेरनुपयोगित्वा
दिति चेन्न पदादालोचनरूपस्यैव स्मरणस्योपगमात् किंचिद्धर्मावच्छिन्नसंबंध्युपरक्तसंबंधज्ञानाधीनतत्संबंधिस्मृतेः ।।
त्वविशेषणत्वार्थमुपलक्षणत्वे दोषमाह तादृशगोत्वादेरिति श्रीकरमतं उत्थापयति एतेनेति अर्थापत्तीति आनयनकर्मत्वस्य गवादिमत्वं

त्वमनुपपन्नमितिज्ञानेत्यर्थः तावता आधेयतासंबंधावच्छिन्नगवाद्यभावव्यापकतया स्वाश्रयवृत्तित्वसंबंधावच्छिन्नतादृशाकर्मत्वाभावभानेपि
सप्रकारत्वनियमेपि निर्विशेषणकसंबंध्युपरक्तसंबंधज्ञानान्निर्विकल्पस्मरणे बाधकाभावात् निर्विकल्पकस्य संस्काराजनकत्वे
पि विशिष्टज्ञानाहितविशिष्टगोचरसंस्काराद्विशेष्यानुद्बोधदशायां केवलविशेषणांशस्मरणे न विरोध इति वदंति तदसत् ग
वादिपदात्स्वरूपतो गोत्वादिज्ञानेपि व्याप्यतावच्छेदकप्रकारेण तद्ग्रहासंभवाद्व्यक्त्याक्षेपासंभवात् न च शाब्दधीविषयेण परं
परासंबंधेन गोत्वादिविशेषितकर्मत्वादिहेतुनानयनादौ गवादिकर्मकत्वमनुमेयमिति वाच्यं विशिष्टसाध्यस्याप्रागप्रती
तेः एवं गोरानीयतामित्यादौ स्वरूपत उपस्थितस्य गोत्वादेरेव विशेष्यतया भानोपगमे निर्धर्मितावच्छेदककशाब्दधीस्वीका
रापत्तेः तादृशानुद्देश्याक्षेपकतावच्छेदकावच्छिन्नाविषयतया व्यक्त्याक्षेपानुपयोगितापत्तेश्चेति व्यक्तेः शाब्दबोधे विशेष्या
दिविधया भानमावश्यकमित्यवधेयं एतेन जातिवाचकपदाज्जातिबोधः व्यक्तिबोधस्त्वौपादानिक एवेति श्रीकरमतमनु
पादेयं उपादानस्यार्थापत्तिरूपत्वे भट्टमताविशेषात् न च जातिरेव व्यक्तिबोधिका जातिकरणकत्वमेवौपादानिकत्वं बोधस्ये
ति वाच्यं जातेः प्रमाणांतरत्वकल्पनापेक्षया व्यक्तिशक्तिकल्पनाया एवौचित्यात् एवं जातेर्नित्यतया सर्वदैव तद्धेतुकव्यक्ति
धीवारणाय [illegible] धे जातिशक्तिज्ञानघटितत्वाच्छाब्दसामग्र्या [illegible] मुपगंतव्यं तथा च तादृशसाम
शाब्दबोधस्या [illegible] चादिति भावः जातेरेवेति अर्थापत्त्यादिकं तु सह [illegible] तुकेति तदुपादानकेत्यर्थः हेतुकेति कौ

शा·त· शब्दे तु शाब्दत्वौपादानिकत्वयोः समावेशमालंब्य शंकते नचेति ।। तावतापि व्यक्त्यंशे कारणतानपेक्षायां ।। मंडनमतमुत्थापयति व्यक्तेरपीति उत्पादेति || कृ·टी·
जकत्वसंभवे जातेः प्रकारतोपस्थापकत्वकल्पनमनर्थकं नच जातिनिरपेक्षजातिभानस्य सामग्र्या व्यक्तिभानप्रयोजकत्वे व्यक्त्यंशेपि शाब्दत्व
मावश्यकं तत्रापि सति च शक्तिज्ञानजन्यव्यक्तिस्मृतिरपेक्षते जातेः कारणत्वे च व्यक्त्यंशे औपादानिकत्वमेव न तु शाब्दत्वमिति न तदपेक्षा
क्षेतिवाच्यं व्यक्तिभानांशे जातेः करणत्वे तदंशे शाब्दत्वोपगमसंभवे तदकरणत्वेपि तत्संभवात् जातेरकरणत्वे व्यक्त्यंशे कीदृशाक
रणस्य जन्यतावच्छेदकधर्मवत्वमितिचेन्न कस्यापि तावतापेक्षतिविरहात् व्यक्तेरपि बोधः शब्दादेव न त्वाक्षेपादितः व्यक्तिशाब्द
बोधे शक्तिविरहो नानुपपत्तिं प्रयोजयति लक्षणात एव तदुपपत्तिरिति मंडनाचार्यमतं तदुक्तं जातेरस्तित्वनास्तित्वे नहि कश्चिद्विव
क्षति नित्यत्वाल्लक्ष्यमाणाया व्यक्तेस्ते हि विशेषणे इति अस्तित्वनास्तित्वे उत्पादविनाशौ लक्षणात्तु जातिप्रकारेणैव बोधयति
न तु व्यक्तित्वादिनेति नानुभवविरोधः नीलादिपदस्य शक्यनीलादिगुणपुरस्कारेण लक्षणया बोधकत्ववच्छक्यजातिपुरस्कारे
ण लक्षणया गवादिपदस्य व्यक्तिबोधकत्वेऽविरोधात् स्वार्थादन्येन रूपेण ज्ञाने भवति लक्षणेत्यत्र स्वार्थपदस्य शक्यतावच्छे
दकपरत्वात् अत्रेदं चिंत्यं गवादिपदाल्लक्षणया गोत्वादिप्रकारकबोधोपगमे जातिशक्तिरन्वयबोधेनापेक्ष्यते लक्ष्यतावच्छेदा
कतायाएव जातिभानप्रयोजकत्वसंभवात् नच शक्तिं विना व्यक्तौ शक्यसंबंधरूपलक्षणैव ।। तथा गौर्जातागौर्नष्टेति व्यवहार वार राम:
णाय व्यक्तौ लक्षणा आवश्यकीत्यर्थः अन्यथा त्वात् अनुपयोगित्वात् शक्यर्थानुपस्थापकादिति भावः अथेति लक्षणाव ।। ।। ।। ।। ।। ।। ।। ५९

च्छेदकतया जातिभानासंभवे जातिशक्तिरावश्यकी त्याशयः स्फुटत्वनीति॥ भिन्नपदोपस्थाप्यार्थेन्वयबोधविषयितावच्छेदकरूपेणोपस्थितिस्तत्र मि

न संभवतीति शक्तेरुपयोगिनेति वाच्यं लक्षणा निर्वाहार्थं शक्तिकोप्येन गवादिपदस्य द्रव्यत्वादावपि विनिगमनाविरहेण शक्तिक

ल्पनप्रसंगात् द्रव्यत्वादिसंबंधेनापि गवादौ लक्षणासंभवात् प्रयोगे विरहस्य द्रव्यत्वादाविव स्वातंत्र्येण गोत्वादावप्यविशिष्ट

त्वात् लक्षणाघटकतया शक्तेरुपयोगितायां तस्याः वृत्तित्वानुपपत्तेः स्वातंत्र्येणातथात्वात् अथाकृतिविशिष्टायामेव व्यक्तौ ल

क्षणया आकृतिप्रकारेण व्यक्तिबोधस्य नैय्यायिकानामप्यनुमतत्वात् तत्र शक्त्युपस्थितजातेरन्वय उपेयते न चाकृतावेव श

क्तिर्जातिविशिष्टे लक्षणेति वैपरीत्यमेव किं न स्यादिति वाच्यं आकृतेरवयवसंयोगविशेषरूपाया आनंत्यात्तदपेक्षया लघी

यस्यां जातावेव शक्तिकल्पनस्यौचित्यात् न चाव्ययवसंयोगनिष्ठजातिरेव शक्त्यास्तु व्यक्तौ तदन्वयश्च स्वाश्रयघटितपरंपरासंबं

धेन स्वीक्रियतामिति वाच्यं आकृतिप्रकारकबोधस्यानुभविकत्वात् लक्ष्यार्थानुपरक्तायां केवलजातौ प्रयोगविरहश्च न शक्त्य

भावसाधकः अप्रयोजकत्वात् तत्र प्रयोगमात्रविरहस्यैव तदशक्यत्वबीजत्वे जातावप्रयोगस्यासिद्धत्वात् तात्पर्यसत्वे च वृत्ति

ज्ञानाधीनबोधोपगमेक्षतिविरहात् न चैवं केवलमुख्यार्थतात्पर्येण गविनित्यमिति निष्कामिक प्रयोगापत्तिरिति वाच्यं शक्त्या

स्वरूपत [illegible] मानपदोपाधिधर्मिण्याश्रयतासंबंधेनान्वयुसं [illegible] न्वयितावच्छेदकरू॥ नाशयः

रूपस्येति न [illegible] त्वे संतति व्यक्तिविशेष्यकत्वेन व्यक्तिविशेष्यका [illegible] विनिगमनाविरहाभावात् हस्ति

शा॰ टी॰ हस्तिपकज्ञानस्य हस्तित्वोद्बोधकत्वे कुतो नेदृश्या युक्त्या व्यक्त्यवच्छिन्नशक्तिरित्यत्राह उद्बोधकस्येति ॥ कल्प्यत्वादित्यस्य विरोधविरहादित्यनेनान्वयः ससंकोचः श॰ टी॰

६ पेणानुपस्थितया जातेरन्वयो विरुध्यते व्युत्पत्तिवैचित्र्येण प्रकारतया स्वरूपत उपस्थितया जातेरन्वयस्वीकारे क्षतिविरहा

दिति रीत्या चेन्मतमेतत्परिष्क्रियते तथापि स्वरूपतो गोत्वान्वयबोधस्य लक्ष्यार्थगवादौ स्वीकारे तादृशान्वयबोधं प्रतियोग्य

ताज्ञानादीनां कारणताकल्पनाधिक्याद्गोत्वादिविशिष्टव्यक्तिशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकतया जातिव्यक्तिविषयकोपस्थितिद्वयस्य निवेशनी

यतया प्रतिबंधकतावच्छेदकशरीरगौरवाच्च जात्याकृतिविशिष्टव्यक्तिशक्तिपक्ष एव साधीयान् प्राञ्चस्तु जातिशक्तिज्ञानादेव जा

तिप्रकारकव्यक्तेः स्मरणं शाब्दबोधश्च ननु निर्विकल्पकरूपं जातिस्मरणं निर्विकल्पकानभ्युपगमात् व्यक्तिसंबंधज्ञानविरहेण तदंशानु

द्बोधाद्व्यक्तिस्मरणासंभव इति तु नाशंकनीयं व्यक्तिमविषयीकृत्य स्वरूपतो गोत्वादिज्ञानासंभवेन गोत्व[illegible]स्यैव व्यक्त्युद्बोधकत्वा

त् उद्बोधकस्य फलबलकल्प्यत्वात् संबंधितावच्छेदकहस्तित्वादिसंबंधाग्रहे हस्त्यादिसंबंधिह[illegible]दिज्ञानामकोद्बोधकत्वे

हस्त्यादिस्मरणे हस्तित्वादेः प्रकारतया भानवद्व्यक्तिसंबंधज्ञानमंतरेणापि जातिसंबंधिपदज्ञानाज्ज[illegible]दौत्यस्य विशेष्यतया भाने

विरोधविरहात्तद्धर्मप्रकारकस्मृतौ तद्धर्मावच्छिन्नसंबंधितया गृहीतवस्तुज्ञानस्य हेतुतायामदृष्ट[illegible]बाधकजनितस्मृतौ व्यभि

चारवारणाय कार्यतावच्छेदकसंकोचस्यावश्यकतया ततएव प्रकृतेपि व्यभिचारानव ॥ कारणं[illegible]वैश्यं ॥ नियमतइति पदं गोमत एम:

सक्तिर्वा गोमतीत्यादौ व्यक्तेर्भानेपि पदं गोः शक्तिः गौरित्यादिज्ञाने तदभानात् व्यक्तीति ॥ गौरित्यनुभवस्येत्यर्थः जात्युद्बोध ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ९०

अबलादिबोद्बुद्धादित्तिशेषः॥ संबंधांतरासमानकालीनत्वादिगुरूणामपीतिते: पश्वादिपदे धर्मिणि शक्तिस्वीकारान् जागरूकत्वादितिव्यक्तौ शक्तिस्वीकारे
काशान् जातिशक्तिज्ञानेनियमतो जातिप्रकारेणव्यक्त्युपस्थानात्तज्जन्यसंस्कारान्नियमतोव्यक्तिस्मरणा [illegible] तिः [illegible] क्षतिः व्यक्तिवि
शेष्यकज्ञानांतरस्यावश्यकतयातज्जनितसंस्कारादेवव्यक्तिस्मरणसंभवात् अथ भवतु जातिशक्त्या [illegible] ज्जातिप्रकारेणस्मरणंत
थापितत्प्रकारकशाब्दबोधो न संभवति तद्धर्मप्रकारकधर्मिविषयकशाब्दबोधे तद्धर्मप्रकारेण [illegible] वृत्तिकपदज्ञानजन्यतो
द्धर्मप्रकारकव्यक्त्युपस्थितेर्हेतुत्वात् पदे गृहीतवृत्तिकत्वमात्रनिवेशे घटत्वादिगृहीतवृत्तिकपद [illegible] वच्छिन्ननिरूपितसंब
धांतरावगाहिज्ञानजन्यगोत्वादिप्रकारकस्मरणात् गोत्वादिप्रकारकशाब्दबोधापत्तेः तद्धर्मगृहीतवृत्ति [illegible] निवेशे पशुत्वादिप्रका
रेण धर्म्यगृहीतधर्मागृहीतवृत्तिकपश्वादिपदात् पशुत्वादिप्रकारकशाब्दबोधस्य गुरूणामनुमतस्यानुपपत्तेः नच प्रकारीभूतध
र्मभेदेन कार्यकारणभावभेदस्य यत्वतत्वाननुगमेनावश्यकत्वाज्जातिप्रकारकशाब्दबोधे जातिगृहीतवृत्तिकपदज्ञानजन्यस्मा
रणस्यैव हेतुत्वमंगीकार्यमितिवाच्यं एवमपिजातिप्रकारकशाब्दबोधानुपपत्तेर्जागरूकत्वात् लक्षणाज्ञानाधीन [illegible]
तेर्हेतुत्वांतरकल्पनेच गौरवात् नचतन्मतेऽध्याहृतस्यार्थस्य बोधविषयतय [illegible] स्थितित्वेन हेतुनैवन [illegible]
कानुपप [illegible] पदार्थाध्याहारस्थलेऽन्वयबोधवारणाय तु [illegible] मव्यवस्थापितत्वात् [illegible]
तद्विषय [illegible] जातिप्रकारेणव्यक्तिभानंनसंभवतीत्यर्थः ननु त [illegible] तारात्तद्विषयतापदत्वं [illegible]

पृ· वा· ति अध्याहारेति अध्याहारात्मकार्थोपस्थितेरित्यर्थः ॥ नरूपेण अर्थोपस्थितित्वेन ॥ सिद्धांतादित्यस्य ॥ इति शंकेत्यादिनान्वयः उक्तसिद्धांतोपगमे । कृ·टी·

८१ यापि पदज्ञानजन्यपदार्थोपस्थितित्वघटितकारणतावच्छेदकेन व्यक्तिलाक्षणिकपदजन्यव्यक्त्युपस्थितेरसंग्रहो न दोषायअ

ध्याहाररूपार्थोपस्थितेर्येन रूपेण हेतुताव्यवस्थापिता लक्ष्यार्थोपस्थितेरपि तद्रूपाक्रांततयैवोपपत्तेः शक्तपदस्यैवानुभाव

कतेति सिद्धांतमते सर्वलाक्षणिकस्थलेत्वन्वयबोधानुपगमात्तत्स्थलीयसामग्रीबलात्सर्वार्थाध्याहारस्थलेप्यन्वयबोधापत्ति

रिति शंकानवकाशादिति वाच्यं यत्र लाक्षणिकपश्वादिपदाद्गोत्वादिप्रकारिकोपस्थितिस्तत्रैव हितोत्तरद्वितीयादिविभक्ति

तः शंतकर्मत्वाद्युपस्थितिः कर्मत्वादिविशेष्यकगोत्वाद्यवच्छिन्नप्रकारकः शाब्दबोधः तत्स्थलीयसामग्रीलक्षणाधीनप

दार्थोपस्थितेरध्याहारात्मकोपस्थितिसाधारण्येन समानेनहेतुतामते कर्मत्वाद्युपस्थापकविभक्तिप्रकृतिभूतपश्वादिप

दाघत्र न गोत्वावच्छिन्नोपस्थितिरपि तु निराकांक्षपदांतरादनुमानादितो पि वा तत्राप्यक्षतैवेति तादृशशाब्दबोधस्य तन्नोप

त्तेर्दुर्वारत्वात् अर्थाध्याहारमतेपि यत्र साकांक्षपदान्तरप्रहत वाक्यार्थघटकस्याप्यर्थस्योपस्थितिस्तत्र शाब्दबोधोत्पत्तेरनिष्ट

कादिति चेन्न शक्तिलक्षणासाधारणस्यानतिप्रसक्तवृत्तित्वस्य दुर्वचतया शक्तित्वशक्यसंबंधत्वाभ्यामेव तयोर्निवेशनीयत

या शक्तिलक्षणाधीनपदार्थोपस्थित्योः कारणताभेदस्य व्यक्तिशक्तिवादिनामप्यावश्यकतया शक्त्यधीनपदार्थोपस्थितेस्तद्

पि लाक्षणिकस्थलेऽन्वयबोधानुपपत्तिमिष्टापत्त्या निराकुरुते सर्वेति अत्रेति अर्थेत्यादि शंकायामित्यर्थः पश्वादिपदस्यापि लोमत्वादावेव शक्ति ८१

॰मत्वादिविशिष्टावच्छिन्नविषयकशाब्दबोधत्वं तज्ज्ञानकार्यतावच्छेदकं॥ नच लोमपदपशुपदयोः पर्यायत्वभ्रमदशायां लोमादिप्रकारकशा॰
॰कपदज्ञानजन्यतद्धर्मप्रकारकोपस्थितित्वेनैव तद्धर्मप्रकारकशाब्दबोधहेतुतायाः कल्पयितुमुचितत्वात् नच तद्धर्मावच्छिन्नविषा
॰त्वानिरूपितशक्तिविषयताशालिज्ञानत्वेव्यक्तौ शक्तिलक्षणाग्रहयोर्व्यक्तिवादिमतेनुगमः संभवति गोसंबंधिशक्तंपद [illegible]
कैपदशक्तंसंबंधिनी गौरित्याकारकेवालक्षणा [illegible] हिविशी [illegible] त्वावच्छिन्नविषयतयासमंपरंपरयाशक्तिविषयतायानिरूप्य [illegible]
भावसत्वादिति वाच्यं साक्षान्निरूपितत्वपरंपरया निरूपितत्वयोरनुगमकरूपाभावात् यत्तु वृत्तिसंसर्गकपदप्रकारकज्ञान [illegible]
दबोधोप्ययोगी एवंच शक्तिसंसर्गतानिरूपकपदप्रकारत्वानिरूपिततद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यताशालिज्ञानत्वेन तद्भाव [illegible]
[illegible] नति [illegible] क शक्तिलक्षणाज्ञानयोरनुगमः संभवत्येव शक्यसंबंधेनार्थविशेषपदप्रकारकग्रहस्यापि तथात्वात् संसर्गताव
च्छेद [illegible] यविषयतायामपि संसर्गतात्वसत्वादिति तदसत् शक्तिकालीनत्वादिसंबंधावगाहि [illegible] ज्ञानवारणाय पदप्रकारत्वार्थवि
शेष्यत्वोभयनिरूपितशक्तिनिष्ठसांसर्गिकविषयतायानिवेशस्यावश्यकतया शक्तिसंसर्गकज्ञानसंग्राहकेण रूपेण लक्षणा
ग्रहासंभवात् अथ धर्मशक्तपदस्य धर्मिस्मरणशाब्दबोधजनकत्वे लोमाद्यात्मके [illegible] वच्छिन्नबोधकपश्वादिपद [illegible]
र्मिशक्तिवि [illegible] त् नच निर्विकल्पकरूपस्य स्मरणस्य शाब्दबोध [illegible] पगमाज्जातिवाचकपदाद्ध [illegible]
बोधापत्तिरिति [illegible] रिष्यादोषात् यत्तु गादृशपर्यायत्व भ्रमदशायां लोम [illegible] शेष्यकशाब्दबोधो न स्यादि [illegible]

न्तस्य पदभावस्य च लोमप्रकारकशाब्दबोधे हेतुत्वादिति तच्छिष्यप्रतारणामात्रपर्यायं तात्त्व॰ कटी॰

शा॰ प्र॰ क्तिज्ञानस्य विशेष्यलोममुख्यविशेष्यकशाब्दबोधहेतुत्वेपि न मानं पदभावस्य च लोमत्वाद्यवच्छिन्नविषयकस्मरणादेः संभवात् पश्वादिपदस्य लोमा

६२ यसंभवेन तस्य व्यक्तिस्मरणादेजनकत्वं धर्मिविषयकस्यापि च लोमत्वाद्यवच्छिन्नविषयकस्मरणादेः संभवात्... उपाधेर्धर्मिविनिर्मोकेण भानसंभवरूपस्या

त्वाद्यवच्छिन्नवाचकत्वोपगमेन धर्मिधीः संभवतीति गतस्य धर्म्यवाचकतेति वाच्यं उपाधिप्रकारकधर्मिविषय... पदज्ञानस्यापि उपाधिप्रकारकधर्मिविष

जात्यविषयाविशेषस्य सत्वेपि जातिशक्तपदज्ञानस्य जातिप्रकारिकायामिवोपाधिशक्तपदज्ञानस्याप्युपाधिप्रकारकधर्मिविष

यकधीः कारणताकल्पने बाधकविरहात् उपाधिमात्रशक्तादपि धर्मिधीसंभवादिति चेन्न लोमत्वाद्यवच्छिन्नसंबंधांतरवत्तया

गृहीतस्य लोमत्वादिना लोमादिमुख्यविशेष्यकस्य स्मरणस्य बाधकांतरविरहदशायामुत्पादनात्तद्रूपावच्छिन्नशक्तत्वेन गृ

हीतात्तद्रूपावच्छिन्नप्रकारकधर्मिस्मरणस्य नियमतः स्वीकारेऽनुभवविरोधात् अविशेषितगोत्वादेः संबंधांतरज्ञानात्पिध

र्मिविषयकबोधेन तत्प्रकारकधर्मिस्मरणस्येवोपगमेन तादृशस्य तस्य तादृशशक्तिसंबंधज्ञानात्तत्प्रकारकधर्मिस्मरणोपग

मेऽनुभवविरोधविरहात् अत्रेष्टापत्तेरपि सुकरत्वेन प्रातिपदिकादिनिवर्तकत्वायोगाच्च अथ गवादिपदस्य समवायाविशेषा

त्त्वावाचकत्वोपगमे तज्जन्यबोधे गोत्वादेः समवाय एव संसर्गतया भासते न तु संबंधांतरमित्यत्र किं नियामकं ... वा सामान्यभा

वस्य समवायसाधारण्येन संबंधांतराभानप्रयोजकत्वासंभवात् नहि जातिव्यक्तिं विना न भासत इति वत्समवायं विना ॥ राम॰

... यसमवायसाधारण्येन संबंधांतराभानप्रयोजकत्वासंभवात् ... काली नस्य विशिष्टशक्तिज्ञानस्य सर्वमते लोममुख्यविशेष्यकलो ॥ ६२

...न्यायादिमते द्वयोः पदयोस्तद्धर्मावच्छिन्नशक्तिमत्वज्ञानादिपदत्वात् ...

न्प्रकारकफलजनकतयाभवन्मतेतदनुपपत्तेः अथांकायाएवाप्युद्भूत्वाच्चपर्यायतान्भमस्यपशुपदंलोमत्वश क्तमिमाकारकतयालोममुख्यविशेष्य
[illegible]शाब्दबोधेबाधकाभावादिति॥ ॰ ॥इतिश्रीरंगनाथसूरिसूनुनारायणानुजकृष्णभट्टविरचितशक्तिवादविवरणंसंपूर्णं॥ ॥ ॥ ॥ ॥

: पिनभासतरत्यपिनियमः येनशक्तिज्ञानन्त्यस्य[illegible]समवायभानस्यावश्यकतानतुसंबंधांतरभानमितिस्यात् तदा
दिपदात्समवायमविषयीकृत्यापिसंबंधांतरेण[illegible]त्वादिविशिष्टविषय[illegible]बोधोदयादितिचेदेवंसतिज्ञानशक्ति
[illegible]रणीयातथाच्गवादिपदस्यसम[illegible]नगोत्वादिप्रकारकज्ञान[illegible]एवशक्तेरुपगमात्ततोनाभ्रांतानांसंबंधां
[illegible]णतत्प्रकारकधीः तत्संबंधेनतत्प्रकारकज्ञानेशक्तिग्रहस्येवतादृशबोधहेतुत्व[illegible]तिवाच्यानंतर्भावस्यसम
वायसाधारणसंबंधांतरभानप्रयोजकत्वासंभवादितिकृतंपल्लवितेन॥ इतिश्रीगदाधरभट्टाचार्यविरचितः
शक्तिवादः समाप्तः ॥ ॰ ॥

इतिमंजूषासहितश[illegible] [illegible]ध्यायात्॥ श्रीसंवत् १८२६ मितिःश्रावनकृष्ण [illegible] कवार ॥ श्रीमतेर [illegible] नम

इतिमञ्जखासहितशक्तिवादसमाप्तः ॰